

OXUCULARIN NƏZƏRİNƏ:

Elektron resursda olan qüsurlar kitabın orijinal variantında olduğu kimidir.

S. RƏHMAN VƏ M. İSMAİLZADƏ

АРХИВ

ƏDƏBİYYAT MUNTƏXƏBƏTİ

ORTA MƏKTƏB ÜSUN

BİRİNCİ TƏDRİS H 1

8 (075)

R-5

AZƏRNƏŞƏR
TƏDRİS-PEDAĞOĞI SƏBƏSİ
BARKƏ — 1932

S. RƏHMAN və M. İSMAYİLZADƏ

1933
423

АРХИВ

894.362 (076)

55

ƏDƏBİYYAT MÜNTƏXƏBƏTİ

ORTA MƏKTƏB ÜCÜN

BƏŞİNCİ TƏDRİS İLİ

ASSÇ XMQ Kollegiyası tərəfindən qəbul edilmişdir

1933
423
888

Azərbaycan Milli
Dövlət Kitabxanası
2011

AZƏRNƏŞR
TƏDRİS PEDAQOJİZİ ŞƏBƏSİ
BAKİ - 1933

06113

NƏŞRİJJATDAN.

Orta məktəb üçün dərs kitabının düzəldilməsində olan cətinliklər və kitabın məktəbdə əməli işdə joqlanılması ləbydylygy ilə əlaqədar olaraq, həmin dərs kitabı, sonradan butyn fəjdəly ilavə və dəyişiklikləri jəpməqlə, onu sabit etmək yzrə Xəlf Məarif Qomisarlyq qollegiyasə tərəfindən jəqyn dərs illi ucyn qəbul olunur.

B. A. TALİBLİ.

• Bəjyk Aqa Talibly hələ inqiləbdən əvvəl jəzmağa başlamışdır. Onun ilk «Jaxşy məsləhət hər şeydən jaxşydyr» adly hekajəsi 1912-çi ildə kitabca şəklində çap edilmişdir. 1916-çy ildə «Kejə icində» adly pjesini və tyrk kəntlilərinə həsr olunmuş hekajələrini jəzmişdir. Talibly 1920-çi ildə tyrkçə «Qomunist» qəzetəsinin redəqtoru olmuş, 1922—23-çy illərdə Zaqafqasjə ölkə tyrk qəzetəsi olan «Jeni Fikir» qəzetəsini və 1925—26-çy illərdə rusçə «Azərbaycan iqtisadi əxbary» zurnalny redəqte etmişdir.

Talibly 1918-çi ildən qomunist firqəsinin yzvydyr və vətəndaş myharəbəsində Vrangel çəbhəsində iştirak etmişdir.

B. A. Taliblyny «Dirək», «Ərkək Tykəzban» adly əsərləri Rus və Uqrajna dillərinə tərcymə olunmuşdur.

✓ **Xortdan.**

Həvə cəq isti idi. Gynorta azəny jeni verilmişdi. Mahmud əni zəngi vurub, dərslərin bitdiyini bildirdi. Birinçi nevbədə oqujan coçuqlar evlərinə daqylmağa və ikinçi nevbədə oqujanlar isə məktəbə toplanmağa başlamışdylar. Əsəd ikinçilərin slyraslynda—cantaslyny qoltuquna bərk slyqaraq aqlaja-aqlaja icəri girdi. Məktəb coçuqlary bunu gərdykdə başlyna toplanly aqlamaqəntny səbəbini sordular. Əsəd, «bir adama deməjiniz, qəbristanda xortdan var, öz gozymə gərdym» deşjörək tələsik myəllimin odaslyna girdi. Coçuqlaryny maraqy dahlə da artly və onun arqaslynçə gedib jəvaşçə qarlyny çatlaqlyndan baqyrmağa başladylar, bir-ikisi də başlyny divara səjkejib qulaqlyny pəncərənin deşjijinə jəpmişdylə. Danlyşylan sozlorin hamlyşy eşidilyrdi. Əsəd qəbristanda bir əlynyn xortlajly səqdyqlyny jəvaşdan və təjšəjə-təjšəjə myəllimə xəbər verirdi.

Əlbəttə dərin bilijə və ətrafly mə'lumata malik olan bir myəllim 10 jəşlynda sadə yreklə və ləc şeydən xəbəri olmayan bir coçuqun səzyinə inanmajaraq «səni qara basly» deşjə çavab verdi. Amma Əsəd qan-tər icində səzyndə israr edib, xortdanly öz gozilə gərdyjnyn və həttə uzun və qara saqqal bir kişi kibi olduqunu tam gycy ilə isbat etməjə calışlyrdy.

— Mən bir daha evimizə gedə bilmərəm. Qorquram, jolda məni tutub boqar. Uzanıb qumluqda, daşların arasındadır, inanmıjarsan özün get baq,—deyə Əsəd təklif edirdi.

Myəllim bir az burada fikrə getdi:

— Bəlkə doğrudan da bir şey var, uşaq dyzyny sejləyir. Əgər xortdansa daha mən neyə gedim. Gedib nə edəcəyəm?

Sonra öz qorqusundan özy də utanıb bir az çyr'ət toplajaraq, Əsədlə getməyi qərara aldı. Bu niyyətə otaqdan cəqəblər.

Məktəb coçuqları jənə də jaqlaşyb Əsədi ihatə etdilər. Artıq onlar ucyn gizli bir şey qalmamışdy. Əsədin sejlədiyjimin hamıssny eşitmışdilər. İndi birər-birər ona jaqlaşyb daha da ajdınlaşdırmaq istəyirdilər.

— Əsəd, xortdan dejil, sypyrğəsaqqaldır—deyə biri sejlədi.

— Joq burada sypyrğəsaqqal nə gəzir. Quljabandıdır. Əgər uzundursa, quljabandıdır. Uzundurmu, Əsəd?

Əsəd başny jelləyib xortdanın uzun olduqunu təsdiq etdi.

— Gordynyzmy sypyrğəsaqqal dejil, quljabandıdır?

— Qəbristənda quljabanı olmaz, xortdandır—deyə başqa bir coçuq da səhbətə girişərək, bilən adamlar kibi bəyjk avtoritetlə izahat verdi və Əsədin janına keciə onun fikrinə şərik olduqunu hamıya göstərinək istədi.

— Aj uşaqqlar bəlkə də palazqulaqdır?

Sual və səhbət uzun cəkəkəkdə və cavab da sona jətməyəcəkdi. Ləkin myəllim Əsədi qarşısına alıb jola dıyşy və coçuqlar da aqzı açyq qalıb, onlarla barəbar gedə bilməmələrinə təəssyf etdilər. Bir ikisi özyny saqlaja bilməyib onları ardynda jiryadyşə, amma yrəji daş myəllim gözlərini bərəldib «sss...» deyərek sol təpigini jərə dojdykdə hamıny geri dönyb qaçdılar.

Myəllim ehtijat ucyn məktəb xidmətçisi Mahmud əmini də gətyrdy; bytyn jolu myəllim mərəldəyirdy və Əsədi qorçaqlıqda mytəhm edib deyjirdi. Mahmud əni bitərəf idi. Nihajət gəlib qəbristanına cətdilər. Əsəd sərajəb bir daşın dalında gizlənərək, bəjaq gərdy jərə baqmaqqa başladı.

— Budur ha, myəllim, budur, baq, saqqab da jırqalanır—deyə barmaqny qəbristanıya tərəf uzadıb bir qaraltıny göstərdi.

Myəllim də baqdy, amma hec zad gərmədi. Əsəd bundan daraldı:

— Mahmud əmi səndəmi gərməjirsən?—deyə naələclıqdən jərdən arajən adam kibi o tərəf bu tərəfə baqyb məktəb xidmətçisinə myrəcəaf etdi və hec olmazsa onun şahidlijini təmın etmək fikrinə dıyşdy.

Mahmud əmi myəllimin arqasında durub qoçalıqdən byzyşmys və qırışlar altında itmiş gözlərilə hər tərəfə baqırdy. Əsədin həjəcanla verilmiş sualına həjratlə cijnlərini dartıb sejlədi:

— Joq, oçlum, bir şey gərməjirəm—deyə sakit cavab verdi. Əsəd daraldı, lap patlamaqçə gəldi.

— Birçə buradan baq—deyə Mahmud əmiyə təklif etdi və qolundan jəryşyb dartmaq istədi. Mahmud əmi Əsədi itələyib onun jərinə kecdi və aşaqçə əjilib diqqətə baqmaqqa başladı.

Əsəd bəyjk iztirablə Mahmud əminin təsdiqini gəzləyirdi, onun fikrinçə Mahmud əmi xortdan gərməzsə və ja gəryb də bojnuna almazsa daha bundan sonra bir kəs onun sozyna inanmajaçaq və sabah bu hadisəni məktəbdə hamı bilib onun ystə gyləçək və o da xəçələtindən hec kimin yzyna baqa bilməyəcəkdi. Buna gərə Əsəd bəyjk təşvişə dıyşmysdy. Yrəji dojynyrdy və Mahmud əminin nə qərara gələcəyini səbrsizliklə gəzləyirdi. Mahmud əmi iki qat bykylyb bir nəcə dəfə başny gah daşın bu bəjryne, gah o bəjryne sallajyb diqqətə haman nəqtəyə baqırdy. Hər dəfə Mahmud əmi başny cəkib qaldıranda Əsədin yrəji gup eləyib dojynyrdy. Sonra Mahmud əmi əjilib jənədən baqanda jənə də yrəji dojynməkdə davam edirdi.

Ona sabah joldaşları neçə baqacaqqlar; çyr'ətli və doçrucu deyjib, ehtiram edəcəklərini və ja qorçaq və jalancı adlandıryb gyləçəklərini. Bu məsələ Əsəd ucyn həli-həzərda oçym və ja jəşamaq məsələsi kibi dedikçə ciddi və əhəmiyyətli bir məsələ idi. Kim bilir bəlkə də onun gələçək həjətə bu məsələdən asılıdyr. Kim bilir... Jalan olursa, bəlkə də onu məktəbdən qovdular, daha bir jərə qəbul etmədilər. Ata-anası da evdən qovladı, kycələyə dıyşdy, cəllərdə başsyz qaldı, diləncilik etdi, jolda qurtlara rast gəldi, qurtlar onu boqub jedi.

Bələ qorqulu fikirlər bir-bir Əsədin sinirlərini jərindən oçnadyb, daha bərkiməmiş bədəninə dəhşətli bir titrəməyə salırdy. Zavallıny iztirabı artmışdy və yz-gözy qır-qırmızy olmuşdu.

Axır Mahmud əmi aqır-aqır başny qaldıryb daşın dalından myəllimə tərəf cevrilərək, bulanıq gözlərini açıtdı, jə's və kədərlə dolu bir səslə:

— Dejəsən bir şey tərənir—deyərek başny balasə olmys ana kibi bir-iki dəfə jellətdi.

Əsədin yrəji azça sakit oldu.

Mahmud əmi avyclarıny jumub əllərinin dalilə bulanıq gözlərini bir nəcə dəfə avyşdıryb jildi və jənə də iki qat əjilib daşın dibinə byzyldy. Başny qəbristan tərəfə cevridikdə dərhal səksənib jərindən səcradə və tez-tez:

— Allahymməssəlli ələ Məhəmmədin və ali Məhəmməd, allahymməssəlli ələ Məhəmməd...—deyə-deyə myəllimin qolundan jəryşyb dartdı.

— İnanmıjarsan özün də baq, lap adama oqsajır. Özy də durub oturdu...—deyə Mahmud əmi dili dutula-dutula myəllimi daşın dibinə cəkdi.

Əsədin iztirabı bir az da azaldı.

Myəllim bunları çahil və mevlumatçı adlandıraraq təhmət və məzəmmət edib-edə daşın dələna jıqıldı və haman jərə baqmaqda başladı. Bir sanıj kecmədi dönyə Əsədlə Mahmud əmiyə sual işarəsilə baqdı və sanki onlardan bunun mə'nasın bilmək istədi: lakin cavab əvəzində özy onların gözyndə bir sual işarəsi gərdy. Onlar da dinnəz duraraq öz baqışları ilə «bu işə sən nə dejirsən özi və möltərəm myəllim. Biz sənədən cavab gözəlajiriz» dejirdilər.

Myəllim bu sualdan sonra bir də əjilib baqdı və bu səfər gərdyjnə lap mə'təl qaldı, həqiqətdə də uzun və qara saqqal bir kişi tam cıplaq bir halda qumun yzərində durub, başını da aq jaylıqla baqlajıb, jənə də haman jərə uzandı, myəllim əvvəl gərdyjnə inanmadı, amma ikinci dəfə baqdyqda daha gərdyjnə inkar edə bilməjib, fəqət bir tərəfdən özyne və bir tərəfdən də Əsədlə Mahmud əmiyə izahat vermək yçün bu əçib və qərib əlamətə fənni və əlmi bir mə'nə arajıb onların və həm də özyne avımaq fikrinə dısydy. Başında çəvələn edən dısyınçələri toplajıb bir jəkun vuraraq ajaqda qalqdy və onların jənə də təhmətəljib dedi:

— Hec qorqmajnıyız, bunun dərşini mən oqumuşam, buna kitablarda «letorzi» juqu dejirlər, olym kibi bir şeydir. İnsan belə juqu dutduqda onu ölmüş hesab edib basdırırlar, amma bir necə gyndən sonra o adam alyır və qəbirdən cıqır, buna gərə də lazımdır ki onu hec bir vaqt tez basdırmajb bir-iki gyn evdə saqlajasan... Hər halda lazımdır ki, kənt şurasına xəbər verək, gəlib buradan aparırlar, həjdə Mahmud əmi cıraq ol... Biz Əsədlə burada gözəlajirik.

Mahmud əminin iki ajaqı varsa, ikisini də sanki satın atıb dert ajaqlı jyjyrəkək, kəndə getdi. Mahmud əmi qoça bir kişi idi. Necə ildir ki, məktəbdə xidmət edirdi və həmkarlar ittifaqına da jazılmıyşdı. Məktəb və ittifaq işində nizam və qanun nə olduqunu əjənmışdisə də lakin hələ öz istiqlalijətini iürməmişdi. Onun öz aqlı vardı və belə işlərdə öz bildijini edirdi, bir kəsin sözyne qulaq asmazdı. İndi də məktəb işi dejildi ki, myəllimin bujurdıqunu jerinə jetirsin. «Bir də ki, «letorzi» nəməndir. Myəllim sarsaqajıybdır, həzır xortdan qojub adına «letorzi» dejir». Belə-belə dısyınçələr nətiçəsində Mahmud əmi kənt şurası əvəzində bir baş molla Kərimin qarışına jyjyrdy. Əhvalatı ona myfəssəl naqyl etdi. Molla Kərim Mahmud əminin diq-qətlə dınləjib, saqqalını bir-iki dəfə sığalladı və əsanı qarış məscidin qabaqlına cıqdy. Mollanın gərdykdə çamaat da jıqıldı. Jəgym saat kecməmişdi ki, myəllimlə Əsəd kəntdən bir jıqın adamın cıqyb onlara tərəf hücum etdiklərini gərdy.

Qabaqda molla Kərimlə Mahmud əmi olmaq yzrə, iki jyzəçən kəntli əllərində aqac, jaba, kyək, bel və bu kibi dəjyb kətəkləmək ələtləri dutaraq, sinç-təbil vura-vura iləri jyjyrdylər.

«Hysejn», «Hysejn» sədəsə jeri-gəjy byrymyşdy. İləridə gedənlər başlarına dəjyb sinələrinə vura-vura daşın dibini işqal edirdilər.

Daldan bir dəstə arvat da saqların jola-jola gəlib bunlara jeytirdilər.

Molla Kərim qijamət edirdi, coqdandı ki, belə təsədyf ələ dısy-məmişdi. Qomunistlərin və qomsomolcuların təbliqatı boşa cıqmamışdı. Çamaat məscid və molladan uzaqlaşmışdı. Nəzr-nijaz da verən olmamışdı. İndi molla Kərim oruçluqun və məhərrəmlijim də aqıqlı cıqarmaq istəjirdi. Xortdanın ystə jeriməyə təhrik edirdi.

Qorqudan hec kas iləri gedə bilməjirdi. Jalyıyız bir iki çyrətli kişi toplanıb burnunun uçunu javaşca daşın jalyına uzadırdı və dərhal cəkildir ki, xortdan onları gərməsin.

Myəllim bir necə dəfə boqazını arıqlajıb «letorzi» juqu haq-qynda leqsija sejləməyə həzırlandısa da, lakin dınləjən olmadı. Çamaat qızmışdı; artıq myhazərə və mə'ruzə jeri dejildi. Coq o jan-bu-jan olsajdy m y ə l l i m i n özyne də jumbalajıb xortdana qatardılar. Molla Kərim yzyny qıbləyə dutub bir iki aqıy dua oqudu. Həmyə də əlini juqarı qaldırdı, mollanın dediklərini təkrar etdi. Mahmud əmi duanın arasında «allahymməəssəlli» dejib salavat cevirirdi və bununla sanki çənnətə həmyədən qabaq gedəcəjini tə'min edirdi. Gyn javaş-javaş enib gıçdən dısyrdy, hava balaça sərinləjirdi. Molla Kərim yzyny xortdan tərəfə cevirib saq əlini acaraq aqzın dibinə qojdu və dodaqların bykyb yç dəfə avıyın icinə pyflədi. Həmyə sakit durub xortdanın ərijib məlv olmasını gözəlajirdi. Amma xortdan ərijib joq olmadı; bil'əkis ajaqda qalqıb gərnəşdi və əl-qolunu bir necə dəfə əşaqı juqarı jellədid jənə uzandı. Molla Kərim:

— Dınjalyın axırdır. Şəkkəkə lə'nət—deyə dəşarı sycradı və sonra ilavə edərək:

— Bunu ja diri dutmaq lazımdır, ja da ki, öldyrmək—deyə fitva verdi.

Kəntlilər bir-birini basa-basa aqacların, jabaların atıb qacdılar, myəllimin də rəngi saraldı, jalyıyız Əsəd keji cəkib ləzzət aparırdı; əlini belinə qojub:

— Mən deməjirdimmi xortdandır, amma siz inanmajrıyın—deyə özyne əjyrdy.

— Sənin başın batsın! Kaş sən hec gəlib bunu gərməjəjdin—deyə Mahmud əmi Əsədin ystə cıqırın və özy də qacanlara qoşulub kəndə sarı jənəldi.

— Hara qacırın, aj allahın məzlum bəndələri?.. Qacmaq dejil, bunu həlak etmək lazımdır, həlak—deyə molla Kərim çamaatın ardınca baqırın dad-təjrad edirdi.

Kiminsə aqzından cıqdy:

— It gətirmək lazımdır... It gətirmək lazımdır.

Birisi də ilavə etdi.

— Bir torba da gətiriniz, bunu diri dutaq.

Beş dəqiqə kecmədi ki, bir dənə saman cuvalı və bir də kəndin bytyn kəpəkləri burada həzır oldu. Jənə qabaqda molla Kərim, saq-

da Mahmud əmi və solda bir-iki çyr'ətli aqsaqqal və mə'mun adamlar körəkləri ilə buraqıb qəsqərdə-qəsqərdə xortdanın üstə hücum etdilər. Bir aqzə qara it şiddətli hürəyək səcrəyə iləri jyjyrdy. Hamy nəfəsini kəsib «bu saat xortdanı parcalajaçaqdır» dedilər. Ehtimal ki, xortdan da körəkləri gərdy; çynky sarıq durub qaçdı. Bunun qacmaqly gərdykdə molla Kərimdən kinajəli bir qəhqəhə səqdy. Körəklər jyjyryb xortdana jaqlaşdılar. Xortdan da qacəb qəbristanlyqly dalında bir dərəyə endi. Körəklər də onun dalınça və molla Kərim də bir syry adamla körəklərin dalınça ora getdilər. Mahmud əmi əlbəttə dəstəbaşy idi.

Myəllimi hejrət almışdy. Əsəd də myəllimin janında sözynyn dzy səqəlyəndən bəxtijar bir çoçuq kibi gylımsənib durmuşdu. Bu dəmdə kəntdən bir necə atlı səqəlyə gəryndy. Jaqynlaşdıqda bunların şura sədri, katib və yzvləri olduqunu myəllim tanıdy. Vəqəəni onlara səylədi və onlar da durmajəb dərəyə endilər. Myəllim və Əsəd də oraja getdilər.

Bunlar gəldikdə bir zorba kişinin qyvətli qolilə cuvalyn aqzından dutub adamların ortasında durduğunu gərdylər. Cuvalyn icində nə isə tərənirdi və molla Kərim də yzyny cuvala tərəf dutub və əlindəki əsanın uçunu cuvala səjkəjərək sual edirdi:

— Eş insan çildinə girmiş şəjtani-ləin, səjlə, səjlə gərym kimsən, nə gynahın sahibisən və nə ucyn xortdamısan?

Hamı mollaın aqzına baqəb bəyək bir dini vəzifə ifa etdiyini zənn edərək təzim və təkrimlə dolu bir sykut jaradırdy. Ələzəblənmiş körəklər də arqada durub mollaın sözynə həm əhəng olaraq hyryr, dəhşət əzəmətli sykutu pozurdular. Cuvalyn icindən isə dutqun və boqunuq səs gəlirdi:

— A kişilər, inanılmaz mən xortdan deşiləm.

Cuvalyn icindəki silkələndi, səryəndə və cuvaldan səqmaq istədi, amma cuvaly dutan adam o biri qolilə də cuvalyn aqzından jaryşlyb bərk səqdy. Molla Kərim də dişlərini qəçərdəb əsaslyb şis uçilə cuvalyn o jan-bu-janına bir iki dəfə vurdu. Cuvaldan isə dutqun səs gəlməkdə idi:

— Rəhm ediniz, boquluram....

Son sözlər eşidilirkən dərənin ystyndən enən atlylar gəryndy. Adamlar bir-birinə dəydi.

— Şura sədri gəlir, şura sədri gəlir....

Molla Kərim dənyh baqdyqda doqrudan da kənt şurasə sədrini və şura katibini gərdy, cijnlərindəki tyəngə gozy sataşdıqda qorqusundan yrək-gəbəji zylylyb, əli-qolu dutulub və əsasə jərə dzyşy dərənin dibinə juvarlandı.

«Cuvalyn icində nə ola bilər?» Bu fikir sədri və katibi dzyşyndyryrdy.

Şura sədri cuvalyn aqzəlyb aqmaqə əmr etdi və hamy tez geri səkildi. Cuvaly dutan adam əlini buraqdyqda icindən bir səplaq adam

səqəb utandıqyndan iki əlilə o jan bu janlyb ertməgə başladı. Şura sədrini lap hejrət apardı.

— Bu ki, bizim doqtordur.

Hamı yzyny cəvirib molla Kərimə baqdy, molla Kərim sudan səqməş çyçə kibi byzylyb cəməldi və gəzynyn altından Mahmud əmiyə baqdy. Mahmud əmi də myəllimə, myəllim isə, Əsədə, Əsəd isə bu dəmdə hamya göz gəzdərib baqırdy və hər kəsin yzındə nə jazylydlyb oqumaq istəjirdi, nəvbə ilə hamylyb syzykydə gəzləri gəlib myəllimin gəzynə sataşdy, myəllim onun sevinçdən səraq kibi janın baqəşlyb gəgərək Əsədin bytyn kəndə qovqə saldıqlyna və bununla barabar öz gynahlyb jənə də dzyşynməməjinə açlyb dodaqlarlyb səjnəjərək şahadət barmaqlyb ona tərəf silkələjib hədələdi. Əsəd dodaqlarlyb byzərək adamların arasında gizləndi. Sonra sədr torbadan səqan kişinin həqiqətdə jeni təj'in olunmuş kənt doqtoru olduqunu təsdiq edərək bu gylınc məçəranəlyb nədən doqduqunu sərdy.

— Kəndin bytyn ətrafılyb aradım; ançaq burada bir parca qumlu yer tapdım, sojunub uzandı, gynəş vannasə alırdım—deyə doqtor ijjahat verdi.

Л У Қ Ә Т .

Avtoritət — aytuz, c'əibar.

Letorzi juqu — uzun cəkən və olymə bənzəjən juqu.

Mənbə' — başlanqıç.

Mytəahim etmək — taqsırləndərməq.

Iztırah — əzijət, qorqu.

Təşvis — qorqu.

Ehtiram — hərmət.

Istiqlalijət — əslyb olmamaq, azadlıq.

Myfəssəl — ətraflı.

Səkkək — sək edən, sybhə edən.

Fıtva vermək — ruhanlıların bir sələ hokm vermələri.

Şəjtani-ləin — lə'nətə gəlmiş şəjtan.

Sual və tapşırqlar.

1. «Xortdan» hekajəsində təsvir olunan adamlar necə qəsmə bəlmək mymkyndyr?
2. Myəllim və digərləri xortdan məsələsinə nə çyr janaşdırlar?
3. Kənt şurasə sədri məsələyə nə çyr janaşdı?
4. Myəllimin məsələni ijjah etməsi doqrı idimi? O nə ucyn məsələni kəntlilərin anlamadlyb dil ilə ijjah etməyə cəlyşirdy?
5. Bu hadisənin kəntdə bu çyr bir vəlvələ tərətması kəndin nə vəzijətdə olduqunu gəstərir? İndiki kəntlərimizdə bu çyr hadisələr nə çyr ijjah edilə bilər?

Ə. ƏBYLHƏSƏN.

Ə. Əbylhəsən 1905-ci ildə Şamaxı qəzasının Basqal kəndində anadan olmuşdur. İbtidai təhsilini Basqalda aldıqdan sonra maddi vəziyyəti təhsilini davam etdirməyə imkan verməmiş və dərzi səjirdi olmuşdur.

1925-ci ildə Bakı Darylməlliminini bitirib myəllimlik vəzifəsində davam etmişdir.

1932-ci ildə Ali Pedaqozi Institutunu bitirmişdir.

Ə. Əbylhəsən ədəbi fəalyyətinə 1927-ci ildə başlamışdır. İlk «Sofi» adlı hekajəsi «İnqilab və Mədəniyyət» məcmuəsində çap edilmişdir.

Bundan sonra «Boşandı», «Aras» adlı hekajələr kitabı və «Joquşlar», «Dunya qopur» adlı romanlar çap etdirmişdir.

Əldyrdy

I

Fərzi hec şeirdən xəbəri olmadan dəjandı. Əlində sallaja-sallaja gətirydy portfeli qoltuquna aldı. Diqqətlə onu özdy. O coqdan nəzərini bundan öljə çevirmiş, özyny kycədən. Kecənlərlə, avtomobil və fajtonlarla məşqul etmişdi.

— Ola bilməz, ola bilməz!—yrajından bunu kecirir, cirkli, qırğışyq yzly ixtijarə tamaşadan özyny ala bilməjirdi.... Həmin cətlə qaşlar altında, dərinde kipiqləri, qaşa dəjən xərda gözərl!

— Odur, jəqin odur!—Nihajət xejli baqdyqdan sonra şybhəsi zəjəl olmuşdu.

Coq zaman dejidli. Səkkiz il! Bu zaman zərfində o cəhrə xatərgəndən silinməmişdi. Fərzi qane olduqu həjatənlən ən yaxşy dəqiqələrində həzən onu xatərləjy «o neçə oldu, öldymy, qaldym» sualənlə özünə verirdi. Bununla belə bu sual əjiləsinin istirahətini pozaçaq qədər qyvətli dejidli; cynky onun gətiryb qaca bilmış olduqu sər-

vətlə yaxşy jəşəjə biləcəjini, həttə zənginlijini artərməş olduqunu belə zənn edirdi.

Neçə, neçə olmuşdu ki, o bu halda qalməş, buraja gəlib cəqməşdy. Bytyn əmryndə birinçi dəfə məruz qaldyq bu calpaşyq hissini aqyrly-qilo jərinde durmuşdu. Ajaqlar birisi tərəfindən baqlanmış, jəriməsizlə mane' olan bəjyk, dərin bir jərumun kənarında bulunur kibi idi.

Fərzi o nəzərlərdən qorqaçaqly jəqin etməklə barabar jənə o gözərlə gərmək istəjirdi. Fəqət ötəki bunun fikrini deyjməş kibi qət'lijən başly döndərməjirdi. O, ara-bir şarqasym kəcənlərin qarşyləna uzady «allah xatərlə» dejə jəvaşca ötənlərdən sədəqə istəjirdi.

Ona sədəqə verən azdy. Kim əlini çibinə atərsa azdan-coqdan onun arqadaşy, jəzəq ixtijarənlə avyçylə burayy, bu birinə baqmayjydy. Zətən o qəz, o qaş, ymumijətlə o cəhrə, hər kəsde mərləmətdən zijadə qejri-myəjən bir nev nifrətlə qarşyq açy hiss ojadərdi.

Bir azdan, Fərzi bu baqşylardan bir nətiçə cəqləjəçəqənlə tərjən etdi. Ətyb getdi. Jol uzunu o gət-gedə qarşyqda olan fikirlərdən əjrlə bilməjirdi. Jeddi saatlyq jərqunluqunu kecirməjə olan eltijəçənlən bytyn şiddətinə rəqmənlə bu andan e'tibarən rahat ola bilməjəcəjini dşyşnyrdy. Yc otaq, bir mətbəxdən ibarət olan mənzilinin kicik dəhlizində paltosunu, şarqasym, qaloşunu cəqləylə icəri kecdi. Burasylə, iki rəncərəli ilyəq, munis iş odasylə idi. Otaqın bir tərəfində, masylənlə arqasında altı jəşyl oqlu Nəriman şəkili kitablarla məşquldu.

Portfeli ortadakə masaynlə ystynə atdy. Oqlunu dindirmədi. Əzyny geniş qoltuqlardan birinə buraydy. Dərin nəfəs alaraq Nərimana baqdy; onun oqlu, bunun atasylə!—fikrini başylıdan keccirdi. Gözləri, insafsyz, zalym cizgilərlə qəlbinə həkk edilmiş olan cəhrədə, qulaqlarylə isə o səsdə, «allah xatirinə» dejə jəlvəraray sədəqə istəjən səzlərdə idi. Bir myddət gözərlə qaralə gicqahlarə avyçylarə icində olaraq fikrə daldy. Göz qaraqlarə aqyrlyq edirmiş kibi qəlmədamajy, acylmaq istəməjən gözərlə əzişdirirlərdi:

—Ah, bu bir rəjə olajdy!—o bu arzylə gözərləni acdy. Nəriman qarşylənda onun xara bojunbaqşylənlə yc kynç ucu ilə ojnajydy. O, bəjyk qara gözərləni qyjy, altıdan-altıdan atasyləna baqyrdy. Əjalibə atasyləndan coq-coq eşitdij «həzər ol» qomandasylənlə bəkləjy, «həmişə həzəram» çavabylə vermək yceyn udqunurdu.

Nihajət atasylənlə dilənmədiijini gərənlə coqyq, onun qoçaqyləna cəqdy. Kicik əllərlə atasylənlə jeni qyrqylməş yzyny tumarlady. Bundan əmələ gələn qyrqylənlə ilə xoşhallanyməş kibi yzyny də atasylənlə yzyny syrtməjə başlady.

—Dillənsənə!... Uşaqy qəlbini niyə sındyryrsən?

Fərzi arvadylənlə səsinə eşitçək diksindi.

—Nərim, aqyrly əlym, atanənlə başy aqrəjy. Kejfi jəqdur. Kec jəməjini jə!—dejə anasylə onu ərinin qucaqyləndan aldı. Başylə tumar-lajarəq ara qarəndan öljə buraydy, gəlib ərinin jənlənda dəjandı.

— Xejir ola, Fərzi?

— .....

— Səninlə deşiləmmi?

Fərzi Zərrinə baqdı. On iki il barabar yaşadıq bu qadının gözələrində onun bəjaqdan bəri keşirdişi bytyn iztirabın kölgəsi titrəşirdi. O həssas gözəl ruhuna nüfuz edəçək, onun özünə belə məlum olmayan hissələrini və düşüncələrini anlaçaq kibi baqır, parlayırdı.

— Hec, jorulmuşam!—Fərzi bunu deşib qalqıdı.

— Mən də bilirəm jorulmusan. Bəs bu keşisizlik?

— Dedim ki, hec nə.

Jemək odasına kecmək istədi. Arvadı onu qarşılayıb saqladı. Əllərini onun cəyninə qojdu. İndi ikisi də susurdu.

— Zərrin!

Fərzi boqulmaqda olduqunu zənn etdi. Nə ucun gizləjirdi. O jaxş bilirdi ki, arvadı da o əhvalatı unutmamışdı. Zərrin o vaqtdan bəri ildə bir neçə dəfə o barədə bəzi şeylər sormuş, bununla ərinin halını xarab etdijinə qane olduqundan susmuşdu. Bu susmağın da mənasını Fərzi jaxş anlaşırdı.

Gözləri yərijəndən keşirdişi şeylərlə dolu arvadına baqdı. Dərhal onun da nəzərində «bilirəm, mən də bilirəm» deşən bir qısqırmışın fərqinə vardı. Nihajət udqunaraq:

— Zərrin, indiçə onu gərdym—dedi.

— Hə!?

Zərrinin gözləri böjydy. Dodaqları ərinin eşitmədişi bəzi şeylər fəşildadı, jənə sykut başlamışdı.

— Harda, neçə?—Nihajət özünü toplaşdı sordu.

Fərzi gərdyjnyny titrək səslə arvadına anlatdı. Tərəddyddən sonra ilavə etdi:

— O mənə baqmaq istəməjir. Onun məni gərməyə gəzy joq... Bilməjirəm!

— Onunla hec danışmadınm?

— Joq, danışmadım. Onu o qədər qasqabaqlı gərdym ki, o, o qədər kinli və qara idi ki, O, bizdən ayrılanda, son dəfə evdən cəqanda belə şəklə düşmüşdy. Jadəndamıdır? O gözəl, o danışan, bytyn başa gələnəri, yradkən kecmələri ifadə edən qaşlar... Jaqınlaşmadım... Yrkdyım... Bəlkə dedim...

Zərrinin qəhqəəsi ərinin səzünü jarmıçq kəsdi:—Hələ bundan ötry. Mən də deşirəm gərəsən nə var?

Zərrinin cəhrəsi tamam acılmışdı, Gözləri səmimi nəşə ilə gylırdy:

— Gedib cəqrarsan, gətirərsən evmizə. Barabar jasarıq. Hə? Gəlməz deşirən! Joq, gələr. O vaqtdan səkkiz il keşir.

Zərrin səjləjir, onu dinləjərək fikrə gedən ərinin cəyninə tez-tez toqunur:

— Gələr, gələr—deşə davam edirdi. O, səjlədiklərinin qurulmasına və imkan daxilində olduquna qane' olaraq ilavə edirdi:—Gələr ona hələ qulluq edərəm kil.. Bytyn olanlar, kecmələr hamısı unudulub gedər.

— Fərzi, işin, arvadının düşündüyü kibi sadə olmadıqını bildirən hərəkətlə başını sallayırdı.

— Dutağın gəldi. Onunla jəşə bilərikmi? Biz hec! Bəs o coşuqlar... Coşuqlarımmız! Nəriman—hələ Billur... İnanı bilməjirəm... İnanı bilməjirəm ki, biz onunla jəşə bilək?

Səzlərini dərin bir aqla bitirdi. Jərgə qədər aq pərdə ilə örtüy pəncərədən dəşə bəqdı. Nəzərləri bir şey ystündə durmaşır, sanki qət'i bir fikir, myəjjən qərar araşdırırdı.

— Billur hələ gəlmədimi?

— O nahar edib getdi. İclasları var. Qorqma, bojun boqazını məhkəm sarıdı.... Jaxş, məsləni həll etmədinmi?—Gylərək sordu. Ərini təlqin etmək istəşən səslə qəsdini səjlədi:

— Onu kycədən alaçaqsan. Barabar olmasa da bu evdə ona ayrı oda verəçəjiz. Rahat jəşəjəçəq... Jaxş?

Fərzinin gözələri arvadından daha zıjadə ijzəhat istəjirmiş kibi alaçalandı. Bunun yzərinə Zərrin arqajınlıqla ərini qane' etməyə həzər aqzını acmamışdı ki, o yzünü qırmışdı. Aş hərəkətlə əlini salladı:

— Sus, sus Zərrin! Sus! Bəlkə o hec gəlmək istəmədi. O halda, bəs o halda neçə olsun, buraq... Joq Zərrin, joq...—O pəncərədən aralandı—Get, get, işəham joqdur, get—dedi və mytərəddid addımlarla otada gəzinməyə başladı.

II

Coq deşildi. İki, üç gyn əvvəl həmin bu zaman, saat dördə nahar vaqıt, bu jemək odasına girilmiş ola idi, bir də indi. Dərhal ən diqqətsiz insanın belə nəzərinə böjyk fərq carırdı: bir neçə gyn əvvəlki nəşə! İndiki dırqunluq! Orta hal ilə jəşəjan bir şura işisi ajıləsinin bu iki gynun ərzində baş ystündə sam jeli əmiş kibi böjykləri boqmuş, kicikləri susdurmuşdu. Ajılə fərdləri biri digərindən kysmiş kibi idi. Artıq bu evdə nə Billurun, nə də Nərimanın gur səslə oquduqular pioner şərqiləri, inqilabi mahınlar eşidilirdi, nə də Fərzinin qonşulara qədər ucan qəhqəəsindən əsər qalmışdı.

Coq ola bilirdi ki, Fərzi həm də Zərrin şeytan fikirlərə, aş düşüncələrə səbəb olan bu sykutun bir şeylə pozulmasını istəjirdi. Fəqət bundan ötry nə jarmaq lazın gəldijini hec biri təj'in edə bilməjirdi. Bu vəzıjjətdən Fərzidən az mytəssir olmayan Zərrin əvvəlki şey həjata qajıtmaq fikirlərinin mynkyn olaçaqlı jəqin etdigi anlarda, xyləjə qarınırdı. İndiçə qarı acılaşdı. O coqdan gərmədişi, fəqət gözəlcə xatırladıqı ixtıjar qajın atası gylə-gylə icəri girə idi. Aman, o bu coşuqları goryb nə jarmazdı. Nəriman, hələ səvəli nəvəsi Billuru?

Onun azaçyq bəyik aqzı bu xylja ilə acılmaq istədikdə gözy Fərzijə sataşır, onun gətirdiyi «joq» xəbəri jadya dyşyb haldan cəqrdə.

İsraqa gyn bir jerdə qərarlaşdıqlar yzrə Fərzi gedib o ixtijar görmüş, evinə saqırtmışdı. Dilənci ançaq ona «Məni buraq, məndən əl cək!» çavabınlı vermışdi.

Sonra Fərzi ona arqadaşını da almaq istədiyini bildirmiş, jənə rədd çavabı almışdı.

— Get, get sən rahat jəş!

Fərzi supu tamamilə jəje bilməmişdi. Gözy, susaraq xərəjini jəjən coçuqlarında, dyşynçə və xatirəsi o diləncinin janynda idi. Coçuqlarına baqdyça oçulluq hissi qəlbində açy sızylar doçurur, oçu ma-zilə toquşdururdu.

— Joq, joq!—Uçadan dejindi.—Bu hal artıq davam etməməlidir—deje yzəjindən qə'i bir təklif kecirdi. Qatletini catal ilə o jan bu jana qurdaladyqdan sonra jerindən səcrađı.

— Jənə hara?

— Onun arqadaşını gorəçəjəm!—Zərrinə baqmajaraq çavab verdi. Sonra da paltosunu gejən Billura baqdy.

— İçləşənləz var? Hə, teatr... Jaxşy qızym. Bojnunu, boqazını jaxşy səri. İsti olsun, şəhərdə azar var.

O, bu sözləri dedikdə nəzərinə qızynın aqyılı, qovur gözləri sataşdı. O nəzərlər də hələ hec şejdən mə'lumatə olmajan bu qızcy-qazın haradansa bir şey sezmiş olduqunu bildinirdi.

Hərəkətinin qəribə olduqunu dyşynməjərək qızyna jaqynlaşdı. Onun kəsik saclı, jaraşyqlı başını tumarladı. Bu anda, onun icində qızynın al qalstıq asyılı bojnundan örmək arzysı cəryynərdi... Fəqət o bu arzysını açy bir şey udan kibi uddu. Paltosunun jaqasynı qaldırtaraq cəqdy. Dyşyaryda quduqan qasırtqalar ojnajyrdı. Quru, sojuq uca daş tikintilərə cəryr, daha ziyadə donduqdan sonra isti bir jər arajymış kibi kecənlərin bojun-boqazına soçulurdu. Fərzi kirpi kibi jəqyrtmış, iləriləjirdi.

Yc gyn əvvəl bu vaqt o xoş bir jorqunluqdan sonra səcraq odada jataqynda ujjurdu.

— Nə vaqt jənə o asudə, fərəhli və ojnaq həjat gələçəkdi?

Onsuz da Aprel inqilabından iki, yc il sonraja qədər özyny dy-zəltmək ucyn Fərzi bytyn enerizsilə calışmış, həkymətinin xəjrxahı olduqunu myhitinə isbat etmişdi. İndi ona firqəci olmadıqy halda hər kəs inanırdı. O daşydyq mə'sul vəzifədə gyndən-gynə məharət və e'tibar qazanırdı. Bu gyn artıq o altı, jeddi il əvvəl olduqy kibi səsdən məhrum, pulu, malı həç edilmis. Haç...n oçlu joq, namuslu, həkymətinin, cəmiyyətinin calışqan aqtiv bir yzvy idi. Nə ucyn bytyn bu şeylər ona haram oldu?

Diləncilərin belə gyndə səcryndəqlar dalañın qabaqından ke-cəndə, ora bir göz altı baqdy. Onun arqadaşy tək idi. Bir saniyə də olsun vaqt qejb etməjib icəri girdi. Dutar-dutmaz soruşdu:

— O mysəlman joldaşın hanı?

Sarı, ixtijar təəççybə bir myddət qarşysında duran özğanı sızdy. Fərzi sualını təkrar etdi.

— Hə, hə!—Dilənci hazıy çavabıqla başladı.—O bu şəhərə gələndən bəri gəzməje başlajb. Gəcə gyndyz gəzir, jorulmaq bilməjir, gəzir.

Fərzi azaçyq kənarada bir daşın ystyndə oturmuşdu.

— Daş, joldaşınla harada tanış olmusunuz, nə vaqt?

Dilənci bir myddət ajdın, sadə gözlerini Fərzijə dirədi. O, sanki baqyqlarilə arqadaşynın halilə maraqlanan şəxsini sualına təəççy edirdi.

— Mən sizə kəmək edərəm. Hələ-belə o ixtijarın hanınlı öjrenmək istəjirəm.

— Mən onunla tamam səkkiz ildir tanışam. Rusjada tanış olmamışyq. Polşada!

Dilənci qyrtq-qyrtq, bə'zən rabitəsiz bir surətdə davam edirdi:

— Polşaja, o Tyrkijədən gəlmişdi. Coç pulu var imiş. Sonradan mənə demişdi. Guja o Tyrkijədə şuluqluq olduqunu görmüş, istəmiş ki, Ərəbistana qaçsyn. Mymkyn olmamış. Niləjət gəlib Polşaja cəqymış. Dilənci daha coç şeylərdən danışdı. Fəqət Fərzini maraqlandıran əsil məsələ başqa idi, pul məsələsi!!!

O, bu fikirdə ikən ixtijar başlamışdı:

— Haşynın sərvəti coç imiş. Özy də həkymətdən qaçyrtmış. Tyrkijədən bizim jərə gələndə oçurlatmış, bir ara barmaqyndaqy yzyklərlə başını saqladı. Sonra dilənci oldu. Biz onda goryşdyk. Bir ildir Şuralarda doləşyrtq. Mənim buraja gəlmək fikrim joçdu. O səbəb oldu.

Söz buraja jətəndə bir qədər sykut etdi; səsinə xysusi bir ahəng verərək ilavə etdi:

— Guja onun burada oçlu var imiş. Hətta dejirdi ki, dynən oçlu gəlib onu evinə saqırtmış.

Fərzi dik qalqdy. Diləncinin qarşysında cəməldi:

— Hə, o getmək istəjirmi? Bu barədə?!

— Joq, joq, onun oçlugilə getmək niyyəti joçdur. Ondən sadəcə belə almaq istəməjir. Oçlundən danışanda onun gözy qızartı. Tykləri dim-dik qalqır, o hirslidir. Jamandıy. Arqadaşındıy, ançaq bir az axmaqdyr.

Fərzi artıq onun susmasını istəjir, otəki isə əksinə, jorulmaq bilməjirdi:

— O məndə hər şeyi danışyb: dejir ki, oçlum dejil. O biçejrətdir. Şura həkyməti gələndə ona dedim ki, gəl mə'dənləri jandıraq, mymkyn olanı gətyryb qaçaq. O razı olmadı. Evi, mə'dəni, pulu həkymətə verdi. İndi də o həkymətə qulluq eləjir. Dejir ki, «O jaltaqdyr!».

— Jaxşy, jaxşy! Jətər!—Fərzi səbirsizliklə diləncini susdurdu. Onun avşyna bir uc rubləlik buraqdy. İndi onda bu dalandan cəqəb qacmaq, gizli cara bula biləcəək bir jərə getmək ucyn bəjyək bir arzə qalqmışdy.

— O, buraja mənim gynumy qara eləməyə gəlmişdir. Joqsa diləncijə nə var ki?

Bu düşüncələrlə dşarə fərlamaq istəjirdi ki, darvazada atasilə toqquşdu.

— Ah!

Qeşri iradi bir sejhə fərlatdy. O gözələr o qorquduqu nəzərlər ona nə qədər zalım kinlə baqırdy.

Geri cəkildi. Ətəki aqsajaraq əsasyna daıandı. Divara səjkəndi.

Hava bozarlyr, dalan qaragırdy. Fərzi onun donduruçu nəzərilə gipnoz edilmiş kibi dururdu.

— Qadzi, Qadzi, bu adam səminlə coq maraqlanır. Bir saatdər səhbət edirik.—Hələ jərindən qıymıdamajan sarə dilənci gylərok səj-ləjjirdi.—Bir uc manat da qazandı!

Fərzi bu sözlərlə bir az qurtulmuş kibi gözələrini ətrafına çevirmişdi. Birdən hələ də ondan gozynu cəkmədən diləncinin çibindən cə-qarmış olduqu əlini sallajaraq, ilərilədijini gərdy. Dilənci onun pal-tosuna toqunur dərəçədə ona jaqındy. Fərzi bir şeş səjləmək istədisə də, tənəş olduqu gözələr onu bu fikirdən daşındırdy. Dilənci sərt, cirk-li saqqalınə onun gozünə soqmaq istəjirmiş kibi burnuna qədər ja-qınlasmışdy. Onun nəfəsi fəna bir həjətin pislilə qoqujurdu.

— Al cervonunu get. Başyna dəjsin!!!

Dilənci bu sözləri nə vaqt baqırmışdy. Fərzi bilmədi.

— Bundan sonra mənə pul göndərmə!

Fərzi bu sözləri cəqarkən eşitmişdi. O, evə girəndə titrəjirdi. Bir ara Zərrin ondan hec şeş sormadı. Nə vaqtdan sonra onun qar-şşyna cəj qojdu. Fərzi cəjən ancaq bir necə judumunu icə bildi. İstə-kəni itələdi. Uca boju ilə cəkməsinin dabanlarınə dəşəməyə vuraraq gözünməyə başladı.

— Nə ucyn ozyunu əldyrirsən, bu bir cara edəcəkmimi?—Zərrin söz acmaq, ərini danışdırmaq niyyətilə sordu:—Nə oldu bəs?

— Nə olaçaq?.. Hecnə! Onunla barışmaq mümkün olmaçaq!— Bir myddət evin ortasında daıandı. Onun əlinə əmudən ikijə aıjran cizgi əvvəl jəqıldı. Cizgilər acıbdıqdan sonra o dənyub arvadına baqdy. Fikirlə səslə davam etdi:—barışmaçaq. Mən bunu bilirdim. Əski ilə jeni nə vaqt barışdy ki? Sən onu mənə baqanda görəjdin. O bir halda idi ki, o jəlməz mənə niyyət etməjir. Onun düşməni bir mən deşiləm. Mən bunu bu gyn anladım: o hamıya düşmən, hamı-nı da ozyunə düşmən hesab edir. Zərrin! Mən onda, bytyn jenilijə, bu həkymətə, bu quruluşa qarşı savrılmaq istədən nifrət və lə'nətin my-çəssən bir hejkəlini gəyirəm. O kecmisin bytyn açlyonə, hirs və qə-zəbini ozyunə toplamış, qara bir vüçuddur! Onun əlindən gələrsə nələz japar, nələz?!

— Bəlkə o, səni qəmmunist zənn edir. Bilməjirsənmi?

— Bilmək də istəməjirəm.—Fərzi qət'ijjətlə cavab verdi. Fəqət pozulmuş olan ajilə istirahətini xətrəkəjan kibi yzy qəzəşdy, dərin bir qejzle:

— O, bajquşdur, bizim hamımyzın, bytyn əlkənin bajquşudur!—dedi.

III

AZƏRB. NƏDİRƏMİ
DƏVLƏT KİT.

Cəqəblər, jolda, özgə kibi bir kəlmə də belə olsun qonuşmadylar. Diləncilərin jaşadylarə zirzəminin qabaqında daıandı.

— Mən səni burada gözəlirəm... En aşıq pılləkəndən saqa, alcaq, sənəq qarş! Bir şeş olsa!

— Nə olaçaq ki?—Zərrin gizlədə bilmədijə dərin bir həjəcanla ərinə baqdy. Sonra aşıq endi.

Qarşın cərlətyşynə iki sacly-saqqallə baş dəndykdə Zərrin ajaqynə saqladı. İlk olaraq o qajın atasynın gözələrini gərmüşdy. O gözələr hec bir təcəçyb ifadə etməjib, onun yzərinə dikilmişdi. Fəqət ilk baqışda dilənci onu tanımamışdy. Birdən o, kicik, qərməz bəbək-lər bəjyib girdə bir şəkil aldı. O sacly, saqqallə baş, diksinmiş kibi gerijə doqru bir hərəkət jərdy.

— Zərrin! Qəzım!..

Zərrin əlini, kəksynu jərtəb dşarə fərlamaq istəjirmiş kibi car-pan qəlbinin ystynə basdy.

İxtijar diləncinin bytyn mazisi kiprikləri arasında ərijirdi. O sərt baqışlara ani olaraq səçəq bir həlirti gəlmişdi.

— Ata, mənə rəhm et... Bizə jəzəqyn gəlsin, oqlunu baqışla. Jalvarıram ata! Sənə mən qulluqu olaçaqam. Ata, sənə mən qulluq edəcəjəm. Gəl, gəl gedək bizə!

Zərrin ilərilədi.

O kirli, qəzşyq əli əryb jalvarmaq başladı:

— Ata, ata!—diz ystə düşy diləncinin əllərinə sarıldy.

O jalvarlyr, qara dəridən və quru gəmiqdən ibarət qalan əli yzy-nə syrttyrdy.

Bir azdan hələ səsinə cəqarmamış olan qajın atasynın cavabın-ny bəkləjirmiş kibi onun yzünə baqdy. Hələ gozy onun nəzərinə sa-taşmamışdy ki, əlini cəkdi. Jan-janly gerilədi: bu kimdi? Bu iki dəqi-qə əvvəl gözəlri dolan ixtijardymə? Zərrinin bejindən fikirləri ild-ryn syr'ət ilə qacşşrdy, bu o ixtijardymə? Joq, joq! Bu şejtəndə. Bu bajquşdu! Bu, Fəzzinin kecm gyn səjlədijə şejlərin hamısyndan ə jana, tərifi səqməjan bir varlyq, bir divdi.

— Nə ucyn gəldin?

Zərrin bu aqlı səslə ozyunə gəldi. Cyr'ətini toplajaraq diləncinin gözələrində baqdy:

— Sizi evmizə aparmaq!

— Getməjəcəjəm!
— Nə ucun? Gedərsiniz!—Zərrin təbəssümlə ilavə eddi.—Gələrsiniz, ömrüyüzün axır günlərini rahat yaşarsınız.
— Qah, qah, qah, qah... Siz rahat yaşajarsınız?
Zərrin jərə baqdı. Gözlərinin dolduğunu, boqazının tıqandığını hiss etdi:
— Ata, jalvarıram sənə, ata!.. Axı mən...—Sözləri hıçqıqlarla içində boqıldı.—Ata.. Balalarına jazyqın gəlsin.
— Qah, qah, qah, qah!..
Zirzəmi bu intiqamcı qəhqəhələrlə dolmamışdı ki, qarşısındakı ilə acıdı:
— Sus! deyə Fərzi arvadının əlindən dutub, diləncinin qarşısında dikləndi.—Gylmə!
Dilənci gerilədi:
— Gyləcəjəm!—dedi; qarşısındakı dısqın cısqın və gəlininin arqasınca son qorqunc bir qəhqəhə daha fırlatdı.

IV

Son gərəyindən dörd-beş gün keçirdi. Saat on iki radələrə Fərzi içlasdan jərin saat olurdu gəlmis, jənə dısqınca dalmışdı.
— Bəs o bu səhərə nə ucun gəlirdi?
O günü Fərzi arvadilə evə döndykdə, Billur bu sual vermışdi. Qızının sualına cavab vermədən ata indi ancaq bu sualın cavab aradığını anlaşırdı.
O gündən sonra Fərzi diləncini iki dəfə sıbhəli adamlarla gərmış. Qaranlıq qalan dısqınçaları daha zıjadə artmışdı. O, qızının sual ilə oianmış olan sıbhəsinin vaqtdan-vaqtda qıvıvətəndijini dujur. diləncijə əjid olan xatirələrinin bu sıbhəni coqaltdıqına təəccüb etməjirdi.

— Onun bir qəsdı var... Buraja gəlməkdə həkmən bir fikri var! Nihəjət bu qərara gəlmis, hətta fikrini arvadına belə acmışdı.
— Nə fikri ola bilər?— Zərrin sormuşdu.
— Nə fikri?! Bilməjirəm? Jandırmaq, məhv etmək... Öldürmək, bir şey jarmaq... bir şey qırmaq!
Kimin fikrinə gəlirdi ki, bu böyük idarənin qarşısında oturub, sədəqə istədən aqsaq dilənci puc və kor qəlbində qara, dısqın bir fikir daşıjır? Bunu kim zənn edirdi?!
Nəriman və Billur jatırdı. Zərrin varaqlamaqda olduqu «Şərq Qadın»-ın qaramaq yzrə idi ki, ərinin qalqıdığını gördü.
— Jənə hara?
— Sən jat, gəlirəm... Bu dəqiqə gəlirəm!
Zərrin ərinin gözlərinə baqırdı.

— Joq, hec bir söz ola bilməz Zərrin!—Fərzi əlini Zərrinin cıjnına qojdu.—Mən ki, sıbhəni sənə demışəm... Bu dəqiqə, bu saat. Gəzələmə jat, gəlirəm!—Arıq hec bir söz deməjib cıqdı. O, vaqte qejb etməmiş olduqundan qorqur, öz-özünə: «İndi kim bilir bəlkə»—deyə dısqındı.

Nədənsə tramvaja minmədi. Get-gedə addımın böyjtdy. Tələsirdi. Ona elə gəlirdi ki, hər addım jətışmək istədijı jərdən onu uzaqlaşdırırdı. İşin tərslijindən ara bir tanış kycələrdən kecdijinə baqmajaraq divarlara baqırdı. O, icində hiss və fikirlərinin sovuruqda dutulmuş qar kibi ucısqındı dujur, gecikmiş olduqu zənnilə özünü təkdir edirdi. O ki, bir şey sezirdi. Bəs nə ucun doqulduquna inanırdı hissi-qəbləlvıquuna qarşı o belə sojuqanlıqla davranırdı.

Zirzəminin qarşısında ilk müşahədəsi onu dəjandırdı. Kicik pəncərə həmişəkinin əksinə, bu gün əski parcalarıla qaralı idi. Ətrafına baqırdı... Şəhərdə hərəkət azalırdı. Dalandan icəri kecdi. Baş pilləkənin ucuncu ajaqında qarşısındakı öyündə dəjandı. Qarşısındakı sajqımsız arasından cirkin ısqın işarə ilə göz qırtdıqı həlli olurdu.

Fərzi qulaqları özünə əhəmiyyətli şeylər deməyə hazırlı kibi acıq, xəjrxah aqıza dəjadə. Bytın vıqudu ilə qulaq kəşilmiş kibi icərinə dinlədi. Onun jərinə başqası olsa idi, bəlkə bir şey eşitməzdi. Fəqət o bəzi sözləri təfrik etdi. Bəzi şeyləri eşitdi.

— Şş... ts.....—atası səjləjirdi:

— Mən... Mən... odu mən vıraçaqam...—Nə isə səjləndi.

Jənə atası, o danışdı; icindən, çanından, qanından cısqın bir səslə təkrar edirdi:

— Siz joq, mən özümynkyləri, öz buruqlarımı, öz sərvətimə özüm jandıracaqam...

Fərzi qısqırmamaq ucun əlilə boqazını dutdu, indi də nə jarmalı jdi? İlk əvvəl eşitdiklərinə inanmaq istəmədi?—bəlkə...—dedi. Sıbhələndi. Fəqət bu sıbhə coq az sırdı. O icəridəki hərəkətin fəqinə vardı. Bir necə kölgə qarşısına dıtdı:

— Siz göstərdijim jərlərdə duraqımsız. Mən, mən odlajacaqam. Mən jandıracaqam, mən!!

Dilənci qısqırmamaq, bu təntənəli arızaların bytın ozy kibilərə bildirməmək ucun böyük əzab cəkirdi.

Fərzi uzun, jorıcu myhakəmələrdən sonra qərara gələn mytərəddid adamlar kibi kycəyə fırladı. Bir təsədyf onu azaq dısqındırdı, çaparaq fajtonla kecən bir əjilə, nəzərinə cırmışdı:

Ata, ana, bir də cojuq!

Əlilə alını dıtdı.

— Nə ucun, nə ucun bu şeylər ancaq ona rast gəlirdi?

Demək on beş dəqiqə sonra, o əz əlilə, öz atasını təslim edəcəkti.

Bir an onunla danışmaq, onu jola gətirməyin mümkyn olaçaq fikrini başından keçirdi. Tərəddyd etdi.

Dərt, beş dəqiqə cəhən bu tərəddyd «joq, joq» deyə Fərzinin icindən qalqan əsəbi nidalarla jumşalmışdı.

— Joq, artıq bəsdır. O jola gəlməyəcək—deyə ilk gəzünə sataşan milisionerə nə isə pəşaldadı.

— Tez, tez, vaqt azdır, tez!

Əvvəlki jerinə döndykdə qarş arası tamamilə dutulmuşdu. İndi səs joq. Addım əşidilirdi. Bir əlin qarşya ilışdijini, ancaq o ana maxsus olan ayaqlıqla sezdi. Xatırına janynda kicik bir kəsərtisi belə olma-dıq dyşdy. Fəqət əlaç joqdur. Qarş azaçyq aralanmamışdy ki, o syr'ətlə özünü icəri atdı. Qarşya səjkənərək daıandı. İlk işi, icəri girməsilə geri cəkilon adamlarş nəzərdən keçirmək oldu. Sarş di-lənci joqdu. Orada atasından dala bir qədər aralı bəjymüş gəzlə daıanmış olan atasına bənzər bir necə şəxs gərdy. Sonra ətə-bəriyə baqındı. Qəsdı bu sarşyqlarş bir jol ilə ləngitmək idi.

— Qarşdan cəkıl, biz sarşymaq istəjirik.

O, diləncinin səsi əşidildi.

Fərzi dinnədi. Dilənci bir necə addım iləriləmişdi.

— Sənə cəkıl deıjirəm?

Dilənci bu dəfə bytyn qəzəbini gəzlərinə toplajaraq, oqluna baqmışdı. Fərzi:

— Cəkilməyəcəjəm—deyə səsinı alcatdı və mənəb:

— Sarşyajaçaqsınız—deyə ilavə etdi. Bunun yzərinə atasının işarəsilə o birilərin də ilərilədiğini gəryncə, gəz altı etmiş olduqu də-jənəji aldı—buraqmajaçaqam—deyə səsinı uçaltdı. Ystynə təkylə bi-ləçək olan zərbələrdən qorunmaqda hazır kibi dırdı.

— Jaqynlaşma ata! Buraqmajaçaqam... Sarşyajaçaqsınız!

O, hələ bunu deməmişdi ki, kojsyndən aqır bir zərbə aldı.

— Cəkilməyəcəkmişən?!

Fərzi:

— Joq!—dedi və qoltuğunun altına girmək ycyñ əjilən atası-na baqdı:

— Cəkıl, mənı ata qatılı etmə!

— Sən ata qatılı olmasən da, mənı oqul qatılı edəcəksən?!

Fərzi ancaq bunu əşitmişdi ki, birdən diləncinin bəcaq cəkdiğini gərdy. Dərhal dəjənəji atılı atasının biləklərindən jaryşdı. Asi gycy ilə onun qollarını o qədər sarşdı ki, bəcaq jərə dyşdy. Bununla tam mənəsilə bir boqazlaşma başladı.

Fərzi qarşdan aralanmaqda calışır; əli qolu və təpiklərilə aqac və junruq zərbəsinə qarş qojurdu. O dəjənəji qeşb etdiğindən tamam mydafəəsiz qalmışdı. Buna gərə də, coq davam gətirmədi. Nihajət onu qarşdan aralaja bildilər.

— Gedin, gedin, siz jubanmajın... Dediklərinə əməl edin!

Dilənci arqadaşlarına gəz etdi. Əlindən sarşyılıb dəsarş burlamaq istəjən oqluna saldırđ. Dilənci, Fərzinin zənn etdiği qədər zəif dejid-i. O, bytyn vyçudu ilə dişə, dırnaqda dənyb, Fərzini basmarlayır. Bir nev ilə jərə dyşmüş olan pəsaqə ələ gətirmək ycyñ saralajırđ. Fər-zi bunu mydafəə insijaqlə duıdu. Sarşyşmada olduqu şəxsın kim olduqunu unuttu.

O, indı əski, həm də bəjyk bir dyşmənlə mybarəzə edirmiş ki-bi idi. Qəzqln təjšyır, atasının əlindən qurtulmaq, sarşanların ar-dıncə getmək istəjirdi.

Nihajət o, hec bir veyhlə bunun mümkyn olmajaçaqlyb kəsdir-di, atasının boqazlyb iki əli arasına aldı.

— Di ət!

Bunu deıjib sarşymaq istəjirdi ki, qarş acılyb, icəri bir necə nəfər milis girdi. Fərzi dəli kibi onlara jaqynlaşdı.

— Qacın dutun, onlarş da dutun, onlar jandırmaqda getdilər.

— Onlar dutuldular!

— Hə! Di indı mənı dutun!—Fərzi qəlbi ystyndən aqır bir jyk gətyrylmüş kibi—gedək,—dedi və milislərin qabaqlına dyşdy.

L Y Q Ə T .

Səjhə — sarşyrtı.

Zəjil olmaq—joq olmaq.

Zaman zərlində—zaman icərisində.

Cəhrə—yz.

Rəja—juqu.

İxtırab — əzıjət, qorqu.

İnsijaq — sevcitəbii, təbii olaraq bir şeyi hiss etmə.

Sual və tapşırlyqlar.

1. Fərzinin əjiləsi əvvəllər nə cyr jaşajırđ? Onların ilk həjətlərş haqqında hekaıədə nə jazylır?

2. Bırdən-bırə mejdana sarşan qoça dilənci kimdir? Nə ycyñ Fərzi onu gərdykdən sonra əzab cəkməyə başlayır?

3. İxtıjar dilənci mejdana sarşyqdən sonra Fərzinin əjiləsindəki əv-vəllki rahətlik qalyrtmış?

4. Fərzini atasına dyşməñ edən nədir? Qoça dilənci nə məqsədlə bu şəhərə gəlmişdi?

5. Fərzi öz məfkürəsində məhkəmdirmi? Bunu nə ilə isbat etmək olar?

6. Bu hekaıeni bir necə hissəyə bəlyb onlara ad (sarlevhə) tapın.

Bajram hekajəsi.

Goranlı kəndinin qomsomolcuları 28 Aprel bajramı üçün hazırlıq aparırdılar. Üç-dört gün icində imənilik düzəldərək qolxoza kömək etmişlər; qonşu şef özəjin təmizlik işlərində aktiv çalışmışlardı. Bunun qarşısında dəjirə qomsomol qomitəsi bytyn kəndin qomsomolcuları üçün mykafat olaraq juncşturm forması və ajaq-qabı göndərmişdir. Əzək içlasınlı qararına görə hədijə edilmiş şejləri bajram günü gejeçəklər. 28 Aprelin il donymunu kənt icərində şənliklə kecirəcəklərdir.

Sonra bir maj üçün də hazırlıq gedirdi. Qolxoz yzvləri Goranlı kəndinin bytyn qolxoz xariçində olan qomsomolcularınlı da bir maj şənlijini kecirmək üçün öz baqlarına saqlırmışlardı.

Kəntdə qolxoz xariçində qalmış qomsomolcu da coq az idi.

Bajrama iki-uc gün qalmışdı. Goranlı kəndi cıcəklənmişdi. Acaqlardan, cəllərdən təzə ot qoqusı gəlirdi. Ətrafdakı jastı tərənün döşy məxmər xalı ilə döşənmiş kibi idi. Kəndin ortababı sajbılan Əsrəf uzaqdan qolxoz sədrinin gəldijini görərək dəjandı. Qolxoz sədri jannıdan e'tinasız kecmək istərkən onu əlilə dıtdı.:

— Məhəmməd əmi, bir ajaq saqla, sənə sozım var.

Məhəmməd əmi durdu.

— Nə var aj Əsrəf—dedi.—Jenə nə sozın var?..

— Nə olaçaq!.. Beş dəfə ərizə verdim gətirmədiniz. Dünən jenə ərizə verdim. Eşjtdijimə görə jenə atqaz eləmisiniz. Aj qardaş! Korammı?... Kəcələmmi? Nə üçün gətirməjirsiniz?... Əgər varlıjamsa qardaşım da mənim kibi idi. Onu nə üçün gətirdiniz?..

Məhəmməd əmi bu məsələjə jaqlıdan bələd bir adam kibi danışdı:

— Əsrəf,—dedi—hər işin bir səbəbi var, əlbəttə səbəbsiz dejlil, sən ortababsan, onu bilirik. Ancaq nə etməli ki, qolcomaq qujrıquqsan. Kəblə Zijarətdən əl cəkə bilməjirsən, odur ki, bu saatkı halda sən bizə dıymən hesab olunursan. Sən elə işlərdən əl cəksən, qolxozdakılar da sənin bizə jaqlılaşdıqlınlı görərlər və qəbul edərlər...

Məhəmməd əmi bunu dejerək, artıq dəjanmadı. Əsrəfi sozsyz buraqlı əjri-yjry kycədə itdi.

Əsrəf onun arqasınca baqdı, fikirləşdi, fikirləşdi:—tfu—dedi—hamınlınlı adzılandan bir avaz gəlir, elə bil ki, bir-birinin dilinə tipyryblər.

Aqşam olurdu. Kycələr, basıq damlı evlər qaralıb və bir-birinə qarşırdılar. Əsrəf dıymənək gedirdi. Haraja və nə üçün getdijini bilməjirdi. Qısa kycələri dolasıb və nə isə fikirləşir. O, jeni rənglənmış kursyly bir evin palcıqlı divarı qarşısında dəjandı.

Bu ev kəblə Zijarətin evi idi. Getsinmi? Getməsinmi? Əlini qarınlın cəftəsinə ataraq dejmək istədi. Lakin əli gəlmədi. Bir az fikirləşdi, geri jaqlımaqlı üçün bir iki addım atdı. Lakin birdən nədənsə jenə qarşıja jaqlılaşdı. Cəftəni aşıqlı-aşıqlı qarşıja cırdı. İcərindən itlər həvlədələr. Aclımlı qarşı Əsrəfi icərijə alıb və gırylytly ilə qarandı.

Jasa batmış arvatlar kibi hamınlı başlarınlı aşıqlı salıb oturmuşdu. Kəblə Zijarət isə əlindəki xırda dənəli təsbəhini cəvirərək janıqlı səslə javaş-javaş danışırdı. O, danışdıqca saqqalı tərənir və divara məzəli bir kəlgə salırdı.

— Bu bajram dejlil, minini də cətsələr vallah jenə axırları hecdir, hecdir. A kişilər... Hansı tarixdə gorylyb, hansı dəftərdə jaqlılaşdı ki, cəmaatı aç qojub dıkənləri gıç ilə baqladasan. Tıcarəti bilmərrə aradan gətırsən. İngilisi ingilis eləjən tıcarət oldu. Vallah tıcarətsiz millət dolanmaz. Harada gorynybdır ki, qonşu-qonşunu, dost-dostu, qardaş-qardaş tanımasın, bir-birlərinə salam verməsinlər...

Kəblə Zijarətin, bu, gıynda min dəfə təkrar etdijil sözlərindən jorulmuşdular. Hərəsi evin bir künçynda myrgylyjirdi. Lampa zəif əşşq verirdi. Evdəki əşjalər divara qara qorqunc kəlgələr salırdı.

Masanın arqasında oturub papiros cəkən Səلمان axırda tab gətirə bilmədi:

— Aj kəblejlil—dedi.—Həzrət Abbas haqqı bu sözlərdən bir şey cıqmaz. Gedən mal ələ gəlməz. Qaz vur qazan dolsun. Bu sözlərdən sən bizə gıynda üç dəfə jedirirsən. Nə olsun? Bu bajram daqlıqlar, gələn bajram daqlıqlar deje-deje qaldıq. Goryrsən ki, get-gədə məhkəmləşirlər. Hec jərlərindən də tərənəməjirlər, soz dejlil soz olsun. Bunlardan nə cıqar?

Kəblejlil dınmədi. Hamı jenə başlarınlı aşıqlı salıb dıymənəje başladı.

Cəldə əsəbi bir kylək əsirdi. Uzaqda, bir it uzun-uzun ulajırdı. Evin köhnə tavanı kyləkdən cırtıldaıjırdı. Otaqda bulanıqlı bir tısty vardı.

Rəncərənin icində oturaraq cəlyn qaralıqlıqlıqlıba baqan Qəşəm hec tərənəməjərək dedi:

— Danışmaqdan başqa əlimizdən nə gəlir ki? Hej danışdıqlıqlı. Qolxoz üçün çalışdıqlı, jenə bir şey cıqmadı, dıyıldı. Traqturun bərəsində danışdıqlı. Aclıqlıqlıqlı ikisini gətirdilər. İndi də dıkənlərimizi baqladılar. Sabah, birisi gün də bajram edəcəklər. Di gəl bu işlərlə qıraqdan baqlıb janıb təkylmə...

Kəbləji ozyundən sьqrdь:

— Bəs nə edək? Aj çənab Qəşəm! Sən də bizim kibi.. nə edə birlirsən? Sydly inək ol vur syd qabьnь sьndьr, zərər joqdur.. Bir mən-ləatli soz sьjlə... hec illərlə aqzьnь asma...

Qəşəm kirli boynunu bir az əlilə qaşdırdıdan sonra qaşlarınь əjib qəmli-qəmli kəbləjinin yzyna baqdı. Sonra birdən əlini juqarь qaldırdь bəyuk bir fikir tapmış adam kibi ajaqa durdu:

— Mən bir şey fikirləşdim.

— Səndən aqьnь sөz sьqtmaz, danьs gөрək fikrinə nə gəlib?

— Pozmaq!..

— Nəji?

— Bəjramlarınь...

— Nə olsun ki?

Kəbləji birdən sevinərək sьqrdь:

— Mən başa dьşdym.. Barəkallah Qəşəm... paltarlar, ajaqqabьlar—məsələsidir? Bəs nə çyr, hə...

— Jaqьn gəlin, dejim nə çyr pozmaq olar.

Divardakь kəlgələr toplaşaraq qara, iri bir kəlgə dьzəldilər. 28 Aprel bəjramınь gözlərinin önyündə təntənə ilə kecirməmələri ucun bir plan dьzəldilər... Hamьsə ajaqa qalqьdь...

Qəşəm jənə əlini juqarь qaldırdь hamьnь saqladı:

— Bəs acarь nə çyr alaçaqьz... Bu halva-zad dejil ki.

Kəbləji rahat bir halda çavab verdi:

— Acara Əşrəf bir carə cəkər.

Əşrəf və başqalarь kəbləjdən gözələrini gөtyrmədi:

— O nə çyr olaçaq, kəbləji?... Səndən əməlli dava vəkili olar ki..

— Hə... Əlbət... Mənim qədrimi öləndən sonra biləcəksiniz... Əşrəf bunu tez dьzəldə bilər. Qardaşынь gөndərər şura sədrinin evinə... O, oradan acarь sьrьşdьrər... Bir geçəlik işimizi gөrdykdən sonra jənə bir təhəri acarь əvvəlkj jerinə ötyrmək mymkyndyr... Bəlkə də acarь elə itirərik ki, hec izi də tapılmaz...

Əşrəfi razь etdilər...

Hamьsə gьlyşərək daqьldь.

Əşrəf səhərə qədər jata bilmədi. Başyna toplanan fikirlər onu incidirdi. Gözünün qabaqьnda iki dьnja vardı: biri onun köhnə həjatь idi... Məşcid, quran, mьsəlmancьlьq, gьndəlik ruzusunu qazana-raq allahьna sykr etmək... Bir də jeni bir devri gөryrdy. O da kəndin qolxoz devridir. Hamьnьn calьşьb bir jerdə jəməsi, devlətli joq, onun zylmy joq, devlətlilərin bьqьnьn altьndan kecmək joq...

Bəs nə çyr etməljidi. Kəblə Zijarət də pis adam dejildi. Ona nə cə dəfələrlə borç buqda vermışdi. Qəşəm özy dьkənini baqlamamьs-dan əvvəl ona həmişə nisjə mal buraqardь. Səlmən də elə idi. Bytyn evinin dьjysy, kişmiş Səlmənlə dьkənindən gəlirdi. Bunların hamьsьnьn əvəzində o sonra iki qat artıqьna pul verirdisə də lakin vaq-tьnda nisjə buraqьqlarь ucun onlardan coq razь idi. Hec olmazsa qardaşь kibi dolana bilsə idil..

Lakin qardaşь Rəşid qolxozda calьşьr, pambuq əkir və hөkymət də bunun əvəzində onlara jaxşь mal buraqьrdь. Rəşid arşьnь bir ma-nata alddь citi, Əşrəf Qəşəmdən 3 manafa alьrdь. Rəşid ajaqьna gejdij custlardan Əşrəf hec tapa bilməjirdi. Bu iki qardaş, tamamilə bir-birinin ziddi idi.

Səhərə jaqьn Əşrəfin gөzünə bir az juqu gedə bildi. Lakin dan jeri aqaran kibi kicik qьz gəlib başьnьn ystyny kəsdirdi.

— Ata! Aj ata!

— Nə var aj ölməmiş!..

— Bizi bu gyn məktəbdən qolxoza aparaçaqlar, kəmək eləməjə gedimmi?...

— Get jaxşь...

Bəs qьz nə olaçaqьdь? Bəs oqlu nə olaçaqьdь? Qьz pioner idi. Oqlu qomsomolcu idi. Onlar artıq atalarынь və əjilərini bəjənməjir-dilər. Evdə onların əlindən köhnə zamanadən səhbət acmaq olmajr-dь. O saat qollarынь cirmələjib isbata girişirdilər.

— A kişil!.. Kəblə Zijarətin nekəri gəlib, səni kəbləjinin janьna saqьrь, nə var? Nə olub gөrəsən? Bu tezdən nə aqьb?...

Əşrəf çəld jerindən sьcradı... Arvadьna bir az baqaraq çavab verdi:

— Get de ki, gəlirəm.

Lakin birdən fikrini dəjijdi. Arvat qarьdan sьqarkən onu arqa-dan saqьrdь:

— Sənəm!.. Sənəm!.. de ki, evdə joqdur, işə gedib.

Sənəm də saşьşdь:

— A kişil!.. Hansьnь dejim... Əvvəlkini, joqsa sonrakьnь.

— Vallah Sənəm! Hec özym də bilməjirəm nə dejim. Getsəm də olmajr, getməşəm də, bəs nə çyr olsun. Jaxşь... Səjlə ki, bir saat-dan gəlirəm. Get bir az jatьm.

Jata bilmədi. Birdən qolxoz sədri Məhəmməd əminin dediklərini xatьrladı; «qolcomaq qujrucq» sөzy onu titrətdi. Doqrudandamь o, qolcomaq qujrucq idi?... Kəblə Zijarətlə səhbət etməkdən nə sьqar ki? Birdən aqşamkь qararlarь jadьna dьşdy. Bəjram məsələsini fi-kirləşdi. On il bundan əvvəl, bu zamanlarda, coqdan bəri gөzlədjij, həsrətini cəkdij bir qarьş topraqa sahib olmuşdu. İndi onun il dony-myny bəjram edirlər. O bəjramda bunun da bir hissəsi var. Lakin aq-şamkь qərar? Bəjramь pozmaq planь?

Əşrəf saşьb qalmışdь. Hec bir şey qərar verə bilməjirdi. Bej-nindəki fikirlər dolaşьq dьşmьş kələf halьnda idi. Onlarь acmaq, bir nizama salmaq cətidil. Nə ucun Əşrəf bu bəjramь pozmaq istəjirdi. Kəblə Zijarət nə edirsə haqlь idi; cunky onun əlindən jeri, malь get-mişdi, səsi alьnmışdь. Bir oqlunu qacaqlьqda, ev jararkən öldyr-müşdylər. Səlmənlə, Qəşəmin top daqьtmaz dьkəni əldən getmişdi. Bəs bunun? Əksinə onun əlinə bu bəjram gynlərində topraq catmış-

də. Əhvalı yaxşılaşmış və ortablaşmışdır. Uşaqların, kulfətin qarnı dolmuşdu.

Bəs nə üçün onlarla əqrəz-əqrəzə verir və onların caldıqca hava ilə oynamağa məcbur olurlar? Buna ehtijac varmı? Nisjə mal ala bilməyəçək... Qoş ala bilməsin. Qooperativdə olar alar, olmaz joq... Çamaat neçə bu da elə. İndi, Əsrəf buqda jejib çənnətdən cəqmamışdır ki?

Hələ tez idi. Bu gün işə getməyəçəkdi.

Kəblə Zijarətin də janyına getmədi. Baş jımsaq jasdıqın icinə çumdu. Çan rahatlıqla juquja getdi.

Aprelin 28 geçəsində bərk jaqmur başladı. Sankə, gəjyn lyləsi deşilmişdi. Jaqırs lyləkdən su təkylən kibi jaqırdı. Kəndin kycələri ədamsız idi.

Əsrəf kənt şurası sədrinin qarışsı dəjməkdən jorulmuşdu. Çavab joq idi. İtlər basmağa başlamışdılar. Əsrəf dəjməkdən xejir gəlmədjini gərəək jüksəkdən saqırmağa başladı.

— Aj Soltan əmi!... Aj Soltan əmi!...

Kylək jaqmuru Əsrəfin yzupə cıyrırdı. O, başdan-ajağa qədər islanmışdı. Ajaqlarına jarymış pələqlər onu aqırlatmışdı. Uzaqdan səslər gəlirdi. Əsrəf qarışsı daha da bərk dəjməyə başladı.

İcəridən səs gəldi:

— Kimdir orada?..

— Aj Soltan əmi!... Qara oqlu Əsrəfdir, tələsik iş var.

— Jaqırsda gələ bilmərəm. Cəpərdən aşı!...

— Bəs itlər?...

— Baqırdır qorqma.

Qəşəm, əlindəki kylyngy jərə qojaraq divara qırsıldı.

— Gələn var kəbleji özünü jana ver ətsynlər.

İkisi də divarın dibində qararıb qarırsız durdu. Jan kycədən iki adam çəld hərəkətlərlə kecərə kəndin ajaqına doqru getdi.

— Kəbleji! Səlmənla Nijazi harada qaldı?

— Malların jarys kənt şurasının otaqındadır... Ora getdilər.

— Jaxşs! Onda gəl işə başlajaq.

— Bəs Əsrəf neçə oldu, gəlib cəqmadı. Onu da gəzləjək.

— Kəbleji! Mənim Əsrəfdən gəzüm su icməjir.

— Sus.. Gələn var.

Gələn Əsrəf idi. Javaş-javaş jaqınlışdı. Bir az daha jaqınlılaşdıqdan sonra qaraltılar secdi.

— Kəbleji!!! Sızsinizmi?

— Gəl aqrın alym. Səni gəzləjirik.

Əsrəf sojuqdan titrəjirdi. Jaqırsdan ıslanmış bədəni juyrmək-dən tərlemişdi. Onlara jaqınlılaşaraq qulaqlarına pırsıdadı.

— Ətrafda hec kəs joqdur... İşə başlajn.

— Bəs sən?

— Mən Səlmənglin janyına gedirəm. Onların aqr işi var. Cəntin jerdədirler. Kəmək lazımdır. Ancaq ehtijatlı olun. Cəpərdən aşsı dykənin dalına kecin. İtlərin hamıssın, baqlamışam. Jaqırs divar isladır. Səssiz deşə biləcəksiniz. İcəridəki cəkmələr və pal-tarlar hamıssı kəsələdədir. Gedin... Ehtijatlı olun... Allah sizə kəmək elsun.

Kəbleji ilə Qəşəm bir nəfəsə cəpəri aşdı. Təpərlə ilə o taja dyşdy.

Əsrəf kəndin ajaqına doqru juyrməyə başladı. Həjəçəndən titrəjirdi. Hələ ki, işlər coq calırsıydı. Səhərdən bəri plan qurur və calırsıydı.

Kənt şurası sədrilə milisioner Mahmud pusquda dururdu. Özy də bunlar dəş-əş etmək üçün tək dolırsıydı. Kənt şurasının qabaqına catdıqda nazik bir fit calındı. Bu, Səlmənin işarəsi idi. Əsrəf iki fit işarəsilə bunlara jaqlaşdı.

Birdən donub qaldılar. Başları üstündə yc əli tyfəngli adam vardı.

Kəbleji bunlar «qara» zənn etdi. İki yc dəfə «bismillah» dedi. Lakin jənə haman əli tyfənglilər jərlərində durdular. Qorqudan qırmıldana bilmədilər. Əli tyfənglilərdən biri əjilərə bə bunlar joqlamağa başladı.

— Kəblə Zijarət! Bu sən sən?

Səs Mahmudun səsi idi. Lakin kəbleji jənə jaxşs tanıja bilmədi. Qorqudan əsirdi.

— Bəli qadan alym. Xejir.. Hə coq sojuqdur, daldalanmağa gəldim. Jaqırsdır.

Mahmud onların qabaqında cəməldi.

— Qəşəm dəj... Bəs sən hara... bura hara?

Qəşəmin dili dutulmuşdu. Bir söz dalısa bilməjirdi.

O biriləri də bunların dəvrəsini alaraq cəməldilər.

— Hə... A balam! Burada nə edirsiniz? Bir bizi də aqr ətsəniz..

— Bəlkə dykəni deşib oqurluq eləmək istəjirdiniz... Hə!

— Bəlkə bərk jaqırsdı... Nəsinmək üçün jə aqlarışsınız...

Kəbleji ilə Qəşəmin əlləri tifrəjir və doqlar səs dutmaırdı.

— Qalqın gedək! Biz sizi daldalandıraq. Bu cır məsələləriniz olanda nə üçün bir də gedib qooperativin dalına deşirsiniz. Gəlin... Mahmud əminiz sizə isti jə versin. İl uzunu girin, icində jasıjn. İndi bu saat mən sizi ora apararam. Bir az qırsırsınız, çənnətlik uşaq çənnətlik...

Əsrəf, Səlmənla Nijazini kənt şurasının qarışsı aqrında tapdı.

— Uşaqlar—dedi.—İşlərin hamısı öz yerindədir. Kooperativdəki malların hamısını daşımaq kəblejigilə. Onlardan arxayın olun. İndi buradakıların daş-baş etməyə lazımdır. Nijazi qılıb qollarını cirmələyərk.

— Bəs neçə olsun... Səndirəq—dedi. Əsrəf onu əlilə saqladı: — Sus... Javaş... jaqış javaşmışdır. Millis-zad gələ. Mən işi düzəltmişəm. Qardaşma jəlvərdəm, gedib Soltan əmidən acarı sərpsəyirdi.

— Bəs düzəlməz dejirdin?
— Düzəldi a kişi.. Acar çibimdədir, acım... girin icəri. Mən, qarşı acıq qalıb səblə əmələ gətirməmək üçün səldən baqlajıb qaraul cəkəçəyəm. Siz qurtaran kibi qarşını iki dəfə taqqıldadı mən acaram... dəşləyər. Ancaq jubanmajasını ha.. Səhəg cəkər, jaxşə olmaz. Kəbleji evdə gözəljir.

Nijazi axmaq-axmaq gylərək soruşdu:

— Mallar neçə maldır?

— Mala söz joqdur. İngilis malıdır. Kəbleji dejir ki, biri 50 manata ucuzdur.

— Jaxşə ac görək..

— Joq... Tyfəngi mənə ver, sonra icəri girin. Mən burada tyfəngsiz dəjana bilmərəm.

— Jaxşə al... Bu da tyfəng.. Ancaq ac qarşını...

Əsrəf kənt şurasının qarşısını açdı. Səlmanla Nijazi icəri girdi. Əsrəf, tez səldən qarşını baqladı. Jaqış kəsilmişdi. Javaş-javaş səhər kyləji əsirdi. Kəndin əjaqında bir dəstə qaraltı gərynyrdy. Onlar jaqlılaşdıqda Əsrəf əjaqə qalqı. Soltan qaralmış və jaqışdan islanmışdı. Sarıqları bir batman gələrdi. Əsrəf gylərək rəylədi:

— Hər şey hazırdır Soltan Əmi!... Həriflər icəridədirlər. Jaman tələyə salmışam.

— Səs səqarma... Qoj icəridə qalsınlar. Ancaq hamımız gərək qaraul cəkək ki, səyib qatmasımlar. Əllərində silahları varmı?

— Joq əsi.. Coqdan aldı m. Onlarda silah olsa burada dəjanmaqımlar olar?...

Gynəş təzdən səyib jeri qurutmaqə başladı. Kənt, bajramə maxsus bir qırtıyınla bəzənmişdi. Evlərin önündən jıraqlanmış əjaqlar, bajraqlar, şiarlar asılmışdı. Qomsomolcular jinqşturm formasını, əjaqqabılları gəjərək dolaşırdılar.

Hamı, aqsamıki hadisələrdən, kəbləinin, Qəşəmin oqurluq edərəkən dutulmasından danışırdı. Kənt şurasının qabaqında böyük bir jıqıncıq vardı.

Hamı bura jıqıldı. Soltan əmi:

— Joldaşlar—dedi.—Sənfi dısmənlərimiz, bu gyn bizim sənlərimizi daqırtmaq və qomsomolcularımız paltarlarını oqurlamaq, kooperativi, kənd şurasını jandırmaq istəyirdilər. Lakin onlar buna

myvəffəq ola bilmədilər. İkisini oqurluq zamanı dutduq. İkisini də bu saat sizin gözünüyzün qabaqında dutub lazımi yerinə gəndərəçəjiz.

İki əli silahlı adam qarşını açdı.

— Joldaşlar!... Aqsam burada mal var deyə oqurluqə girmiş iki alverci, bizim joldaşlarımızın biri tərəfindən səldən qıyılanaq həbs olunmuşdur. Onlar bu saat icəridən səqəçəqlər.

Əli tyfənglilə icərinə aramaqə başladı. Səlman və Nijazi səqəyib dalında əsirdi. Onların rəngi aqarmış və qışları cətlənmişdi.

Çamaatın qəhqəəsi altında sələ səqərdilər. Başlarını aqsıq salaraq iki tyfənglinin qabaqında gətdilər.

Qomsomolcular jeni paltarları ilə kəndə gəzirdilər. Qolxozcular gynün qabaqına dızylərək əhvalatı danışıb gylirdilər.

Goranın kəndi jəşllənmişdi. Aqıqlar jeniçə jıraqlanmışdı. Kəndin ortababı səjylan Əsrəf, uzaqdan Məhəmməd əminin gəldiyini gərərk dəjandı. Salamlaşdılar.

— Məhəmməd əmi! Mən jənə ərizə verimmi? Jənə dəmi rədd edəcəksiniz? Mən ki, qolcomaq qujruq olmaqdan əl cəkmişəm. Özyünüz ki, gərdynüz.

Məhəmməd əmi məsələyə jaqıncıqdan bələd adam kibi danışırdı:

— Əsrəf—dedi.—Mən bilərəm. Sən qolcomaqlara qujruq olmadın. Onların bytyn dısmənlərlərinin ystynü açdın, gəlib bizə xəbər verdin və onlarla edilən mybarəzədə sən də jərdəm gəstərdin. Özyn də ortababsan! İndi bir az daha cəlsə. Özynü qolxozculara tanı... joqsa bir gyl ilə jəz acılmaz ki?...

Goranın kəndi 28 Aprel bajramını coq təntənəli keçirdi. Qolxoza bajramı mynasəbət ilə 5 joqsul, iki ortabab daha daxil oldu.

Bir maj gynü böyük bir jıqıncıq dızyldilər. Əsrəf qolxozculara əhvalatı bir də səylədi. Onlar gylməkdən jorımaşrdılar. «Körək uşaqları» deydilər, «jaman tələyə dışdılar. Bizimlə zarafat etməyə olmaz».

Sual və tapşırıqlar.

1. 28 aprel bajramını keçirmək üçün qomsomolcular nə çər hazırlanmışdır? Onlar, bajramda nə edəcəkdilər?

2. Kəblə Zjərat, Səlman, Nijazi nə çər adamlardır? Onlar Şura hokymətini sevirdilərmi? Nə üçün qomsomolcuların bajramını rəzmaq istəyirdilər?

3. Kəblə Zjərat, Səlman və Nijazini iqləba dısmən edən nə idi?

4. Əsrəf kimdir? Onun tərəddidy nədə idi?

5. Əsrəf nə üçün kənt şurası tərəfə keçir? Onu Şura hokyməti tərəfinə cəkən nələrdir?

6. «Divardakı kolgələr toplaşaraq iri qara bir kolgə dızyldilər» sözy ilə myəllif nəji anlatmaq istəmişdir?

S. Vuroqun.

Rot front.

Gözlərim sancılırkən bu bəjraqın rənginə,
İcimdə dalqalardan gurultu qopdu jənə...
Bu bəjraq ki, yuqsuz dənizlərdən kecərək,
Dutuldu gyllələrə qızıl qanlar icərək.
Şrapnellər ötyrkən saqəndan və solundan,
Bir coq dojysdən cəqə, qajətmə jolundan.
O, doləşə Berlinin soqəqlarında bə'zən,
Havasında bir olym, bir də ajryləq gözən,
Geçələrin qojnunda dalqalanda bu bəjraq
Şe'rim inandərmasa, gəl onun rənginə baq!
O bəjraq ki, rəngi qan, varlıqə qəlbi qandyr,
Miljonların əlində bir jenilməz qalqandyr.
Mənsəb dalənça deji, haq aqtarır dənjada
Aq sacə kecmişləri salsan bir az da jada.

Haq verəsen sözymə,
ki, jər yzy,
Sozyn dyzy,

İki dşmən cəbhədən gorynmədə gözymə
Haq veriniz sözymə.

Bu bəjraqdan oqudum sahildəki qanlar,
Sajəb sona jətnədim əynəlisəz qurbanlar,
Bu bəjraqda çanlanır bir son aqlıq dənjasə
Qızlıqında dul qalan insanların rojasə.
Fəhişəlik, jəzəqləq, sonra bilməm ki, nələr?
Jol ystyndə titrəjən aq saqqalib cənələr...
«İnsaf edin! Əl dufun! Mən issizəm!»—sozləri.
Aqlamaqdan kor qalan bir ananın gözləri.

Cəbhələrdən qajətməş, tək qollu qahramanlar,
Kitablara dşməmiş qanlı qorqunç zamanlar,
Hisli, nəmli, qaralıq padvallarda jəşəjan,
Əmryn aqırlıqənzə öz cijnində daşəjan,
İşələrin adəndan bir elcidir bu bəjraq
Şe'rim inandərmasa gəl onun rənginə baq.
Bu bəjraq ki, yuqsuz dənizlərdən kecərək,
Dutuldu gyllələrə qızıl qanlar icərək,
O gərđi öz gəjsynə bombaların səsinə
Gəlīb cəqə nihajət Şuralar əlkəsinə.
Bizim bu qızıl Bakt adə onu qojnuna,
Qardaşlıq əllərilə sarılyrkən bojnuna,
Bu qırlmaz rejmanə uzaqlardan gərdylər,
Avropanın, Asjanın kəpəkləri hyrdylər,
İndi bu bəjraq gəzir əldən-ələ dolanır,
Mil dyzynun, Muqanın pambuqlarə sulanır.

Jarış gedir Şəkidə,
Lənkəranda, Ləkidə,
Qazax, Gənçə, Qarabaq,
Bir coq dəvə, bir coq daq,
İndi durub yz-yzə,
Geçə dənyr gyndyzə.
Gynlər kecir aqaraq,
Veriləçək bu bəjraq,
Birinçilik qazanan,
Bir qolxoza şybhəsiz
Bilirsiniz bunu siz.

O bəjraq ki, yuqsuz dənizlərdən kecərək,
Dutuldu gyllələrə qızıl qanlar icərək.
Şrapnellər ötyrkən saqəndan və solundan,
Bir coq dojysdən cəqə qajətmə jolundan.
Ystyndəki o jurnuq işjanın simvoludur
Bir işjan ki, tarixdə qurtuluşun joludur.
Ordusunu cəkirkən jazdə genosse Telman;
Həlqalə zənçirlərin qırlıdqə bir zaman
Berlinin kəlləsində sancılaşaq bu bəjraq.
Şe'rim inandərmasa gəl onun rənginə baq!

L Y Q Ə T.

Roja—juq.

Rejman—and.

Simvol—işarə, əlamət (rənz).

Genosse—joldaş (almanca)

Telman—Almanja Qommunist firqəsi rəhbəri.

Sual və tapşırıqlar.

1. Bu şeir hansı vəznə yazılmışdır?
2. Şeir in on dörd həfəzə olduqunu nədən bilmək olar? Umumiyyətlə bu cür şeirlərin necə həfəzə olduqunu nə ilə tə'jin etmək mümkündür?
3. Şeiri qəbzlərə bölmək mümkündürmü? Qəzəl bəjrəqən muba-rəzəsi şeirin hansı hissəsində təsvir edilmişdir?
4. «Rote-Fane» bəjrəqənlənl bizim sosializm quruluşumuza nə kibi yardımlə olmuşdur? Bu şeirdə göstərilmişmi?
5. Şair nə usun hər zaman bəjrəqən rənginə bəjrəqədə işarə eləyir? Qəbzlə rəng nəjini nişanlayır?
6. Bu şeiri özünüz nəql edərək yazın!

M. Məşhər.

Çəvi dəyir.

Fantan.

Sonsuz uqultular arasənda bir
Gəjlərə baş cəkən buruq titrəyir.
Sərləq işəilərin tərənəşindən,
Dənməş bir dalqalə dənizə mə'dən.
Hərəkət ətrafda fərtəna kibi,
Hər kəs həjəçanda, buruq əsəbi.
Bu dərin qujudan fan'an ki, vurur,
Cilənir boşluqa bir sisli jaqmur.

Jerin damarlarənl sorur bu fantan,
Buruqun başəna vurur bu fantan.
Buruqun cəvrəsi buləşir nəftə,
Jerdə çəhər aqr sū kibi myftə.
Buruq haraj cəkir qəlbində mətləb
Buruq dəjyşçylər eləyir tələb
Hər kəs bir iş gəyir qalabaləqda,
Bir janqənl qorqusu var araləqda.

Mə'dənin nasoslu dəstəsi gəlir,
Gurultu daha da artır, jyksəlir,
Bunlara həvalə olunmuşdur iş,
Vardır buruq sarı bir ilərləyir.

Gurultu dəhşəti, janqın lərzəsi,
Salmışdır hejrətə, xevfə hər kəsi.
Lakin kimsə işdən geri qalmayıb,
Kimsədə donuqluq ilan olmayıb.
Quju vulqan kibi icindən janıb,
Nə bir aram tutur, nə bir dajanıb.
Quju arslan kibi aqzınlı acıb
O bunu, bu onu qovlajıb qasıb.

Çəbi işdə.

Daha ilk baqışda zirəklik, edən
Qaşın cataraq, iləri gedən,
Saqlıq arasına soqulan Çəbi
Atılır çəbhəyə bir əskər kibi.
Mə'dəni bir ölym qorqusu alır
Qorqu vüqudlara vəlvələ salır.
Çəbini qojnunda bəyətən kytlə
Çəbilə birlikdə boq atan kytlə
Qojmayıb Çəbini bu jıryədə tək
Atılır ki, ona eləsin kəmək.
Jyrəklənib girir hamı buruqa
Hamı hejran qalır bu coşqunluqda
Bu jıryə bir huşum marş kibidir,
Beşillik planın bir tələbidir.
Mə'dəndə coqalır qıvna getdikçə
Jardəm dalqalar, cəvrilir güçə
Çəbinin bu halı, bu çəsərəti
Toplayır bir jərə bytyn qıvvəti...

Buruq qorquludur; işçilər budur.
Qujunun aqzına probqa vurur,
Fantanın önyü tezdən alırlar,
Qompressor qojur, işə salırlar
Həjəcan, fırtına, işgəncə, qorqu
Dejildir yaşamaq jıngyl bir ujqı
Birdən uqultusun kəsir buruqun
Olmayıb əsəbi, olmayıb coşqun
Artıq o qara su, borudan aqır
İnsan damarından sanki qan aqır.
Saqlıq arasından, dəhşət icindən
Fırtına qojnundan, vəhşət icindən
Çəbi hınərinə göstərib səfər,
Onun zıy aqıdır, alnı acıdır.

— Baqladıq!...

Fərəhdən coşur işçilər
Çəbinin ıstıyına coşur işçilər
Alırlar—baqlaraq bu mənəzərə—
Uzyk qaş kibi onu devrərə.
— Aj Çəbi! Fantanə neçə baqladıb?
Görək qəzetlərə jazılsın adın.
— Onu deməzlər ki...
— Bah cək özünü!
Bir başqası ona dutub yzıny
— Saq ol, Çəbi dajı!
— Sən də coq saq ol!
— Aj balam kişijə bir jol verin, jol!
Qojun bir az getsin,
rahatlıq etsin.

Çəbini mən gözəl təsvir etmədim,
İncə nəqtələrə coq da getmədim.
Parlaq zərbəcidir mə'dəndə Çəbi
Şadlanıb hər işə gedəndə Çəbi.
Ondan ibrət alır, işdən aqanlar,
Tənbel iqlimlərə jəlkən acanlar
Mə'dəndə hər zaman ismi anılır
Mə'dəndə birinci adam sanılır.
Əmək qahraman adını almış,
O jahnı mejlini zəhmətə salmış
O jahnı gıvənir iş qıvvəsinə
İşçilər səs verir onun səsinə.

Çəbi kimdir?

O daim çəbhədə hazırdır—hazır,
Onun yə zərbəci dəstəsi vardır,
Bəjlə fantanlar coq gormüşdy o,
Bəjlə buruqlara coq girmişdi o,
Coq dinləmiş bəjlə gurultular
Bu jolda ejləmiş ömrünü jər
Çəbi—neft uqrunda calışan Çəbi
Hər dırlı zəhmətə alışan Çəbi
Çəbi məhsulatın gıçlənməsində
Programın artıq ödənməsində
İlk adın atmışdır öz dəstəsilə
Vurub hər əngəlin yzınə sillə
Olmuş dəstəsilə mə'dəndə rəhbər
Olmuş mə'dəncilər dilində əzbər.

Fantandan sonra.

Qorqu yrəklərdən gedir bysbytyñ
Cəkilir otaqda maxorqa, tytyn.
Jarym saatdyr ki, dəstə dinçəli
Rahatlıqdan sonra, dujqı inçəli
Ortalıqda şirin danısqı gedir,
Bir gənç bir qoçejlə zarafat edir.
Bu halda mə'dənin mydiri gəlir.
C bəjaqkə kibi dutqun dejildir.
Sevinçdən parlayan gözləri vardır,
Uzındə məsərrət izləri vardır.
— Saq olun joldaşlar! Sizin işiniz
Bizə gəstərdi ki, açiz dejiliz.
Gələcək beşillik planlar da
Başqa sahələrdən, qalmaq b arda!
Bəjlə fantanlarla ədəməlijiz
Əlkəjə şərəfdir sizin işiniz
Fəqət təhlykəsiz dejil fantanlar
Ona Çəbi kibi dənəmöz insanlar,
Polat iradələr gərəkdir, fəqət,
Hər kəs almalıdyr Çəbidən ibrət—
Çəbi vuyqarlıjdy, zzy gulyrdy;
Sijah nəftə calan gəzy gulyrdy.

Л У Қ Ә Т .

Həvalə—təpşyrma.
Lərza—titrəjli.
İsgənçə—əzizjət.
Məsərrət—şadlıq.
Sijah—qara.

Sual və təpşyrqlər.

1. Çəbi dəjə nə ucyn əmək qəhrəmanlı adın almışdyr?
2. Şair bu şeirində Çəbi dəjənin bu qəhrəmanlıqın nə çyr təsvir etmişdir? Çəbi dəjə fantan atan qujuja nə kibi kömək edir?
3. Çəbi dəjənin buruqa gəlməsi bytyn işçilərə nə ucyn çəsəret verir?
4. Bu şeir hansə vəznə jazılmışdyr? Həçasəni təjnin edin!
5. Bu şeiri hekaçə şəklinə naçyl edin və jazın!

Ç. Çəbarlı.

Jeni kənt.

(«Almas»dan).

— Qoç gəmylsyn topraqa
Əski kənt, onun əski jasıjısqı
Çyryk aqac xışlar...
«Jeni kənt»-də jeri darar
Dəmir dişli kotanlar
Çyçly dəmir dişləri.
(Myxtəli tərəfdən tək-tək səslər eşidilir.
Sənək telefonla danısqılar).

—Allo-allo..... Jeni kənt,
«Jeni-jol».

Baş mərkəzdir danısqı.
Bu gyn səhər bytyn bəlyk
Qızıl topraq duzyuny
Başdan başa şumlasın.

2-nçi səs—topraq daşlıqdyr.

1-nçi səs—Maşın səli daşların səqarsın.

2-nçi səs—Su coq uzaqdyr...

1-nçi səs—Kəmər cəkin, mator qojun, quruluqu suvarsın.

2-nçi səs—Bəlyk işə hazırdır.

Ej maşın, matorlara benzin tək,
Çarxların gözdən keçir,
Juryş ucyn hazırdır.

1-n ç i s ə s—İş başına göndərilir
Altı nasos, dörd motor,
On dörd traqtor.

(Qvzlar uşaqlar məşin iyrusunu jamsblajaraq
kecir və oqujurlar).

taq-taq, taq-taq,
Ej məşinçy ajıq baq,
Cərx önyədə daş jatır.

3-n ç y s ə s—Hej topraql təslim ol!
Sənə qarşy iyrus var.
Məşinlərə od buraqın,
Vurus var, ha vurus var.

G u r b i r s ə s—Hej, sən insan oqlu,
Cərcivəndən jan cəqma.
Mənim bu bərk alimlə
Dəjysmişdyr əsrlər.
Mənim qojnum məzarlıqdır
Alt qatında ujujür
Miljonlarla əsirlər.
Hej insan, dinç otur.
Mənim gojsym daşdandır,
Sənin açiz əllərin
Əsrlərə cəlymiş
Mənə ystyn gəlməmiş
Mənə qarşy durmamış...

duramaz...

Sənin aqac xəşlərin
Mənim daş qollarım

qıramaz....

(Coquqlar oqujaraq kecirələr).

Taq, taq, taq, ej məşinçy ajıq baq
Cərx önyədə daş jatır

2-n ç i s ə s—Ajıl topraq, bizni tanı,
Sənə qarşy iyrujən
O gərdyujyn

Cyryk aqac xəş dəjil.
Mədəniyyət bacırında
Artıq jazdır, qış dəjil.
Sənə qarşy iyrujür,
Bir vurusda qajalar
Jajbb dyzə qatanlar.

Od pyskyrən traqtorlar
Dəmir qıran
dəmir qollu kotanlar.

Ajıl topraq, bizni tanı,
Biz dəjiliz sənin, dynən
Sajmadıqın açizlər,
Bizə təslim olmalıdyr:
Jerdə—sular və topraq,
Gəjdə—aj və jıldızlar.

(Coquqlar məşin hərəkətilə hycum edər kibli kecir
və oqujurlar)

Taq, taq, taq, taq...

2-n ç i s ə s—Hej topraq,
Təslim ol!
Sənə qarşy iyrus var.
Məşinlərə od buraqın
Vurus var ha,
Vurus var!

K ə n t l i l ə r—Biz sizi məscidlərin künçyündən
Ərtylərin altından,
Toz topraqın icindən
Heç bir şeyə jaramajan,
Cyryk xəşlər ardından,
Joqsulluqdan, açlyqdan
Jeni kəndə cəkiriz.

S ə s—Orda jeri şumlajaçaq
Dəmir okyylər, atlar,
Polatlar, polatlar,
Orda həjat quraçaq
Od gedişli traqtorlar
Cyçly dəmir qanadlar.

(Ymumü ahəngə ujuşuq olaraq Almasən
sən sozləri eşidilir).

A l m a s—Hej sən,
Əski dynja təslim ol!
Sənə qarşy iyrus var,
Məşinlərə od buraqın,
Vurus var ha, vurus var!

L Y Q Ə T.

Məzarlıq—qəbristan.
Əsr—jyz il.

Sual və tapşırqlar.

1. Bu şeirdə danışan səslərin arasında jeni mybariz insanlar və topraqın səsinə bir-birindən ajırylmış.
2. Hycum edənlərə topraq nə cavab verir? Torpaqın bu cavabı doqrumudur?
3. Bu şeiri nəsr halına cəvirin.

SEJİD HÜSEYN.

S. Hüseyn 1887-çi ildə, Bakıda bir dənizci ailəsində anadan olmuşdur. Dört-beş yaşında ikən atası ölmüş; babası Mirsadiqın himayəsi altında böyümüşdür. Muntəzəm təhsil görməmişdir.

1912-çi ilədək bir coq qəzetlərdə myrətətib sifət ilə çalışmışdır. Xəstəliyinə görə, nihajət myrətətiblikdən əl çəkmiş, lakin mətbuatı tərk etməmiş, 1926-çy ilin axırına qədər myxtəlif qəzet və məqalələrdə mystəhləh, buraqıç, jazıç, mydir, baş mylhərrir sifət ilə işləmişdir.

Aprel inqilabından sonra Bakıda iki dərəcəli məktəblərdə, texniqumlarda dil və ədəbiyyat myəllimliyi etmişdir.

Sejid Hüseyn, jazıçılıq fəalijjətinə daha myrətətib ikən, 1908-çi ildən başlamışdır.

Aprel inqilabından sonra isə ilk «Gilan qızı» adlı hekajəsi çap edilmişdir. Sejid Hüseyn, bundan sonra mevzuu sosializm quruluşundan, tyrk qadınları azadlıqından, ajiə məsələlərindən alınımış myxtəlif hekajələr və qolxoz həjətinədən bəhs edən «Kəlgə» pjesini jazmışdır.

Onun oqlu.

Onlar iki qardaş idilər.

Böjgy Mirzəqədir 1905-çi il inqilabından başlajaraq özyny tanıtmışdır. O, milli mətbuatda ara-sıra nəşr etdij məqalələrilə; xeyrijjə və məarif cəmiyyətlərindəki fəalijjətilə; Bakı bələdiyyəsində mənsub olduqu tyrk və mystəhləh xalqın mənafəini mydafəə edən hə-

rarətli cəqəşlərilə jyksək təbəqə arasında böjyk səhrət və nyfuz qazanmışdır. Onun adı hər məclisdə cəkilər, hər jerdə ona ehtiram edilərdi.

Kicij Nəsirə isə kimsə e'tina etməzdi. O nə ədib, nə mylhərrir, nə də camaat xadimi idi. Əməlli-başlı savad və təhsili də joqdu. Onu jəlnəz Mirzəqədirin qarqış deyə tanıjrdılar. Adı həc jerdə cəkilməzdi. Əzy də kəndi mevqəini bildij ycyin içtimai jərlərə gətməkdən qacar və söz səjləməkdən cəkinərdi. Ehtijət edərdi ki, jersiz jəraqaq bir hərəkəti və mevqə'siz səjləjəçək bir səzy ilə qarqışın nyfuzuna xələl jətirilmiş olsun.

Mirzəqədir bir kybar həjətə jəşajrdı. O, hər zaman böjyk adamlarla durub əjləşərdi. Bu səjədə özyny həjət və məisətinə də tə'min etmişdi; səhərin mərkəzində iki qatlı evi, mətbəəsi, böjyk bir kitab mağazası vardı.

Nəsin isə həc şeji joqdu. Bir iş və sənət ardınca da gətməmişdi. Böjyk qarqışın ona həvalə etməkdə olduqu xysusi işləri o qədar coq olurdu ki, aqşamədək ancaq onların əhdəsindən gələ bilərdi. Gah ev işlərini görər, gah mağazada kənar səhərlərə gəndəriləçək posilqalar hazırlar, gah postaxanajə jyjərdi. Boş vaqətlə da mətbəədə kecirərdi.

Nəsir nə qədar ki, coquq idi, aqlı bir şeji kəsməjirdi, özyny qarqışın vuyudilə bəxtijar sanır, onun səhrət və sərvət ilə əjynərdi. Mirzəqədir onun ycyin jəlnəz qarqış olaraq qalmamışdır. Eini zamanda onun hamisi və vəlijjyne'məti idi; cynky onun evində jəşar, onun sifrəsində jəmək jəjərdi. Fəqət bir qədar böjydykdən, gənçlik jəşinə catdıqdan sonra hiss etdi ki, hər zaman qarqışın əlinə baqa bilməjəçəkdir. Əzyne də bir iş və sənət lazımdır. Bununla barabar burasın da dysynyrdy ki, arqasında Mirzəqədir kibi bir qarqış vardı.

İllər bir-birini tə'qib etdikcə Mirzəqədirin səhrəti və o nisbətə də sərvəti artırdı. Əvvəllərdə mətbəəsində coq əski, jəlnəz bir çap məkinası ilə jeddi myrətətib çalışırdı. İndi isə onun son sistemdə dört böjyk çap məkinası, ajrıça çilidxanası vardı. Hər aj maas çədvəlinin tərtib nymrəsi (50) rəqəmini təçavyz edirdi.

Nəsin halında isə həc bir dəjışikliki joq idi. O, bytin əvvəlki kibi ora-bura jortan; gah evdə, gah mağazə və mətbəədə çalışıan işinin, ixtisasın adı bulunmajan və qarqışın əlinə baqan Nəsir idi.

Mirzəqədir evlənməmişdi. Nəsir hələ subaj idi. Hər iki qarqış bir damın altında jəşar, bir hissə mytəhəssis olurdular. Böjygy kicijə iltifat və mərhəməti, kicijin də böjygə qarşı ixləs və hərməti var idi.

***

1915-çi ilin pəjəz girmək yzrə idi. Çahan myharəbasinin bytin şiddət ilə davam etməsinə, bundan dolaj məmləkətin hər tərəfində

ərzəq qətləyə və bahalıq başladığına bağmağaraq, Mirzəqədir jaf fəslini öz rəfiqəsi Həçər xanıyla mə'dən suğarında istirahətə keçirmiş, bir həftə əvvəl qajəttəşlərə. Onlar Bakıdan getdikdən sonra Nəsinin həyatı cətinliklə keçmişdi. O, əzlyjynda bu qərarə gəlmişdi ki, evlənib ev-əşik sahibi olsun. Gəzinyu qardaşının sifrəsinə tikməkdən qurtarib öz cərəjini jesin.

Bir axşam Həçər xanım yzyny Mirzəqədərə dutub dedi ki:

— Xəbərin varmı? Nəsir evlənmək istəjir!

Nəsinin evlənmək istəməsi olduqca təbii bir hadisə idi; onun jəş ijirmi beşi atlamışdı. Burasın Mirzəqədir də bilirdi. Bildiji halda o, bu xəbərdən məmnun olmadı. Sankı ona aqır bir təklif edildi. Qaqlar catıldı. Düşünməyə başladı. Bu, səbəbsiz dejidli.

Nəsinin evlənməsi ucyn hər şeydən əvvəl para lazımdı. Onun müəjjən bir maaş və mədaxili joq idi ki, parası da olajdı. Bu surətlə evlənmək xarçını tamamilə Mirzəqədir verməli olacaqdı. Bununla barabar Nəsirə evləndikdə ajrəca otaqlar lazımdı. Mirzəqədir evindəki kirajəcilərdən hec birini dısarı cıqara bilməjəçəkdi. Muharəbə zamanı olduqu ucyn bu barədə ymumi bir qanun da var idi. Bu halda Mirzəqədinin gücy jəlyəz ozyne cata biləcəkdı, jə'ni dutmaqda olduqu beş otaqın ikisini, ən nihajət birisini Nəsirə verməli idi. Bu isə onun səliqəsini pozurdu; hansı otaqını ona versin?... Jəmək otaqını verə bilməzdi. Salona da doqunmaq mümkün dejidli. İş odası, jataq odası habelə... Olsa-olsa beşinci otaqını ona verə bilərdi. Halbuki, buna da «coşuq otaq» adı verilirdi. Hər nə qədər onların coşuqları joqdu da bu, müvəqqəti bir zaman ucyn idi. Bir necə il sonra körpə coşuqlar onların ajiləsinə şənləndirəcəkdı. Bu coşuqları əzlərilə bir otaqda jatırmaq tərbijəyə jaraşmayan bir hərəkət olardı. Başqa otaqlara jerləşdirmək evinin səliqəsini pozaçaqdı.

Demək Mirzəqədir, Nəsinin evlənmək xarçını verməklə işin icindən cıra bilməjirdi. Öz istirahətini pozub otaqların birisini də verməli, ilavə olaraq ajiləsinə kecindirə biləcəkdir bir maaş da təj'in etməjirdi.

Bunlardan kecdikdən sonra ucynçy bir çihət də var idi. Burası Mirzəqədiri daha artıq düşündürirdy.

Nəsinin evlənilib ev-əşik sahibi olmaq istəməsi, tamamilə Mirzəqədinin hesabına, daha doqrusu zərərinə idi. Mirzəqədir özynun istirahətini, ajilə sədətini, kicik qardaşilə gərək bəlyşə idi. Belə bəlyşməklə ona əlverişli dejidli.

O gynun sabahı Mirzəqədir mətbəjə gəldi, baş myrəttibə tapşırđ ki, Nəsiri bir myrəttib kibi calşdırıyn və hesabdara da səjledi ki, ajda ona qırq manat/hesabilə maaş jazıyn. Özynu də jəlyəna caqlıy dedi:

— Sənin evlənmək istəməjine bir söz deməjirəm. Hər aj aldyqyn maaş topla öz iqtidar və qyvvnəyə gərə hərəkət et... Mən də sənə azdan, coqdan jərdəm edərəm.

Mirzəqədir ilavə olaraq oğası da bildirdi ki, Nəsir evdə onun qardaş isə də həjatda, xysusilə mətbəjində qardaş dejidir, o jəlyəz bir myrəttibdir.

Nəsinin təşəvvury tamamilə başqa idi; o, elə zənn edirdi ki, Mirzəqədirlə hər şeydə qardaşdır. Kicik jaşdan onunla barabar calşmış, onun gəstərişilə hərəkət etmişdi. Qardaşın nyfuz və həməti ehtimal şəxsi istədə səjəsində olmuşdu. Sərvət və devləti isə, öz zəhmətilə hasil olmamışdı. Bu sərvətin icində özynun də bir parca haqqı vardı; cunky indi on il olardı ki, bir qəpik almadan calşыр, onun maqaza və mətbəjisi ucyn çan jəndəyirdi.

Nəsir qardaşın, onun barəsində jərdəy hərəkətdən və ələqəsindən, ehtimal, razı dejidli. Buna bağmağaraq o, öz narazılığını kimsəyə acıy səjləməjirdi. Necə olsa jənə qardaş idi. Başını əsaqlı salıy mətbəjə «qassa»¹⁾ qabaqında işləkən düşynərdi ki, Mirzəqədir burada onun aqası və sahibkarı olsa da evdə jənə qardaşdır. Bunun ucyn o, öz kiciklijindən qalmar, ehtiramını jənə əvvəlki kibi saqlajrdı.

**

Oqtjabr inqilabı Mirzəqədinin sakit həyatını, qardaşın ona qarşı bəslədiyi ehtiram və səmimiyyətini pozdu, iki qardaşın fikirləri, tələqiləri bir-birinə ujqun gəlməməyə başladı.

Nəsir ki, hec bir vaqt Mirzəqədinin sözyəndən cıqmazdı; o da, bə'zi içtimai və sijasi məsələlər haqqında bəjani-əfkar edir, o da mə'lum fikirlər yzərində ləhinə və əljhinə olmaq yzrə səz səjləjirdi. Hələ bə'zi vaqt öz fikrinin ystyndə duraraq bəjyk qardaşilə mybahəsəyə də girişirdi.

Mirzəqədir «Milli qomitə»nin yzvy idi. Nəsir isə bu qomitənin təşkilini qanunu bilməjirdi...

— Sizi kim secdi? Millətin sizdən xəbəri joqdur... Bu surətdə adını yzərindən «milli» kəlməsini qaldırmaıyn—dejidri.

Bunun myqabilində Mirzəqədir məntiqi cavab verməkdən cəkinir, hər bir barədə özündən əsaqlı bulunan bir adamla qardaş belə olsun mybahəsə etmək istəməzdi. Bə'zi vaqt Nəsinin bu kibi cıqlıqlarına qarşı əsəbiləşir, dejidri ki:

— Sən axmaqsan! Səndə belə işləri qanıy dərk edəcəkdir baş hələ joqdur...

Məclisi-myəssisan seckilərində xalq sijasi firqələr ətrafına toplaşdıqda Mirzəqədir «mysavat» firqəsinə jazıldı. Adı namzədlər çərgəsində var idi. «12» nymrəli sijahın atəşin bir tərəfdarı oldu. Nəsir isə «hymmət» firqəsinə jan almışdı. «5» nymrəli sijahın mydafəyə edirdi. Onun bu halı Mirzəqədiri daha da cıqlandırdı.

1) Hyrufat qutusu.

Bu hadisədən sonra onların arasы daha coq dəjdi. Bir-birilə artıq gorysməz oldular. İnci onlar iki qardaş dejil, aqa ilə nökər, sahibkar ilə əmələ, mətbəəci ilə myrəttib idilər...

***

1918-ci ilin əvvəllərində Zaqafqasjanın siyasi vəziyyəti coq qarşыqды. Qyvvatlı mərkəzi bir hökymət joq idi. Cəbhədən qayıdan saldatların, başы pozuq hərəkatları bəhrəni daha da artırdı. Hər tərəfdə müxtəlif qyvvalər və tək-tək şəxslər baş qaldırmış və mevdəə hakim olmaq istəyirdi. Bu zamanlarda Tiflisdə Zaqafqasja sejmı acыldыqындan bir Meçlisi-myəssisan yzvy sifətilə Mirzəqədir oraja getməlijdı. Fəqət evini və ajiələsini, xysusən tiçarət işlərini kimə tapşыrmaıly-đı. O, Vakьнын gələcəjini yaxыş gərməyirdi. Burada bir ыrtына qoracaydı. Cərası hər jerdən kəsildi. Nəsirni jalyна садырды. Məqsədi ajiələsini və xysusi işlərini ona tapşырмаqды.

Mirzəqədir dısyınyrdy ki, siyasi məsləklərimiz başqa-başqa olsa da. xətti-hərəkatımız bizi bir-birimizdən ayrısa da, biz jenə də qardaşыq. Bərk ajaqda bir-birimizə lazım olarыq. Bunun ysyn yzyny Nəsirə dutub dedi:

— Mən öz işlərimi və ajiələni qardaşым olduqun ysyn sənə tapşыraraq gedirəm. Bir hadisə yz versə hansы qıjmətə olursa-olsun maqaza və mətbəəni myhafəzə edərsən!

Nəsir, qardaşынын ona etdiji bu təklifi anlaja bilməyirdi. Onun dısyıncəsi tamamilə başqa idi. O təəvvyr edirdi ki, biz qardaş da olsaq, siyasi əqidəmiz və gedəcəjimiz jollar bysbytyn ayrıdır. İqtisadi mənafeimiz bizi bir-birimizdən ayrır, bizi dışmən mevqədəə qojur. Bir çavab olmaq ysyn dedi:

— Bir hadisə yz verdikdə ehtimal ajiələndə gəzym olar. Maqaza və mətbəəni isə mənə tapşыrыb xatırcəm olma. Mən onlarы sənin ysyn myhafəzə edəcək halda dejiləm.

***

Mirzəqədir Tiflisə gedib Zaqafqasja sejmində iştirak edə bildimi və ja ozynyn mətbəəsindən və tiçarət işlərindən ayrıla bilmədi?— Burasы bizə mə'lum dejildir. Bizim bildijimiz bir həqiqət varsa, o da 1918-ci ilin başdan-başa tarixi hadisələrlə dolu olduqudur: Bakıda əvvəl hökymət fəhlə, əskər, matros və kəntli nymajəndələri surasыna kecdi. Sonra burada daşnaq və saq es-erlərin jərdəmilə «Sentro qaspi» hökymət syrdy. Onun dalыnça Bakıja İngilis qyvvası gəldi. İngilislərdən sonra tyrkələr gəldilər. Sonra da ikinci dəfə olaraq ingilislər aqalyq elədilər. Ən axыrda 1919-cu ilin sonunda «musavat» hökyməti hökm syrməjə başladı. Bu zamanlarda biz Mirzəqədiri parlman yzvi goryryk. Nəsir isə calыşыдыqы hökymət mətbəəsində gizli olaraq bolşevik intibahnamasы çap etdiji ysyn, həbsxanada jatırdı. Bir il əvvəl Nəsir ilə evlənmis rəfiqəsi Zivər xanым ərinin xilasы ysyn bir

parlman yzvy sifətilə Mirzəqədirə myraçət edib асынасаqlы halына ona təsvir edirdi. O da çavabыnda Zivərə dejirdi ki:

— Nəsir sənin ərin isə, mənim də qardaşымдыr. O, vəqtilə mənim tevsijələrimi dinləmədi. Millət və hökymət xaini oldu. Buna baqmaјaraq mən onu jenə də ata bilməjəcəyəm. Geç-tez xilasы ysyn calыsaçaqam. Fəqət o bir qədər həbsxanada oturmaılydır. Bəlkə bu səcədə aqlыны başына toplasыn.

Mirzəqədir bu sözləri Zivərə dildarlıq vermək ysyn dejirdi. Həqiqət halda o, Nəsirdən bizar idi. Nəsir kibi qardaşын jzy bardan batsa idi, yrajı aqrыnazды; çynky acыqdan-acыqа goryrdy ki, Nəsir onun istirahət və səadətini əlindən almaqа, onun rahət həyatыны pozmaqа calыşan «mızyry» bir ynsyrdy.

***

Bu tarixdən coq da uzun bir zaman dejil, jalyныз altы aj kecmiđdi. Mirzəqədirin bəyjk umud bəsləjib arqalandıqы hökymət dert aj əvvəl syqut edərək, bytyn səlahijjəti inqilab qomitəsinə kecmiđdi. Onun mətbəəsi əlindən alыnmыş, maqazasынын bytyn mallarы zəbt olunmuş, ilavə olaraq jaşadыqы otaqlara da əli orderli fəhlələr daşыndıqы ysyn ozy, ajiələsilə barabar, orаны tərک etməjə məqbur olmuşdu.

Mirzəqədirin bytyn əski tanыş-bilişləri öz gynyndə idilər. Pənah aparyb myvəqqəti bir zaman ysyn də olsa daldalanaçaqы bir jer, ançaq qardaşы Nəsirin evi idi.

Bunun ysyn bir həftə əvvəl onlara daşыnmыşдыlar. Nəsir də onu bir qardaş kibi xoş yzlə qarşыlayıb qəbul etmişdi.

Bir aqşam sifrə başыnda Mirzəqədir yzyny Nəsirə dutub soruşdu:

— Sizin hökymətimiz məni dutub həbs etmək istəsə, onun bu hərəkatına qarşы sən nə japarsan?

Bu bir məsələ idi ki, Mirzəqədirin zəhməni öz kicik qardaşынын evinə gəldiji gynyndən bəri məşqul etməkdə idi; bərk ajaqda qardaşы onu mydafəzə edər və ja ələ verər?

Nəsir Mirzəqədirin bu sualıна əvvəl gylımsədi, sonra başына aşaqы salыb dısyınməjə başladı. Ortada dərin bir sykut vaqə oldu. Javaş-javaş Nəsirin qaslarы çatılyrdı. Sankə o, cəmi halы xəjalыnda təçəssym etdirmişdi ki, qardaşыны həbs etmək ysyn əmr verilmiş də onu arajыrlar; ozy də onun jaşadыqы jeri bilir. Bu halda onun mevqei nə olaçaqды? Başыны qaldırdı. Dik-dik qardaşынын yzyny baqды.

— Səni,— dedi,— mənim qardaşым olduqun ysyn dejil. bir mətbəəci, başqalarынын zəhmətini istismar edən, əməkci kytləsinin səni bir dışmən, bir əks-inqilabсы sifətilə həbs edəcəklərdir. O zaman mənim rəftarым səninlə bir qardaş kibi olmaz. Inqilabсы bir fəhlənin öz sahibkarына qarşы rəftarы kibi olar.

— O rəftarы nə jolda anlaja bilərəm.

— Bu jolda anlaşılan bilərsən ki, qolundan jaryəşyp səni lazımlı olan jərinə təslim edərdim.

— Bəlkə onlar məni e'dam etdilər. Sən qardaşın əlyumunə razı olarsanmı?

— Bu ümumi bir işdir. Sən isə xüsusilikdə mənim qardaşım-san! Ümumilikdə mən bir myrətlib, sən də mətbəəci bir sahibkarsan!

***

Azərbaycanın Şuralaşmasından səkkiz aj keçirdi. MirzəqədİRə bu vaxtdak dəjib dolasan olmamışdı. Kimsonin onunla bir işi olma-dıqlıqdan o, artıq dütulub həbs edilməkdən qorqmaırdı. Buna baqmaqara, o, Azərbaycan tərək etmək, Gyrçystana və ja başqa xarıçı bir məmləkətə getmək istəıirdi. O, prinsip e'tibarilə şura ysuli-ıdarəsinə zidd idi. Hal və mevqe ilə, ölkənin sıjasi vəziyyətilə hesablaşmaq istəməıirdi. Onun yəyn Gyrçystan vasitəsilə İrana və ja Tyrki-jəı getmək mümkyn idi. Ancaq bir hal vardı ki, əjiləsi onun əl və əjəqləyib dütub saqlaırdı. O, əjiləsinə nə jərmaləyib idi. Özy Mə barabar apara bilməzdi. Burada buraqlıb getdikdə onlar bəkimə tapşırılmaıırdı. O hər nə qədər dısyunırsə də, axırda gəlib qardaş Nəsirin yə-rində dururdu. O, əjiləsinə jəlməz Nəsirə ümudvar olub gedə bilərdi. Başqa carəsi joq idi. Bir gyn ona dedi:

— Mən Tiflisə gedirəm. Ehtimal səfərim bir qədər uzun cəkəsin; oqlum Əkrəmlə anasın səndən başqaja tapşırıl b e'timad edəcəək bir adamın joqdur.

Nəsir qardaşın Bakıdan getməjə hazırlanmışın dəla əv-vəldən, Zijvər xanımdan əjrənmişdi. Aş-əş qardaşına baqdı.

— Demək, vaxtilə «millət» dedijin xalqdan qacırsan—dedi.

Bu söz MirzəqədİRə coq doqundı. Bir cavab verə bilmədi. Bu aş da olsa, bir həqiqət idi. O qacırdı. Öz xalqından qacırdı. Halbu ki, o burada qalıb jəşaja bilərdi.

— Mən—dedi,—millətci demoaqrat olduqum yəyn, əsas e'tibarilə qaomunizmə ziddəm.

***

MirzəqədİRə Azərbaycan tərək edib getdi. Onun belə getməsi, nə ümumi işlərin gedişinə, nə də xalq kytləsinə tə'sir etdi. Onun getməsindən mytəəssir olan bir şəxs vardısa, o da rəfiqəsi Həçər xanım idi. Zavallı qadın uzun illər onun jolunu gəzləjib durdu. Əvvəllərdə ara-sıra məktub gəlirdi. Sonra bunlar da tamamilə kəsildi. Həçər xanımın onun barəsində coq myxtəlif bir-birinə zidd xəbərlər alırdı. Biri-si onun Tiflisə olduqunu, bir başqası Təbrizdə bulunduqunu, yəyn-çysy Qəzvində, dərdynçysy Tehran və Həmədənda onu gərdyjnny səljəıirdi. İstanbultan gələn birisi də deıirdi ki, gyja onu Parisə hərə-kət edən gormışdyr. Bu xəbərlərin hec biri Həçər xanımə təskin et-məıirdi. MirzəqədİRə istər Təbrizdə və istərsə Tehrandə olsun, istər İ-stanbul və Parisdə və ja London, Nju-Jorqda bulunsun, Həçər xanım

yəyn təfavıytsyz idi. Ortada ondan ətry aş olsa da bir həqiqət var-dı ki, MirzəqədİRin vıçudu kibi, xatirəsi də jəvaş-jəvaş ünadulurdu. Həçər xanım onu əvvəlki kibi xatırlamaıırdı, daha onun yəyn gəz-jəş təkməıirdi. Həçər xanımın jəganə bir təəllisi, bir əjlançəsi var-sa, o da oqlu Əkrəm idi. Onun umudu oqlunu bəjytmək, onun qoltu-qlına səqləyib jəşamaıırdı. O, əzynyn bytyn fikir və diqqətini Əkrə-mə vermışdi. Nəsir də onlarə tamamilə öz himajəsinə almış, Əkrəmi də məktəbdə oqudurdu.

Əkrəm bu il bir dərəçəli məktəbin yəynçy sənləna kecmışdir. O, jeni əlifba ilə sərbəstçəsinə oquıur və istədijı fikri də jəza bilər.

Son gynlərdə Nəsirin əjiləsində Həçər xanımın həjətində gəz-lənilməjən bir hadisə vaqe oldu. Kərbəla ziyarətindən qayıdan birisi onlara MirzəqədİRin məktubunu gətirdi. Guja o, Baqdadda jəşajırmış.

MirzəqədİR məktubunda jəzırdı ki, əjiləsinə və oqlu Əkrəmi hə-lə unutmamışdır. Onun məktəbdə oquduqunu əsidərək coq sevin-miş, hətta səvindijindən gəzləri belə jəşajırmışdır.

Məktubun icarəsində əjrəca olaraq oqlu Əkrəmə də bir məktub-jəzə gəndərmışdi. Nəsir nədənsə bu məktubu Əkrəmə gəstərmək ist-əməıirdi; cynky məktubda MirzəqədİR oqlu Əkrəmi öz getdijı jol ilə getməjə də'vət edirdi. O, oqluna vəsijjət edərək tapşırılardı ki, atasın jolundan səqləyib. Bəjydykdən sonra əzynyn əsas e'tiba-rilə zidd olduqu şura ysuli-ıdarəsi ilə mybarəzə etsin.

Nəsir evladı kibi səvdijı Əkrəmin ruhunu bu məktubla zəhlərlə-mək istəməıirdi. Fəqət qardaşın bir sözy onu mytəəssir edirdi. Qar-daş xususi olaraq Nəsirə jəzdeqlə məktubda deıirdi ki:

«Ehtimal sənin fikir və məsləkəinə zidd olduqu yəyn bu məktubu oqluma gəstərməjəcəksən. Ancaq burasın unutma ki, bu oqluma mənim ilk və son məktubumdur. Mən bir daha jəzaçaq və səljəjəcəək halda deıiləm. Həjətəymin son gynlərinə kecmək-dəjəm».

Nəsir, qardaşın son vəsijjətinə əməl etmək fikrilə Əkrəmin məktubunu əzynə verdi. Əkrəm səvinərək məktubu aldı. Diqqətlə baqdı; fəqət oquja bilmədi; cynky məktub əski ərəb əlifbasilə jəz-l-mışdı. Əlinə qələm alaraq atasına belə bir məktub jəzdeqlə:

«Məhtərəm ata!

Sənin jəzdeqləyib məktubu aldım. Məni jada salıb xatırla-dıqlıq yəyn coq səvəldim. Təəssyf edirəm ki, sənin jəzəyib oqu-lub anlaşı bilmədim; cynky sən əski əlifba ilə jəzmişsan; mənim isə oquduqum jeni əlifba ıladı. Rəca edirəm mənə jəzənda mənim oquja bilmədiyim əski əlifba ilə jəzma!

Sənin oqlun: Əkrəm».

Nəsir bu məktubu MirzəqədİRə gəndərdi.

MirzəqədİR məktubunu, əski əlifba ilə jəzdeqlə yəyn, oqlu Ək-rəm oquja bilmədi. Onun jəzəyib gəndərdijı məktubun MirzəqədİRə jə-tişib jətişməjəcəjini bilməjirik. Bizim qət'ijjətlə bildijimiz bir şey var-

sa, o da budur ki, Əkrəmin məktubunu da Mirzəqədir oquja bilməyə-
çəkdir; cunki Əkrəm də məktubunu atasının oqujub anlaşı bilməyə-
çək və dərk edib qanmajacaq bir əlifba ilə jazmışdır.

L Y Q Ə T.

Nəsr etmək—jazmaq.
Mənafe—fəjdalar.
Mühərrir—jazıçı.
Xadim—qulluqu.
Mevqe—jer, vəzifə.
Məhsət—jəsaət.
Həvalə etmək—tapşırmaq.
Vəlifjunnəmət—bəsələ, haml.
Myrəttib—mətbəədə hərf dızən işci.
İstədad—başarıq.
Tələqq—dışynçə.
Atəsin—odlu.
Tevsiyə—tapşırmaq.
Dildarlıq—yrək vermək.
Kybar—varlı, zəngin.
Myzyrr—zərəfli.
Sələhlət—ixtisar.
Bəlaul əfkar etmək—fikrini sələmək.

Sual və tapşırğqlar.

1. Hekajə hansə zamandan bəhs edir?
2. Mirzəqədir ilə Nəsir nə ucun bir-birinə düşmən olurlar?
3. «Eyvə qardaş isə, mətbəədə myrəttibidir» cümləsi ilə Mirzəqə-
dirin hansə xususijəti əjdəmləşir?
4. «Mysavat» və «Hummət» firqələrinə jazılmaqla iki qardaşın sən-
nəf ziddijəti necə əjdəmləşir?
5. Mirzəqədirin sonu və oqlu ilə məktublaşması hansə fikri ifadə
ədir?
6. İki sənəf nymajəndəsi olan iki qardaşın qaraqterini jazınız!

SYLEJMAN RYSTƏM.

S. Rystəm 1906-cı ildə Bakıda bir dəmirçi aijləsində anadan ol-
muşdur. Coçuqluqda atasının yanında işləməklə barabar rus-my-
səlman məktəbində oqumuşdur.

İlk şeiri 1923-cü ildə «İnqilab və Mədəniyyət» jurnalında çap
olmuşdur. 1925-ci ildə «Qızıl qələmlər» ittifaqının təşkil edən-lər-
dən olmuş, bir il o ittifaqın sədri, dörd il də məs'ul katibi sifətilə çal-
mışdır. 1921-ci ildən bu vaxta kimi Azərbaycanın bir çox qəzet
və məcmuələrində iştirak etmişdir. Şeirləri «Ələmdən nəş'əyə», «Ad-
dımlar», «Atəş» və «Səs» adlı kitablarda çap edilmişdir.

Aqın.

Qojmarız, qojmarız, düşmənlər kecsin
Bir nəfər qalsaq da hyudumuzu.
Qoj düşmən bizləri tanıсын secsin,
Secsin, qoj tanıсын, tanıсын bizi.
Biz Oqtjabrda verdik imtihan
Səqde qarşımıza açlıq, ölym, qan.
Qış kibi ucaraq uca daqlara
Tanıdıq biz—bizi qorqaq aqlara.
O zaman geçələr səq meşələrdə
Qatlaşıb açlıq, olmazın dərde
Hamımız verirdik jərindən xəbər.
Hələ durur qızıl atlarımızın
Bu qızıl topraqda nələnin jeri,
Sənəf qavqasında qəlbi daşlarız
Hərbə başladığımız, jaman başlarız.
Şərq Cən dəmir jölunda bizlər
Buraqdıq dnyjann sarsıdan izlər.
Əziz annalara, sevgililərə
Jazdıq ki: «Biz geri dönməyəçəjiz».
Kitaj¹⁾ çəbhəsindən bir jıqın əskər
Verdi firqəmizə belə bir xəbər:
Ki, «biz bitərəfiz, fəqət bu hərbe

1) Çin.

Bitərəf girişmək bizə ar gəlir,
 Hələlik bu tyfəng, firqə bileti
 Kibi olaçaqdır, bu hərbi müddəti
 Bizlərə... Vuraraq düşməyə zərbə
 Bildirəcəyiz ki, Şuralar nədir!»
 Elə də, elə də jərdi bu dəstə
 Əlində tutduqu tyfənglərini
 Bir firqə bileti, bir qızıl bajraq
 Sənaraq, luyçuma kecdi coşaraq,
 Puc etdi düşmənin diləklərini.
 Bir belə tarixi imtahan verən
 Qızıl əsgərlərə jər var göz ystə
 Jər var firqəmizdə, jər var göz ystə.
 İstə biz beləyiz, adımız bəlli
 Bizik firqəmizə dajaq, təsəlli,
 Bizik bu dnyanı təzədən quran
 Тапиşдыр, тапиşдыр, тапиşдыр соқдан
 Syngymyz qəlbinə burzuazjany.

Sual və təpəşməqlər.

1. Şeirin əsas mevzuu nədir?
2. Oqtjabr inqilabı zamanı aqlarla aparılacaq mübarizə haqqında sənədə nələrdə deyilir və bizim qalibijjətimiz necə göstərilir?
3. Şuralar İttifaqı indi düşməndən kim qoruyur?
4. «Тапиşдыр... syngymyz qəlbinə burzuazjany» — deməklə şair nə demək istəyir?
5. Şeirli hər sətiri necə həcaşlıdır?

H. Nəzərli

Qaratel.

Mizin başında iki nəfər idilər: əlli yaşlarına jaqlaşmış cal-top saqqallı Nadir qalın dodaqlarının arasında jərleşdirdiği uzun müş-dyujny əmə-əmə deydirdi:

—Göryunr Aslanın söhbəti uzun cəkdi, hava qaraldı, hələ də gəlib cəqmajr.

Onun ilə yz-yzə oturub çorab toqumaqla məşgul olan Cinnaz gözələrinin üstünə təkylən jeniçə dən düşmüş saclarının qulaqlarının ar-dına ataraq:

—Jənə nə söhbət varmış?—dedi.

—Bajrama hazırlaşrlar,—deyə Nadir havaja qalın və aqı bir duman sovurdu və sozyndə davam etdi:

—Bu gynlər bəyik bajram olaçaq, qızıl əskərlərin bajramıdır. Dynən qubda danışrdılar.

—Qızıl əskərlərin bajramı?

—Hə Qızıl ordunun.

***

Qary acıldı. Evə əlində canta, əjnində qısa bir palto, başına qırmızı jaylıqla baqlamış 14—15 yaşlı bir qız girdi.

—Jamança sojuqdur, əllərim döndü.

Cimnaz, gözlərini əlindəki işindən cəkmədən:

— Sənə demədimmi ələkləri gətir. Hələ mən dəfəsəjdim pal-
tonu da gejməyəcəkdin...

Qız cavab vermədən, cantanı divardan asıb bütcaqdağı qaz so-
başının janyına sığdırdı. Nadir soruşdu:

— Qardaşın görmədinmi?... Harda qaldı bilməjirsənmi?

— Mən dərsdən cəqanda, onlar içlasda idilər. İndi isə qurtararlar.

— Elə isə birçə samavarı odla qızım! Mən də bu dəqiqə qoope-
rativdən tənəki alıb qayıdırəm.

Nadir mıxdan paltosunu alıb cəqıdı. Qız jandakı mətbəxə ge-
dib samavarı odlamağa məşqul oldu. Cimnaz əlindəki çorabı toqujub
qurtarmış, iş boqcasının jəqəşdirəməyə məşqul ikən, cəndir parçala-
rın içindən bir jəqın əskimış, saqarmış kaqız alaraq qarışdırıdı.
Əski bir xatirəni dısyunur kibi bir an gözlərini kaqız parçalarına ti-
kərək saqırdı:

— Qaratel!

Gənc qız mətbəxdə səslənərək:

— Mənim saqırdın?— dedi.

Cimnaz kaqızları onun qarşısına sərərək:

— Heç bilməjirəm bu kaqızlar nə vaqtdan qalıb, dejesən Asla-
nın əskərlik zamanında jazdıq məktublardır. Al, gər oquja bilər-
sənmi?

Qaratel kaqızın birisini alıb diqqətlə baqdı, o tərəf bu tərəfə
ceviridi və anasına qajtararaq:

— Eh, ərəb əlifbasıla jazılbıdır. Oqumaq olmajr ki...— dedi.

Anasə məktublary qarışdırmağa davam edərək bir ah cəkdi
və dedi:

— Bu kaqızlar, mənə qara gınlər xatırladı. Aslan davada
olarkən jazmışdı. Cəlsə idi bir də özünə oqutdurardım. Bu qısa
kaqızla elə bilirəm jarabı olduqu vaqt jazmışdı. Gəyrsənmi? Jazıb
bitirə də bilməmişdi.

Qaratel məktubu alıb baqdı, jenə bir şey anlamajaraq anasına
qajtardı. O mətbəxə qayıdaraq, qajnamada olan samavarı gətirib
syfrəni hazırladı. Evdə bir necə dəqiqəlik sykut oldu. Samavar öz
musiqisini başladı.

Ata ilə oqul ikisi də birdən daxil oldular. Aslan qarından girərkən
yst paltarın sojumarıq dejidı: «Bajram gyny mən qışlalara getmə-
lijəm».

Atasə soruşdu:

— Nə yeyin?

— Qızıl əskərlərin bajramın təbrik etmək yeyin zavoddan ny-
majəndə secilmışəm. Hələ onlara bir coq hədiijələr də aparaçaqam.

— Bajram nə vaqtdır?

— Yə gındən sonra, fevralın ijirmi yeyndə Qızıl ordunun il de-
nyemydyr.

Aslan sojumarıq hazırlanmış syfrənin janyına gəldi. Anasə əvvəlki
kibi məktublary qarışdırırdı, birdən dəstə ilə Aslanın qarşısına
ataraq:

— Aj Aslan! Bunlar sənın jazdıqların məktublardır. Nə vaqtdan-
dır ki, bunlary saqlajıram. Oqusana gərək nə jazmışsan?!...

Aslan kaqızları bir-bir asıb baqdı və kecmişləri xatırladıq
yeyin gözlərində xəjal ilə dolu bir sevinç parladı, dedi:

— Bunlar maraqlı kaqızlardır. Mən davadan jazmışam. Nə
jaxşə saqlamışam. Hamı bura dadır. Baq, jarabı olarkən jazdıqam
da buradadır.

Burada qoça Nadir işə qarışdı:

— Oqu gərək nə jazmışam? Coqdankə əhvalatdır, unu-
muşam.

— Elə isə dajanyın sına ilə oqujum.

— O kaqızları araşdırıb, birisini aldı və izahat verməyə başladı:

— Bunu səhərdən cəqıb, cəbhəyə catan gyn jazmışam. 10 ijul
1921 tarixilə.

Qaratel-bir bişik balasə kibi anasının janyına soqulub dınləməyə
hazırlandı; Nadir papirosunun son tystysuny havağa buraqaraq, ciddi
bir vəzıjət aldı. Cimnaz boqcasının bir tərəfə buraqlıb gözlərini oq-
lunun aqızına dikdi.

Aslan oşyırək:

— Qulaq asın— dedi və birinci məktubu oqumağa başladı:

«Məhtəram atam! Vaqonda və oradan əlli yerst pijada, cəbhəyə
gələrkən gərduklərini və kecirdiklərini jazmajaçaqam. Bu gyn sə-
hər ilk dəfə olaraq, səngərdə jatıram. Geçə sakitlik idi. Gyn cəqar-
cəqımaz dıymən tərəfindən toplar atılmağa başladı. Bu məktubu
sənə bir saat əvvəl top gyllələrinin cəhəmmət kibi alavkar, ildırım
kibi oymələr saqırdı jerdən jazıram...»

Cimnaz ah cəkdi, Qaratel yrpərüb yzyny byryşdyrdı və anasına
daha sığ jaqladı, səbirsizliklə:

— Dəlinə oqu— dedi.

...«Səngərlərimiz daqın tərəsində, zəncir kibi sına ilə dızylmıy-
dyr. Bilməjirəm nə yeyin bizim tərəfdən heç hərəket iocdur? Toplar-
mız aqır-aqır cavab verir. Dıymən qosunu dıylərə səpələnib quş
qatary kibi ilənliijilər. Başımın yzərindən kecan tyfəng gyllələri bir
coban quşu kib fit cəlib oşyır... Dıymən ancaq 500 addımdadır.
Jenə ilərijir... Ah, bilməjirəm bizim tabur qomandanı pələddamı-
dır. O qədar sojuqqanlıdır ki, coqlu gyllə sərf etməmişə də razı ol-
majır...»

«Məndən on addım saqda dəhşətli bir baqırtı qopdu. Biz bir
kəlgənin topraqdan qalqıb jenə jərə səridijini gərduq, joldaşımı vur-
muşdular. Ona dəjən gyllə zəhərli imiş ki, bir daha səsi cəqımadı. İki
nəfər silhiijə gəlib, onu aparınca o, javaş-javaş iləjidı».

«Dysmənlə 3 jyz addım aramız qalmışdır. Onlar daqın ətəjinə çatmışlar; indi juqarı çırmasmaq istəyirlər. Lakin qızıl gyllələrimizə fəda olaraq geridə qalanlar da az deyildir».

«Gynəs getdikcə juqarı qalqır; bir tərəfdən əlimdəki qızmış silah, o biri tərəfdən də od kibi alavlanan gynəşin həərətli bytyn vujudumu jandırır, başımda bejnimi qajnadır».

«Dysmən «aşa» səslərilə qalqıb səflərini sıqlaşdırma-sıqlaşdırma ajaq ystə iləriləyir, çumur... Birdən sanki qijamət gərdu. Ətrafı bir-birinin ardınca dəhşətli bir gurultu və sonra duman byrudy. Mən dərhal bomba sacanlarımızın işə gərişdijini anladım».

«Hər tərəfdən haçylək dımdijı kibi saqqıldajan pulemjotların qəlqəhəsi uçalır. Dysmən duman və tozlar icərisinə qərq olmuşdur. Hərdən bir ikisi gərynyr və jənə qarşıda partlayan bombaların qaldırılmaq duman tufanları icində joq olurlar...»

«Tyfəngim qızmışdır—arıbq saqmaq işləməyir. Jənyəmdə jaralı qalmış joldaşımın tyfəngini aldım. Atıram, atıram, beş dəqiqə sonra başımız yzərində uçsan gyllələrin arası kəsilmiş, dumanlar seyrəlmişdi... Dysmən oluyərini, jaralıların buraqaraq joq olmuşdu...»

«Eşitdijimə görə sabah hücum bizdədir».

Saq qalarsam, jənə jəzaram. Anama salam jətir».

«Qaratelin gozlərini əvəzimdən min dəfə öpl!»

Qaratelin jəsarəmiş gozləri mykəddər bir sevinç ilə gylımsədi.

— Burada qurtardı. İndi ikinci məktubu oqujoram. Bunu 14-də jəzıram:

«Məhtərəm ata! Əlbəttə jaralandıqymə anama və Qaratelə xəbər verməzən. Yənyü gındyr ki, bir kənddə dızələmiş kicik səjjar bir xəstəxanada jəııram... Yə gyn bundan əvvəlki məktubda hücum olcaqymə sənzə jəıımsədim. Həman hücum oldu və coq da myvəfəljijətli...»

Dinləjənlərin yey də birdən təprəndilər və oqumanları jəıışə eşitmək yeyn başlarıny uzatdılar.

...«Gəçə o qədər jərqın jəıımsədim ki, səhər ancaq bizim tərəfdən atılan topların gurultusuna gozlərini açdım... Qoşunumuzun icində bitməz-tykənməz bir hərəkət var idi. Bolyklər, taqymılar saqa-sola çəhbə qanatlarına gəndəridi... Demək hücum başlandı. Dysmən tərəfində də bir hərəkət, bir çəldik myşahədə olunurdu. O da bizim səngərləri top gyllələri jəıımlarına qərq edirdi».

...«Bu gyn hücum etməjə, qan dənizlərinə çummağa, damarlarımızda işjan edən qanı aqıdış simirlərini aqır əsəbijjətdən azad etməjə ozyında şiddətli bir çhtijac hiss edirdim, çynky dyanan gərdyklärim heç xəjəlimdən çykməyər, qəlbimdə aq dysməne bəslədiyim nifərt, bu dəfə qəzəb alavlarına çevrilmişdir. Buna da səbəb dysmənin dyanəki hücumdan sonra gərynməjən bir vəhşilik etməsi idi. On gyn bundan əvvəl əllərinə əsir kəcan yə nəfər joldaşymız dyanən səhər ystymyzə qajtardılar... Mən baqa bilmədim. Bilməyirəm neçə jəııym—onların ajaqlarına at nəflər çalyntmış; başlarına dəmir myxlar qaxılmış, alynlarynda odlu qələm ilə «bolşevik» kəlməsi jəıımsədi».

Dinləjənlərdən ikisi dərinədən ah çəkənilər. Hamı kədərli və hejrətli nəzərlərilə bir-birinə baqışdıılar. Nadir hejrət əlaməti alaraq aqzyny mərəylətdi...

...«İndi qomandanın əmrini bəkləmədən ajaq qalqaraq tək başıma hücumə kecmək, olynçə çarpışmaq—intiqam almaq istəyirdim...»

«Coq gəzlədim. Birdən qomandanın hejbətli səsi eşidildi. «Qalql!» Bir adam kibi qalqıbq. Od jəıımların alynda iləri... İləri gədirdik. Joldaşlarymdan bir necəsi jənyəmdə jəııyləb qaldılar. Onlara gyllə dəıımsıdı».

Kicik otaqda dərin bir sykut var idi.

Aslan kecmiş qan çəşqınluqunu xətyrlədən bu tarixi qəhrəmanlıq səhifələrini çəşə-çəşə oqujur və onunla həməhəng səməvar da qajınayır, dəşərdi.

«Burada sarı saçlı, ala gözly, əl çəhrəsi gynəş istisindən jənyə qaralmış bir rus qadınny sənzə tərif etməkdən ozyuny ala bilməjəçəjəm. O, səfərt başçysıdır. Hec bizdən geridə qaldıqymə gərmədim. Həmişə jənyədəki dəvə, sarıq ləvazimatny saqlajan bolykçə qara sunqas bəjrym dəjə-dəjə on addım bizim arqamıyça gələr, onun əlindən jaralı dısyb, qaldıqymə gərmədim; birini, beşini sarıdym, jənə arqamıyça jyjuyur. Erkəklərdən qocaqdır. Hec inəntmaq olarmı—aqır bir jaralyny utuzuna atıb, gərijə qacdqymə gərmüşəm. O mənim arqamıyça gəldikçə olmağəçəjimə iman edirdim... Nə qədər qocaq, mərhəmətli bir qadındır?!»

Burada Nadirin dodaqları arasında biixtijar təkylən «aj qocaqym arvat!...» sözləri hər kəsi gylıdyrdy. Məclis dərhal çiddi bir hal aldı.

...«Mən quş kibi ucurdum. Ajaqymın alynda qalan jaralı və oylərə toqunub jəııylər, jənə qalqırdım. Dysmən isə jərfində myxlanmış kibi durmuşdu. Aramızda ancaq 200 addım məsafə qalmışdı. Jənə hər jənyə dyanəki kibi duman və toz byrymıyşdy, qomandanımyz at ystynədə mənə jəıınləşdi. Əlindəki parlaq qılınç ilə ləçyn kibi ucurdu. Birdən dumanlar arasında bir tərəcik dəhəmə sıqylıb qomandanımyz nişan alan raqonlu bir zabıt gərdym. Gyllə açıldı. Qomandanımyz, o əziz joldaşım, qartal kibi qanat açaraq, atdan səridi».

...«Dəli olmuşdum... Gəri qajındıb jəııylmış qomandanı joqlajım və jə intiqam yeyn iləri atıny—bilməyirdim... Birdən həman səfərt başçysny qomandanın baş yzərində gərdym.—«Qomandanımyz daha ölməz!»—dedim, indi gozlərim dort olmuş, raqonlu zabiti aqıtarırdım. Onu tərəcikdən beş addım jəııda gərdym, qılınçny çəkərk, bir joldaşymı vurmaq istəyirdi; heç amən vermədim, dizimi jərə ataraq bir fışang boşaltdım. Aq zabıt əlini sinəsinə basaraq, bir an saqa sələ səntirildi; və toprağa səridi».

...«Intiqam almışdım. İllərləmək istəyirdim. Dizimi jərdən qaldırmamış birdən utuzumə toqunan aqır bir zərbə ilə hərlənərk qocaman bir tu! aqıqymın dibində jəııldım...»

Dinləjənlərdən birisi «of» dedi, bu evlədəny aqıyından qəlbə saqın bir anı fəjradından başqa bir şey deyildir.

...«Gəzymy açaraq ozyuny bu səjjar xəstəxanada gərdym. İlk dəfə gəzymə satışan—çynəki, çal başlı, arıyça bir doqtorla çəhbədəki səfərt başçysı idi. Onlar qan aqması nətiçəsində hasil olan zəiflikdən sonra mənim əjəlməqymə gozləjirilmiş...»

...«Qocaş şəfqət bacşısı, ağıllıqlıqma səyindijindəndir ki, qırmızı dodaqlarını açaraq özünə maxsus zərərətə təbəssüm edir və «qorqma, yaxşı oldu... ölməz...»—deyirdi.

— Qorqma!—dedim—Jara öldürücü də olsa sənün əlinlə saqlaşa bilərsən... Hər ikimiz güldük, doqtor da bizə qarşıaraq təbəssüm etdi... Bilməyirəm o nə üçün güylərdir? Dilimi də anlamayırdım....

...«Məktubu şəfqət bacşısından içəzə alaraq jəziram. Anama salam soñla, jaralandıqlarını bilməsin».

...«Qarateli arzı edirəm... Janymda olsaydı, buradakı şəfqət bacşısına coq da zəhmətım dəyməzdi. ✓

Aslan».

Qaratelin gözlərindən saqlamıqlıq andıran qırmızı səhrəsinə iki damla yaş juvarlandı. Bu yaşlarda qarğaşın jaralı halına açmaq və özünü arzı edilməsi üçün də bir fərəh vardı. Aslan üçünçü məktubu alaraq:

— Gərək oqumajaydım, sizi aqlatdım—dedi və—bunu da ijjulun 27-də xəstəxanadan jazıram, hələ ölməmişəm demək,—deyərək bərkədən güldü və davam etdi:

«Məhəmət atam! Bu gün özümü daha yaxşı hiss edirəm. Səhər tezdən doqtorlarla «bacş» daxil oldular və hər dəfəki kimi joqlayıb mənə joqlanışdılar, jaratı oradaça acdılar. Dərnaq bojda qara ləkədən başqa bir şey qalmamışdır.

«Bacş» ejni təbəssümü:

— Jaxşı damıdır—dedi.—Vətəndaşlıq myharəbəsindən sənə bir jadigar olsun. Doqtorlardan nə vaxt xəstəxanadan burayaqlaşaqlıq soruşdum. İki günə kimi burayaqlaşaqlıqma söz verdi. «Bacş» isə dərnaqmaqlıqma anlaşıb mənə bu gün evdən kənara cıqarılıb bacşıda aqışlar altında jərəldirəcəjine söz verdi. Ali, nə qədər canı janan bir insan dır! Ancaq bu gün doqtor adlı ilə saqlıqlıqda onun adını öjrəndim. Adı Anna İvanovnadır».

Dinləjənlər hərəsi bir ləhçə ilə «Anna İvanovna» deyə adı təkrar etdilər.

...«Anna bacş bu gün mənim üçün danışdı, düşməni axırlıq hücumumuzdan sonra bısbytın özünü və səhrə cəkilmədir. Bu gün bizimkiler səhrəni öldürmək üçün qət'i hücum jaraqlar imiş... İndi uzaqdan top səslərini eşidirəm. Açıqlıq-acıqlıq janymda asılı qalan jaralı qoluma bacşım, oh, nə üçün bu son vuruşda iştirak etməjirəm. Anna bacş qəlbəndəkiləri gözlərimdən oqujur... Mənə təsəlli verərək «jaxşı olarsan, jənə cəbhəyə gedərsən. Hələ inqilab öz vəzifəsinə bitirmədi; hələ qəhbijətlər qarşıdadır!» deyirdi. O mənim üçün inqilabdan qızıq qvardija qəhrəmanlarımdan səhbətler etdi. O coq cəhbələrdə iştirak etmişdir. Məndən soruşdu:

— Bacşın varmı?

— Var... onu şəfqət bacşısı jazdırmaqda söz verirəm.

— Xoroş—dedi».

Aslan, dağandı və dərin bir maraqla məktubu dinləməkdə olan Qaratelə baqdı.

— İndi bacşım! Vəzifəni bildinmi?

Qaratel gülymsədi. Bu sual lazımi qədər anlamadıqlıq goryndü.

— Bilmədinmi?... Şəfqət bacşısı olmaq istəjirsənmi? ✓

Qaratel təkrar gülymsədi və:

— İndi ki, myharəbə joqdur...—dedi.

— İndi joqdur, fəqət gələcək üçün hazır olmalısan.

Cinnaz jeni bu xəbərdən fikirlə yzunu byruşdyrdı:

— Ah jənə də myharəbə varmı?—dedi.

— Sən də qorqadıqlıqlıq gəstərmə, hələ joqdur. Lakin kim bilirdi, düşmənlərimiz bizi coqmu asudə burayaqlaqlar?

Qaratel:

— Mən gedirəm, mən şəfqət bacşısı olmaqdan qacma!—

Nadir papirosunu dumanladaraq, bu danışığıqlar nəşəli-nəşəli sejr edir və güylərdir. Aslan birdən jərindən qalqıdı, Qaratelin qarşısında duraraq qət'i bir səslə:

— Sabah mənimlə barabar gedərək «Hilal Əhmər» dərnəjinə jazyırsənmi?—deyə sordu.

Qaratel də ejni qət'ijjətlə:

— Jazyıram—dedi.

Birdən hər ikisi dənyə ata-analarına baqdıqlar. İki qoça, əvvələ uzun-uzadı balalarımlı hejrət ilə yzdykdən sonra bir-birinə baqışdılar. Evdə bir dəqiqədən artıq uzanan sykutu Nadir kişinin balalarımlı şəsindən daha qət'i olan səsi pozdu:

— Qaratel getsin!... Qızıq Ordunun bajramına mən də bir şəfqət bacşısı gəndərirəm—dedi.

L Y Q A T

Sət — çərgə.

Dəhsət — qorqu.

Şəfqət bacşısı — myharəbədə və xəstəxanada jaralılara baqan qadın.

Muşahədə olmurdu — gorynyrdü.

Mykəddər — qəmil, qussəli

Həlbətli səs — qorquq səs

Səllər xəstəxanada myharəbə zamanı, bir jerdən o biri jərə köcyrylən xəstəxana.

Sual və tapşırığıqlar.

1. Hekajədə nə kimi tiplər verilmiş? Bu tiplərin arasındaqlıq fərqi gəstərin.

2. Hekajəni quruluşundaqlıq xususijjət nədən ibarətdir? Məktublər Aslanın vətəndaş myharəbəsindəki hansı vəz'ijjətini təsvir edir?

3. Bu məktublərlə hansı daha təsirlidir?

4. Aslan öz bacşısını şəfqət bacşısı jazdırmaqda harada söz vermədi və bu sözünyə nə çyr jərlə jəbirdi?

5. Bir vəzifə olaraq siz də gordyjunyz bir hədisə haqqında qolunıqlarınla və ja tanışlarımlıqdan birisinə belə təsirlilə və əməli bir məktub jazımlıqlıq

Aldanmış umud.

Sımyra.

Kərbələj Fərzəlini coq adam tanıyır. Tamam ömrünü atasından qalma dykəndə alver etməklə keçirmişdir. Sybh tezdən aqşam əzəni-nədək alver edər.

Kərbələj Fərzəli özy alar, özy satar; bir kəs onun ticarətindən şey anlamaz. Hec bir kəs onun mənfəətini bilməz. Bir kəs sorsa:

—Kərbələj Fərzəli, bu il nə qazanmışan?—Bilməz deməz, bu barədə hec də fikir etmək istəməz; cunky bilir ki, hər bir sətədyə şey-də qazanır. Kərbələj Fərzəli kitabsız, dəftərsiz bilir ki, dyjyny necədən satarsa, nə qədər mənfəət götürər.

Ja inki jaq nə ucun az mənfəət getirdi.

Alverdə də Kərbələj Fərzəli açız dejildi. Kərbələj şirin al-ver edər.

—Jaqsı jaq varmı?..

—Coq d'la jaq var, ararın! Nə qədər araraçaqsınyz?—Kərbə-ləj Fərzəli müştərini tanıyır: kiminə qijmət səjləyir, kiminə də hec qijmət deməz.

—Dyjy necəjədir?

—Nə qədər araraçaqsınyz?

—Kərbələj, onun qijməti nədir?

—Çаным qijmət nədir ki!... Nə olaçaq?.. Qijmətdə nə işiniz var. Hejfidir, jaxşı dyjdyr, ararın.—Goryrsən ki, cəkdi verdi. Mysłərini jola saldı. Sonra əllərini ovuşdurub əjləşdi.

Kərbələj Fərzəlinin dykəndə xysusi səliqəsi vardı. Tamam kisələr bir qatar dyzylmış, hamısı bir bojda. Əgər bir kəsinin malı azalarsa, haman saat o kəsinin altına bir qutu qojar jənə qejrilərilə barabar edər; ja da bir zənbildəki jemiş qutarmaq yzrə olarsa, zən-bilin icinə qoz tökər, ystyndən jemiş dyzər. Mal, gərək göz qabaqyn-da olsun... gorynsyn.

Kərbələjlinin tərəzisi bşıldar; cunky tez-tez tərəzisini silər. Özy də dyz işlər. Birdən bir müştəri kərbələj Fərzəliyə:

—Kərbələj bir az artıq cəksəniz—dejərsə kərbələj Fərzəli çavabında:

—Nə az, nə coq, nə artıq, nə əksik. Tərəzidir, gərək dyz doqru olsun—səjlər.

İnqilab nətiçəsində Şuralar hökyməti vüçuda gəldi. Hökymət başında və işçi kəntli nymajəndələri oturdular. Bu əhvalatdan sonra kərbələj Fərzəlinin işi javaş-javaş fənaləşdi.

Doqrudan da, kərbələj Fərzəli varlı sənəfdən idi. Dykəni, malı, iki mylky, nəqd pulu var idi.

Sərvətdarlara «qulaq burması» gələndə kərbələj Fərzəli də ələ keçmişdi: onun dykənindəki malıny arabalar dolusu hökymət am-barlarına aparılmışdır.

Bu işdən kərbələj Fərzəli coq dilgir olmuşdu.

—Bu ədalətsizlikdir... Bu zulumdur. Zəhmət cəkən sən, qan tər-lə işləyən sən, alver edən sən, qazanan sən, birdən-birə fəhlələr gəlib sənin malıny aparsınlar. Əl kərbələj Fərzəli!...

Bu əhvalatdan sonra jeni hökymət kərbələj Fərzəlinin xoşuna getmədi. Əvvəlcə doqrudan da bitərəf idi.

İndi tanıdı, bildi. Bu vaxtaçan hec bir firqənin məramnamasından xəbərdar olmajan və sijasətə qarışmayan kərbələj Fərzəli indi bildi ki, inqilab dejilən şey jaxşı iş dejilmiş və bolşevik hökymətinin xəjri joq imiş.

Kərbələj Fərzəlinin fikrinçə:

—Hökymət icində gərək taçir olsun.

Bunu hər kəsə səjlərdi. Amma qorqa-qorqa səjlərdi. Kərbələj Fərzəli inanmışdı ki, hərəgah hökymət icində taçirlər olsa idi, hec vaxt alvercilərin malıny jəqəb aparmazdırlar.

—Fəhləyə «rajəq» vermək istəjirsən, mənə nə? Fəhlədir çanı cəqsən. O da işləsin, qazansın; necə ki, mən qazanmışam.

Bir myddət kərbələj Fərzəli ancaq malıny əlindən getməsi barəsində fikir edirdi.

Hər jerdə dyjy, çaj, qənd, papiros goryrdysə, zənn edirdi ki, onun dykənindən aparılan mallardandır.

Kim bilir, bəlkə doqrudan da qonşuluqundakı qoça Salmanın oqlunun zavoddan aldığı rajəq kərbələj Fərzəlinin dykənindən alın-an mallardandır?

***

İşə baq ki, kərbələj Fərzəlinin qızyny indi bolşevik Hejdər is-təjir. Hejdəri tanıyırlar. Bir jaxşı çavan oqlan. Amma ona vermək olarmı?

—Hejdər çavan oqlan da olsa, hynərli də olsa, diribaş da olsa, zəhmət sevən də olsa—bir söz nə sajaq jaxşı adam da olsa, bolşevik-dir. Bolşevikə qız vermək, onunla qohum olmaq olmaz! Zira kərbə-ləj Fərzəli bunu gözəlcəsinə bilərdi ki, o qızyny bolşevik Hejdərə ve-rib onunla qohum olarsa sabah tamam bazar dejər ki:

—«Kərbələj Fərzəli bolşevik olubdur».

—Uzaq, uzaq...

Desinlər ki:

—Kərbələj Fərzəli də bolşevik oldu—joq, joq vermərəm.

Amma kərbələj Fərzəlinin arvadı qızın Hejdərə vermək tərdər idi.

—Qızdır, evdə saqlamaq lazımdır; istəjirlər ver getsin, allah xejir versin.

Hər gün bu barədə evdə mybahəsə açılırdı; lakin məsələni həll edə bilməyirdilər.

Axırda kərbələj Fərzəli belə qərar qoşdu ki, gedib axundla da məsləhətləşsin.

—Axund alim adamdır, dənja və axirət işindən xəbərdardır. O bilər! Məsləhət lazımdır.

Bir gün kərbələj Fərzəli axundun yanına getdi.

İttifaqın axundun yanında da səhəət bolşeviklərdən düşmüşdü. Kərbələj Fərzəli qulaq verdi. Nəmiş deyir:

—Bu bolşevik deşilən çamaət, tamənən laməzhəbdir. Onların dini, iman joqdur.

Hətta mollalardan biri:

—Müşrik bolşevikdən yaxşıdır—dedi.

Bunu eşitçək kərbələj Fərzəli öz məsələsinin ystyny acmadı:

—Aşkaradır, jaramaz!... Bu fəqərədən sonra kərbələj Fərzəli məsələni həll etdi.

Bolşevikə qız vermək olmaz.

Cynky:

—Bytyn yləmalar, bytyn nəçib adamlar, axundlar bolşevikə lə'nət oqujur.

Arvat bu fikirlə razı ola bilmədi.

—Hər nədir, özy bilər. İşləjir, qazanır, arvadın saqlaja bilir—daha nə lazımdır?

**

Bir gün kərbələj Fərzəlinin əziş dostu məşədi Nəcəfqulu gəlmişdi. Coqdan goryşməmişdilər. Məşədi naxoş imiş. Məşədi Nəcəfqulu dənjadan, həjatdan şikajət edirdi:

—Dənja xarab olub, ömyrlər azalıb, dirilik cətinləşibdir.

Kərbələj Fərzəli təəccüb etdi ki, nə əçəb məşədi xəbər verməmişdir ki, naxoşlaşıbdır.

—İstədim saqrtdıram, halallaşaq, sonra bir də zəhmət vermək istəmədim.

Kərbələj Fərzəli də öz tərəfindən yzr istədi.

—Mənəm də başım qarışdır idi.

—Xejir olsun! Olmaja qızın əgə vermək fikrin var?

—Bir hələ səhəət var idi.

—Allah xejir...

—Joq, dözəlmədi.

Burada kərbələj Fərzəli əhvalatı naqlı etdi.

—Əbəs jərə verməjirsən, ver getsin. Xejir olsun! Bolşeviklər nədir, onun səne zıyan joqdur. Xejri var. Bolşevik sənin qohumun olarsa, bir daha malın aparmazlar. Bəlkə o, hələ sənin ararın malın qajtara bilər.

Kərbələj Fərzəli deşəsən əjəldi; bu fikir onun bejnini işqal etdi.

—Doqrudan gedən mal və devlətim qajtarılar—jenə özym devlətimə sahib olaram—deşə düşynməjə başladı.

Aqıllı sözə kimin nə deşəcəji ola bilər?

Məşədi Nəcəfqulu doqrudanda aqıllı bir kişidir. Dənja gormüşdür. İş biləndir.

İndi kərbələj Fərzəli bu işə razı oldu. Kərbələjın arvadı bu nu bilçək coq sevindi.

**

Toj oldu. Hejdər qız apardı.

Kərbələj Fərzəli malından nigaran idi.

Devlət ambarlarında mal coq idi. Bir necə dəfə kərbələj gedib soruşub bilmişdi:

—Qurtaran deşil!

Bir aqşam Hejdəri saqrın mətləbi acdı.

—Joq kərbələj: mən bu işə qarışmam və qarışa da bilməm. Sən varlısan, varlıların malı alının zəhmətkeşlərə verilməlidir. Bu inqilabın tələbidir; fəhlə və kəntli inqilab.

—Bəs mən zəhmətkeş deşildim?

Hejdər gylde.

Kərbələj Fərzəlinin umudu kəsildi, bytyn zəhməti zaje oldu.

Jəqin oldu ki, özy avvaldan bu bolşevikləri yaxşı tanıyır.

—Hej öz sözymə baqmadım!—deşə hejfsiləndi.—Qoj məşədi Nəcəfqulu bir mənim əlimə kecsin, mən bilərəm ki, ona nə deşərəm.

L Y Q Ə T .

Sərvətdar—devlətili, varlı.

Dilgir—yrək sığalmaz.

Təzliq etmək—basmaq, sığmaq.

Zira—cynky.

Laməzhəb—dinsiz.

Müşrik—müsləmanlar nəqəji nəzərindən tək olan allaha şirik qoşan, kafir hesab edilən.

Yləma—din əhlinin.

İşqal etmək—dutmək.

Sual və təpşirələr.

1. Alverçilər, devlətilər malların, devlətlərinin qajtarılması ucun nə çir carələrə əl atırdılar?

2. Kərbələj Fərzəli ona «bolşevik» deşilməsindən nə ucun qorqudu? O əvvələ kimlərə umud baqlayırdı?

3. Bəs sonradan nə ucun öz qızın bolşevikə verdi? Bundan onun nəqsədi nə idi?

4. Nə ucun əsərin adı «Aldanmış umud» qoşulmuşdur? Siz ona başqa bir ad təpşir!

Joq!

I

Mən balaça idim. Məhləməzdə təzə bir qız məktəbi açılmışdı. Tədris qonşu qızlardan bir coqu haman məktəbdə oqumağa başlamışlardı. Mən də həvəslənib, anama jəlvərdim ki, mənə də o məktəbə versinlər. Əvvəlcə anam razı olmamışdı. Sonradan qohum və qonşu qızların məktəbdə təhsil etməsini görəncə mənə izn verildi.

Bir gün məktəbdən gəldikdə gərdym ki, anamın ən jəqın dostlarından Ziba xala anamla səhbət edir. Mən salam verib icəri daxil olduqda eşitdim ki, Ziba xala anama deyir:

—Joq, joq biz razı dejiplik ki, qızımız məktəbə getsin. İndi dynja xarabdır; bu gün urusu məktəbə gedər, sabah qarşabıy atar. Şykyr allaha! Belələri coq gərməşyk... Joq, biz razı ola bilmərik!..

Bu səhbət mənə maraqlandırdı. Mənim o qıza coq jəzəqım gəldi. Mən yrajında həjfsiləndim ki, jəzəq qız məktəbindən məhrum edəçəklər. Hətta istədim ki, anamdan soruşam, o qızın adı nədir və hansı məktəbdə oqujur; cunky mən Ziba xalanın qızı olduqunu bilirdimsə, məktəbdə oquması barəsində bir şey bilməjirdim, ancaq bəjyklərin səhbətinə qarışmaq istəməjərəc bir söz soruşmadım.

Ziba xalanın sözlərinə cavab olaraq anam dedi ki:

—Taqsır məndədir. İstədi, biz də yrajını səndəyrməyək. Hamı oqujur dedik, coq o da bir parca oqusun. Bir də bilirsən ki biz həkimlik oqutmağırık, mirzəlik oqutmağırık ki, gələçəjindən qorqursan.

Anamın bu sözləri mənə təəççybə saldı. Mənə elə gəldi ki, bu səhbət mənə ajiddir.

—Ziba xalanın mənim oqumaqlımla nə işi ola bilər?

Ziba xala gədəndən sonra anam mənə dedi ki:

—Baq eşitdin, Ziba xala sənin məktəbə getməjinə razı olmağır. Mən dedim ki:

—Ziba xala mənim vəkilim deji. Mənim məktəbə getməjimin ona hec bir daxlı joqdur.

—Nə danışsın, neçə ona daxlı joqdur? Bilməjirsən, o sənin bəjygyndır... Elə danışma!

—Doqrudur, bəjykdyr, amma mənim bəjygyt atam və anamdır.

—Joq, o da bizim kimi sənin bəjygyndır; cunky o sənin qajın anamdır...

Mən təəççybəndim. Neçə mənim qajın anamdır? Məgər mənə ərə vermişlər? Məni kimə, nə vaqt ərə vermişlər? Vermişlərsə mən nə yeyn hec bir şey bilməjirəm? Nə yeyn mənə səjləməmiş və məndən soruşmamışlardır? Bu suallara mən cavab tapa bilmədim.

Anam isə jənləndək ərpəji mənə tərəf uzadaraq dedi ki:

—Al, bu ərpəji Ziba xala sənin yeyn gətirmişdir. Sal başına!

Mən ərpəji almam, anama da bir söz səjləmədim. İndi mən bildim ki, Ziba xala nə ixtijarla mənim oqumaqlıma istəməjirmiş...

İndi mən bildim ki, qızların həjat məsələsi nə sajaq həll olunmuş.

Bildim, amma nə edə biləcəkdim? Bir şey etməjə qadir olmadıqmdan jənləy dyşyngər və dyşyndykçə aqlajırdım.

II

Mənim atam açılıq, qaş-qabaqlı bir kişi idi. Biz evdə ona hec bir söz deji bilməzdik. Qorqardıq; cunky hec bir şeyin ystyndə elə hirsələnirdi ki, bir gün deji, neçə gün onun ətrafına dolanmaq mümkün olmazdı. Hər bir şeyi bizə haram edərdi. Açılıqlıq, daha hec bir şey onu razı salmazdı. O vaqt gəyrydyk ki, xərək pis oldu, cəj dəmir dadı verdi və ja bytyn qablardan da balıq iji gəldi, halbu ki, evdə hec balıq olmamışdı. Belə saatlarda onun yzyny gərmə: xərək qabları, cəj istəkəni atılar, qırılar.

Biz onun xasijətini bildijimizdən bir söz danışmazdıq və calışardıq ki, gəzyne gəyyməjək, baçardıqca istəjini tez əmələ gətirək ki, açılıq şiddət olmasın.

Belə ata ilə mən nə danışa idim? Odur ki, mən ona hec bir söz demədim. Anam isə əzy kibi başqa arvatların fikrini əziz dutar, başqaların məsləhətini jəşərdi. Ziba xalanın fikri anamdan ətry hamıdan mətəbər idi; cunky Ziba xala pullu olduquna gərə aqılı hesab olunurdu.

Mən gəyrydym ki, atam da, anam da əzlərini Ziba xaladan asılı bilirdilər, onlar daha doqrusu, Ziba xaladan deji, Ziba xalanın oqlundan asılı idilər; cunky atamın ticarət işləri zərər vermiş olduqı zaman Ziba xalanın oqlu atama komək etmiş, pul vermişdi. Belə olduqda bilirdim ki, atama desəm, bəjyk bir qily-qala səhbə olacaq, anam ilə danışmaq isə tamamilə mənənasız idi. Mən sykut ilə gəzləjirdim ki, gərəc axırlı nə olacaq: Nə qədər calışsındım ki, mənim ərə verilməm barədə fikir etməjəm mümkün olmağır. Təklidə bu barədə coq dyşyngyrdym, dyşyndykçə gələcək həjatımın şəkilləri gəzymin qarşısında dururdu, gəyrydym ki, mənə zorla tanınmışım, bilməjdim, atam jəşəndə olan birisinə veririlər. Mən aqlajıram, qulaq asmajırlar. Gyc ilə mənə aparırlar. Ər evində mənim jeni jəşəyşim başlanırdı...

Hər gün sabah tezdən aqşamədəc mən həjvan kibi işləjirəm, aqşam tamam gün min zəhmət və məşəqqətə hazır etdijimi ərin qarşısına qojub gəzləjirəm, gəzləjirəm ki, nə dejiçək, nə istəjçək, nədən razı və ja narazı qalaçaq.

O isə aşkar gəyryram ki, xərəkəndim, nədəndim, narazı qalaraq mənə səjməjə, taqsırsız olduqunu iddia edincə dejməjə başlajaçaq, mən aqlajaçaqam, o daha hirsələnəcək, o vaqt mən fikir edəçəjəm ki, kaş ərə getməjəjdim. O vaqt mənim kitablarım, dəftərlərim jədləmə dyşəçək, həjfsilənəcəğəm ki, mənə dərsə qojmadılar, hec olmasa oqu-

jub bir myəllimə olardım; azad və asuda yaşajaraq kərpə balalar təlim edardım. Əz myəlliməm kibi mən də onlara çyr-bə-çyr hekajələr səjlərdim və onlar gələcək həyata hazırlaşdırmağa calışardım.

Bu düşüncələr və bu mənzərələr mənə elə təsir edirdi ki, mən ixtijarsız aqlamağa başlaşırdım. Anam mənim aqlamağımı görəncə mənə məzəmmət edərdi:

—Bu nədir, xərif olmamısan ki? Gyndyz gynorta vaxtə nə ucun aqlayırsan? Dərdin nədir?

Mən juqudan aylan kibi, sejr etdijim aləmin təzjiqindən xılas olaraq aylanırdım və yzumu ertyb aramsız aqan göz yaşlarımla özümü sakit edərdim; nə anama və nə başqasına bir söz deməzdim, və nə deyə bilərdim?

III

Ajlar kecdi. Bu oquduqum məktəbi tamam etdim. Başqa məktəbdə təhsilə davam etmək istədiyimi anama söylədim, razı olmadı:

—Bu qədər oqudun bəsdir, bilirsən ki, oqumağın istəməjirlər.

—Mən istəjirəm!

—Joq, olmaz, səni jaqında aparaçaqlar!

Başma od təklydy, ətraf dolandı, dilim dutuldu. Hec bir söz belə söyləyə bilmədim. Jenə sejr etdijim mənzərələr, həjətimin birər səhifələri çanbə bir surətdə qarşымda durdu, titrədim, hənkyr-hənkyr aqlamağa başladım. Anam aqlamağımı görəncə mənə sakit etmək ucun özünün ərə getdijə zaman aqlamış olduqunu söylədi.

—Hələ belə olur, qızlar həmişə ərə gedəndə aqlayırlar.

Mən qulaq asmaq istəməjib, tək qalmaq və aqlamaq istəjirdim... Anam getdi, mən aqladım və düşünməyə başladım...

—Nə etməli? Bu sual rəhmsiz bir surətdə məndən cavab tələb edirdi. Ata və anamın istədiyinə tabe olub özümü bədbaxt, ata və anamın şadım etməli və ya istədiyim kibi azad yaşamaq ucun onların tələblərini rədd etməli? Doqrudan da cətin bir məsələnin həlli qarşısında qaldım.

Bir tərəfdən azad yaşamaq, təhsilimə davam etmək istəjirdim. Digər tərəfdən gəryrdym ki, ata və anam hər ikisi Ziba xaladan və oqlundan asılı olduqlarından mənə onlara vəd etdikləri kibi ərə vermək məcburiyyətindədirlər, mən bilirdim ki, onların asuda yaşamalarından ötry mənim dinnməz-söjləməz razı olmağım lazımdır... Amma razı olduqda özümü diri-diri od içinə salmış olurdu. Bir dəqiqə qərar verirdim ki, joq özümü fəlakətə verməməli və azadlıqımı myda fəə etməliyəm. Lakin bir dəqiqədən sonra ata və anamın halı, onların vəziyyəti və qoça vaqtlarında, asuda yaşamaq ucun istədikləri mənə bu fikirdən daşındırılıb onların razı qalmasından ötry özümü qurban etməyə vadar edirdi.

Elə zənn edirdim ki, qəlbimdə iki qıvvə cərpəşir: biri mənə azad buraqmaq ucun «razı olma» dejir, digəri ata və anamın istigrahət və asudəliji naminə «razı ol» dejir...

Mən isə bu iki qıvvə arasındə cəşməş, tamamilə aqlımı itirmişdim... Coq düşündym, coq fikirləşdim, hec bir nəticəyə gələ bilmədiyimdən aqladım, axırda da anadan bədbəxt doqumluş olduqumu joqin etdim, buna görə də cərəsiz ata və anamın istədiyini əmələ gətirməyə qərar verdim...

Qərar verdimsə də, amma yrəjim sakit olmadı. Neçə də sakit olajdı. Kim bilir gələcəkdə daha nə bədbəxtliqlərə məruz olaçaqam!

IV

Hec xətiyəmdən cəqmaz, o gyn gəldi catdı. Qorquduqum bir gyn, həjətimdə bəyək bir təsir buraqmış bu gyn, qarabaxt bir qızın qara gyny!

Evmizdə tədaryk və hazırlıq öz qajdasılı jərylədi. Bir necə gyndən sonra toj olaçaqdı, kəbin əhvalatını bitirməkdən ötry əvvəlçə mənim bu əqdimi natarius jənyəndə qəjd etmək lazıy idi. Şura qanununa görə mən özüm bizzat natarius jənyəndə getməli və razılıq verməliydim.

Bu gyn xətiyəmdən cəqmaz...

Qərar verildi ki, mənə natarius jənyəndə dəjəm aparılsın. Evdə olanlar tamamilə allah xejir versin, deyə jola salındılar.

Mən getmək istəməjirdim, aqlayırdım, atama kim isə xəbər verdi; atam elə cəqərdi ki, mən özümü unuttum... Təbe olmağa qərar vermiş olduqum jənyəndə düşdü. Biz natarius jənyəndə jollandıq.

Natarius orta jəşlə, boz saqqallı, həlim simalı bir kişi idi. Dəjəm salam verdi. Natariusun qarşısında oturan uzy qırılıq 40—45 sinində birisi durub dəjəmə təzim etdi. Jenə öz jərinde əjlədi. Natarius jənyəndə daha bir necə adam var idi. Onların kim olduqlarını və nə ucun orada gələdiklərini bilmədim. Natarius mizin yzərindən bir kaqız qaldırılıb oqumağa başladı. Sonra mənim adımlə və atamın adımlə, jəşmə soruşdu. Mən cadrama hyrunyub sakit durur, bir söz deməjirdim. Dəjəm əvəzimə cavab verirdi. Lazımi suallara cavab almayıb olan natarius qarşısında əjləşən kişini göstərərək məndən sordu ki:

—Siz bu kişijə, Mystafa Qədir oqluna ərə getməyə razıyılmızy?

Birinci dəqiqədə ətraf başma dolandı. Otaq qaraldı. Gözüm hec bir şeyi gərməz oldu. Ancaq natariusun zalım sualı qılınc kibi qarşымda durdu. Cavab verməyə bir söz belə tapmadım. Elə bil ki, dilim dutuldu, elə bil ki, sualı qanmadım. Yrəjim gup-gup dojynməyə baş-

ladı. Elə dəjynyr ki, guja baqrm catlajaçaq; aman, indi də o dəq-qəni sakit xatərlaja bilməjirəm. jənə iki qyvə mybarəzəsi arasynda qaldım. Bir qyvə əmr edir ki, razı ol ata və ananın xahişini əmələ gətir. Ata və ananın yzınə aq olma! Buna qarşə başqa bir səda mənə dejirdi ki, azad jaşamaq istəjirsənsə, şəxsijətinə sui-qəsd etmək istənlərdən özünü mydafə et, istəmədijim şeje razı olma!

Bir elə fikir etdim ki, qəj özümü qurban edim. Ata və ananın fikrinə əməl edib də razı olum. Lakin razı olummu? Razıjammı? Haman dəqiqə gələcək həjətəməni qara səhifələri, huquqsuzluq, bytyn ixtijarəməni ajaqlar altında tapdalanmasə gəzümün ənyndə durub əsarət zənciri altına girməjə mənə jol verməjir, istiqlalijətimi saqlamaq, myhafəzə etməjə tələb edirdi.

Qəlbimdə hiss etdijim bu iki zidd tələblər arasynda nə edəcəjimi bilməjir, nə cavab verəcəjimi anlamajırdım. Natariusun sualına sykut ilə cavab verilmiş olduqundan o, bir də sualəni təkrar etdi.

Dejəsən bytyn ev başına ucdu. Boqazım dutuldu, yrejim caralamaqə başladı.

Jənə qəlbimdə iki zidd qyvə carşəydılar. Hər iki qyvə bir-birinə qalib gəlməjə calşəydı.

Mybarəzəjə mejdan olmuş yrejim, ejvaj, davam etməjirdi...

Bir tərəfdən əsidirdim:

— De razıjam!

Jə'ni əsarət zənciri altına öz rə'jim, öz iqrarəmlə girirəm...

Digər tərəfdən dejirdilər ki:

— Səjlə joq! Razı dejiləm!

Jə'ni azad jaşamaq naminə əski əp'ənə, əski jaşajşəni cirkən qajdasına lə'nət oqujub, öz səadətini öz əlimə alıram.

Bilməjirəm nə oldu, nə sajaq oldu ki, bu barabar qyvəjə malik olan iki zidd sadəməni biri qalib gəldi. Tam əly bir sakitlik icində bu vaqtədək eşitmədijim bir səslə mən başımdan carşabəmə atı—Joq, joq, razı dejiləm!—dedim.

Hamşə calşə. Natarius əlindəki kaqəzə buraqəni bojnunu jağym arşən mənim tərəfimə uzadəb demiş olduqumu bir də təkrar eşitmək istəjir kibi gəzlərini dəjyrdu.

Dajım qolumu dartıb:

— Hə, nə danşərsən?—sualilə təəccybə yzımə baqırdı. Natariusun qarşəməndə oturan kişi dik ajaq ystə qalqəni, otaqəni tən ortasında durdu və mənə tərəf aqəni baqmaqə başaldı.

Başqalarəməni təəccyby də hədsiz idi. Mən isə dedijimi dəjynyr, bu cyr'ətin mənə haradan gəldijini fikir edir, bunun ardı nə olaçaqəni gəzləjirdim.

Amma bu dəqiqə mən coq sakit idim: elə bil ki, bəjyk bir bələdan, bəjyk bir təhlykədən xylas olmuşum...

Biz evə qajətdəq; dajım ancaq bunu dedi ki:

— Sən jağşə iş gərmədin, bunun axşə nə olaçaq? Mən hec bir səz səjləmədim ki, mybahəzə acılaşsən.

Evə catdəq, qabaqca dajım, ardəncə mən evə daxil olduqda, anam və başqa qohum arvatlar bizi qarşəladılar. Arvatlar «mybarək-mybarək!» deje təbrik etməjə başladılar.

Dajım astaça anama, mənim natarius janında verdijim cavab səjləjincə ev qarşə, hamşə cəqərtməqə və öz fikirlərini izhar etməjə başladılar. Bu cəqərtməq icində ara-sıra «Qız xərif olubdur, şqolla bunlarə xarab etdi» və başqa bu kibi fikirlər əsidilirdi. Artıq bir şej qanmaq mymkyn dejildi.

Mən başqa bir otaqə cəkilib bir tərəfdə oturdum. Atam cəqərdı. Ona bu xəbər çatıncə elə bərk cəqərdı ki, tamam evə qorqu dəşdy. Qonaqlardan bə'zisi gətməjə başladılar. Jaqən qohumlar, atam və anam sakit edirdilər. Mən sakit idim. Elə zənn edirdim ki, bu danşəq, dava hec də mənə ajid dejildir.

Ancaq ataməni səsi kəsilməjirdi.

Umumi cəqərtmə arasyndan ataməni səzləri əsidilirdi:

— Joq taqşyr onda dejil, bizdədir; bəjyk taqşyr bu qajda və qanunlarə qojanlardadır... Bu da bizim başməzə həkymət olmadı. Bu, bələdır...

L Y Q Ə T .

Məşəqqət — əzljət

Təzliq — səqmaq, incitmək

Səir — tamaşa.

Fəlakət — bədbaxtıq.

Myhafəzə etmək — saqlamaq, qorumaq.

Əp'ənə — adət.

Sual və tapşəryqlar.

1. Bu hekaəjə kimlərin həjətəndən alınmış və nəjə isbat etmək istəjir?
2. Həkaəjənin əsas tipləri hansılardır?
3. Qızın ata və anası, Ziba xala nə cyr adamlardır? Onların hansı sənlən nymajəndəsi olduqlarəni nə ilə tə'jini edə bilərsiniz?
4. Qız gələcəjini nə cyr dəjynyrdu? Onun icərisində hansı qyvələr carşəydı? Carşəşən bu mybariz qyvələrin icərisindəki jeni həjət qajəsinə qız haradan almışdı.
5. «Joq» sozy ətrafındakylara və ev əhlinə nə cyr tə'sir buraqdı?
6. Nə ucyn atası onun «joq» deməsinin səbəbinə həkymətdə gordy? Burada bir əlaqə varmı?

QARDAŞ ÇYMHURIJƏTLƏRDƏ ŞURA ƏDƏBİJJATY¹⁾

MAQSİM QORKI.

Maqsim Qorki 1868-ci ildə, Nizni-Novqorod şəhərində, kasıb bir bojaqçı ailəsində anadan olmuşdur. 9 yaşında həm atadan və həm də anadan jetim qalmış Qorki, bytyn gənçliyini nökərcilikdə, hambalıqda və çyr-bə-çyr aqır və cətin işlərdə keçirmişdir. Çyr-bə-çyr işlərdə çalışın Qorki, pıjadə Rusjanyın bir coq jerini gəzmişdir. Oqujub jazmaqda da ondan-bundan ojrənmişdir.

1892-ci ildə Maqsim Qorki, «Maqar Cudra» adlı hekajəsini Tiflisdə «Qafqas» qəzetində cap etdirmişdi.

1) Rusja proletar ədəbijjatyndan bəhs etdikdə qarşymıza çıxan ən çalılı sima— Qorkinin simasıdır. Qorkinin bytyn ədəbi və ictimai fəalijjəti bizim quruluşumuzla və mybarəzəmizlə ayrılmaz bir surətdə baqlıdır. Qorki bir jazıcs olaraq proletar sınıfı mybarəzəsində və sosializm quruluşunda ən aqıv çalışın bir şəxsdir. Əz məqalələrini bir coqunda Qorki, imperialistlərin şuralara qarşı mysəlləh hüçüm hazırlıqlarının ıstınyu acır və dınyja proletariatynda dınyja inqilabına dəvət edir.

Bojyq proletar jazıcsı və sənətkar Qorki hazırlı şura ədəbijjatynda ən ilərində gedən bir nıymajjədəsidir. İstər son zamanlarda və istərsə ilk devrlərdə vordijji əsərlər Qorkinin inqilabı, ruhnı bizə göstərməkdədir. İlk hekajələrindən başlajaraq Qorkinin bytyn jaradıcsılıqında məzlumlar və ıstismar edilənlər haqqında düşünmək və bunların dərində qalmağ əsas jer tutur. Ədəbi fəalijjətinin birinci addımlarından, başlajaraq Qorki, proletariatynda rəhbərlijji altında mejdana çıxan və 1905-ci il hadisələrində hazırlanan inqilabi iyksəlişin fə'al bir yzıvı və jazıcsı olaraq, mejdana çıqmışdır.

Proletar inqilabında jaqlaşdıqlı «Fırtına quşu» kibi əsərlərlə xəbər verən və «Şahin nəqməsi» ilə proletariatynda sınıfın mybariz qahramanlarını verən bu bojyq jaradıcsı haqqında Lenin daha 1917-ci ildə deməkdir ki: «Hec şybhəst kfi, Qorki bytyn dınyja proletar hərəkatına coq mənfəət jetirmiş və jetirəcək ən bojyq bir bədii talantdır». Qorkini tanımaq ucyn bu kifajətdir.

Qorkinin keçirmiş olduqu maraqlı həjat, qazanmış olduqu bojyq həjəti təcribə və dəridən-dərinə tanıdıqlı insanlar onun jaradıcsılıq işlərində bitməz və tykənməz bir xəzinə xidmətinə gərmüşdür. Bir ədəb olaraq Qorki bytyn dınyada məşhurdur. 1905-ci illərdə Qorki Rusjanyın siyasi həjətinə bojyq rol oınamış, gərkəmli inqilabçılarla və xysusən Leninlə coq jaqlaşmışdır.

1921-ci ildə Qorki Italjaja gətməyə məçbur olmuşdur. Lakin Şuralar ittifaqından uzaqda olduquna baqmajaraq, Qorki Şuralar ölkəsinin siyasi və mədəni həjətilə maraqlanıv və şura qəzet və məçmuələrinə coq jaqından iştirak etmişdir. 1928-ci ilin jaşında Şuralar İttifaqına qajıtmışdır.

Hali-hazırda Qorki bytyn dınyada və xysusən Şuralar İttifaqında ən gərkəmli bir proletar ədəbi sajlıdır. Bytyn dınyja proletariatynda Qorkinin əsərlərini sevə-sevə oqujur.

Qorkinin bir coq bojyq və kicik əsərləri və hekajələri vardır ki, bunlardan «Ana», «Mənim darylfynunlarım», «Artamanovların işi», «Coçuqluq» və bir coq kicik hekajələri tyrkçəyə tərcümə edilmişdir.

Şahin nəqməsi.

I

Koramal, daqların iyksəlişinə dırtanb orada rıytubətli bir jarqanda qıvınlı dənizə baqaraq uzandı.

Gəy iyksəliklərində gınyəş parlağır, daqlar isə gəjlərə quraq nəfəslərini buracıv, aşacıvda dalqalar qajalarla carıyır...

Demjan Bedni də proletar ədəbijjatynda myhım bir jer tutur. 1910-cu ildən etibarən bolseviki mətuatında çalışın və 1912-ci ildə isə bolseviki firqəsində daxil olan Bedninin, vətəndaş myharəbələri devrindəki mətuatda cap olunan əsərləri geniş işci-kəntli və xysusən Qızıl ordu kytlələri arasında bojyq bir rol oınamışdır. Bedninin satıra və nəqmələri onların tərbijə və təbliqat işində kəşgin bir silah vəziətini gərmüşdür. 1908-ci ildən 1917-ci ilə qədər Bedni satıra jazır və bu əsərləri bojyq bir məharətlə car sansərunun gəzyndən qacıvaraq, ıstibdad ısulunu, mylkadamları, ruhaniləri, burzujianı olduqca iti bir zəka ilə ıstehza atəşinə duturdu. Bedninin jazdıqlı başnjalər da hər bir zaman qıvvətli və şirin olmuşdur. Myajjən ictimai və inqilabi əhəmiyyəti olan bu başnjalərin əsasında o, coq iti və nyfızlı bir qələmlə actual məsələlər qojur və bojyq bir ıstədədla bunları jaratmaq müvəffəq olur.

Bezımski on coq tanımlı bir qomsomol şairidir; bir sıra əsərlərində o, qomsomolun vətəndaş myharəbəsi gımlərindəki mybarəzəsini vermişdir. Bezımski hər şejdan əvvəl firqəvi şairdir. O deşir ki:

«Hər şejdan əvvəl bir firqə yzıvıjəm, sonra isə şairəm».

Bezımski quruluşumuzun gəryilməmiş addımlarını əsərlərində göstərməklə işci sınıfın quruluşumuzun noqsanları ilə mybarəzə etməyə dəvət edir və bu da onun bir xidməti sajlımaldır.

Carizm devrində və mysavat zamanında milli sovinizm siyasəti nəticəsində bir-birilə vurısdıruulan Zaqaqasja zəhmətkəsləri proletar inqilabından sonra sınıfı qarşılaşdıqlı devrinə girərək Zaqaqasja qardaş çymhuriyyətlərini jaratdılar. Carizmin və jerli milli-burzua həkymətinin təzlij və zulmu altında xılas olan Zaqaqasja əməkçiləri az bir zaman ıcarisində bojyq bir proletar mədəniyyətinin əsasını qojub və bunu gıyndan-gınyə inkişaf etdirməyə başladılar. Bədii ədəbijjat da bu mədəniyyətin əsas ınyırlərindən biri olmaq üzrə mejdana çıqmaq və sıyətli addımlarla ıbariləməyə ızdıtu. Qardaş Ermanistan və Gırcystan çymhuriyyətlərində qıjmətli şura jazıcları jətişməyə başladı. Gırcy jazıcsı Lord Kipandze və erməni jazıcsı Alazandan verilməmiş nımunələrdə biz bunun sybutunu gərə biləriz.

Ələn — dərd.
Qyır — lovqalıq.

Sual və tapşırıqlar.

1. Şahin obrazında şair nəji vermək istəmişdir?
2. Koramal kimdir?
3. «Ox, ijit şahin! Sən düşmənlə qayqada qarılarsın aqıtdın... Fəqət vaxt olar ki, sənün sığaq qarınla bir damlası da qıyılışın kimi həyatın qaralıqlarında alyşar...» — parçasılı şair nə demək istəyir?
4. Nə üçün Qorki öz fikrini asıq və ağız sözlənməmiş və şahinlə koramal dəlişməyə məcbur olmuşdur? Bu əsər nə zaman yazılmışdır?

A. SERAFIMOVIC.

Serafimovic 1863-cü ildə, Donbas oblastındakı Novo-Qurmar stansiyasında anadan olmuşdur. Atası Don qazqlarından idi. 12 yaşında ikən atasıyla itirmiş və anasılı barabar joqsul bir həyat keçirmişdi. 1883-cü ildə gimnaziyayı bitirmiş və təqayl almaqə müvəffəq olaraq, əski Peterburq darylfynununun fizik-riyaziyyat fakultəsinə daxil olmuşdur. Əhali arasında inqilabi intibahnama jaymaq ystündə Serafimovic darylfynundan xariç edilərək, həbsə alınılmışdır. Jazı- cıyla qə syrgyndə ikən başlamışdır. 1888-ci ildə ilk hekajəsini çap etdirmişdir. Birinçi hekajələrində Serafimovic mə'dən işçilərinin hə- jatıyla təsvir etmişdir.

Serafimovic 1905-ci il inqilabında iştirak etmişdir. Imperialist myharəbəsi zamanında çəbhədə myxbir olmuş, Fevral inqilabından sonra özünü tamamilə siyasi həjata vermişdir.

Oqtijabr inqilabından sonra Serafimovic «Dəmir aqın» adlı hə- jyk bir əsər jaratdı. Proletar ədəbiyyatında myhym və gərkəmli bir jər dutan bu əsər, vətəndaş myharəbələrini və partizan hərəkətilə təsvir edir.

Vaqoncu Maqar.

I

Maqar Japonja hərbindən döndy, salamat qaldıqlına özy də təəccyb edirdi. O, iş aqarmaqə başladı. Bu vaqtlarda 1905-ci il in- qilabı alavlandı. İşçi və kəntlilər öz aqır dolanaçaqlarına nihaqət ve- rildijini, onlar sığanların axıyla sığılmaqə başladıqları dısyınə- rək, bir dəqiqəlik dərin nəfəs aldılar. Lakin janılmışdılar; mylkədar və fabriqantlar padşahlə əlbir olaraq işçi və kəntlilərə qələbə çal- maqla onları jənə noxdaladılar, onları əvvəlki aqır gyzarana doq- ru syryklədilər.

Bu aqır gyzarana Maqar da syrykləndi. O, dəmir jolunda va- qon baqlajan qulluqlına girdi. Jajı və qıy s, ajiələsilə barabar, va- qonda jəşajırdı.

**

Maqar juqudan erkən oјandı. Başынь сығарыб бағды: gynəş hə-
lə jyksəlmədən, alcaqda, vaqon və daxmalar ystyndə durmuşdu. Gəj
kəlgəler havanə doldurur, xəfif sejrək dumən oјanmaqda olan jeri
byryjyrdy. Ajdın, təzə bir jaz sabahы başlajyrdь.

Maqar bir necə dəfə çijərlərinin bytyn dərinlijinə kibi bu havanь
cəkdi. Vaqonda adam ruhdan dьsyр, yrəji sьqьlyrdь. Bu jyk va-
qonunun darьsqal, qaranlyq olmasь, icində coq adam jaşamasьndan
iləri gəirdi. Cirkli, qьzьsьmьş hədənlərilə caralajan beş coqudьu qaz-
vaqtilə jorman olan, indi isə əsgijə dənmьş çьr-çьndьrlə ərtyly də-
şmənin ystyndə uzanmьşdy. Hələ burada Maqarın arvadь, atasь və
qajnanasь jatьrdь.

Maqar, başынь rəncəgədən jenə icərijə cəkdi, jatmьş uşaqlarь-
nьn arasьndan iməkləjərək, soqulub başыньn altьndan öz cəkmə və
patavalaryньn sьqardь, ajaqьna gejməjə başladь.

Maqarın arvadь da qalqdy. Onun yzy coq juqlamьş kibi, əz-
gin, balьşyn qatьlyqьndan əmələ gələn kəsiklər və qьrmьzь zolaq-
larla ərtyly idi. O, sobanьn janьna gəlib, od qalamaqca məşqul oldu.
Maqar yzyna bir az su ciləjərək kəjnəjinin ətəjilə sildi, xac cəkdi.
gynəş tələsik baş əjərək, bajraqçьq, fit və qoltuquna bir parca cərək
vurub dəmir jolu xətti təzə dьzəldi.

Stansija uzaqdan sьvanmamьş kərpic tikintilərilə qьzarьrdь.
Stansijanьn janьna sьqьnmьş olan işci mənəzillərinin aqardьlmьş ba-
çalarьndan tьsty sьqьrdь. Soldan, qydrətli, geniş, xəfif dalqaly bir
zəl acьlyrdь. İki-yc həftə kecəndən sonra, bu cəl gynəşdən jamaçaq,
bozaraçaq, saralьb, dutqunlaşaçaqdy. Lakin indi goz işlədikçə uza-
nan bu jaşıl genişlik, parlaq və təzə idi. Bə'zi jerdə, lələ zolaqlarь
qazaryr, ajdın gərynyrdy. Teleqraf aqaclarь sapa dьzylmьş kibi
relslər bojnəca gedir, kiçilərk uzaqlarda gəzdən itirdi. Uzaqlarda
dəmir jolu saralaraq dənyr, orda, teleqraf aqaclarь nazik cizgilər
kibi gərynyrdy.

Jandan bir at ыхьsь kecdi. Uzaqda bir təhərə əmyrlərinə ke-
ciren qalmьq alacьqlarь sezilirdi. Maqar dəjandь:

— Bərəkətə baq-ha!

O, paraçьnь sьqarьb, sərt əlini daz başьna cəkdi. Otda, havada
jəlun ystyndə, teleqraf tellərində şəhər adamьnьn liec vaqt dərk edə
bilməjəçəji qejri-myəjjən səsələr ucurdu.

Stansija binalarьnьn birindən aq buxar qopub buruldu; qaba,
kəsgin, məlkəm və inadly bir fit, bahar melodisini pozaraq səsəndi
və jaşıl genişlijin ystynə jajylaraq uzaqlara ucdy.

Saat altı idi.

Maqar tələsik stansijaya jrydy. Jol yzərində o jan-bu janda
loqomotivlər aq buxar buraqьrdь. Son xəttədən gurultu ilə şəhər qa-
tarь gəirdi. Bu 713 nymrəli qara, cirkli, xarab-ışləjən bir maşынь

olan nevbətci manevra loqomotivi idi. Bu loqomotivin bəjryndən hə-
mişə cirkli zolaqlarla neft aqьr. Maqar loqomotivə jaçьnlaşdy, dəs-
tədən dutub mejdancaya qalqdy. 713 nymrə elə bərk ыsqьrdь ki, səs
əşidilsin dejə qьsqьrmaq lazьm gəirdi.

— Qar! Ivaniçə salamlar!

Maşinist qasqabaqly bir alman, qara, neftlə hopdurulmuş əlini
ona uzatmajaraq:

— Maqar, saq olsun!—dedi.

Alman əzy də, başdan-ajaqca neftlə hopdurulmuş kibi idi. Ma-
qar maşinistin əməkçisi olan gənc bьqsьz, on səkkiz jaşly bir gəcnlə
salamlaşdy. Forsunqadan dəzylməjəçək bir isti vururdu. Maşinistin
və kəməkçisinin yzləri tərlə idi.

— Bura istidir.

— İstidir, həm də coq bərk istidir. Forsunqca jaman ərkəjynlyk
edir. Birdən, onun sozlrənin təsdiqi ycynmьş kibi forsunqadan bo-
qucu qazlarla barabar, bir lopa alav qopdu.

— Hə, Qar! Ivanic, indi depoja cəkin, vaqonlarь gətyrək. Səat
on qatarьnь hazьrlamaq lazьmdьr.

Birdən 713 susdu və gevдəsinin bytyn irilijilə relslərin yzərinə
təzjic edərək, arqa joldan ysulluça hərəkət etdi.

Mə'dəni nəfəslə, qara başadan bir patlajьs kibi, aq buxar juma-
qь qopdu. Jan-jərədən vaqonlar, relslər keçirdi. Maqar tələsik pil-
lədən sьcradь, loqomotivi qabaqlajaraq xətti dəjəjdi. Loqomotiv o
biri jəla keçib depoja tərəf jənəldi. Maqar, loqomotiv gətdijji halda
pillədən jaryьşьb, bir əlilə asьnь qalarəq o biri əlində bajraqçьqь dut-
muş, deponun janьnda duran vaqonlarьnь necə jaçьnlaşьdьqlьna ba-
qьrdь.

Loqomotiv, buferlərinin qьçьrtь və zanqьrtь ilə jaçьndakь va-
qona toqundy. Maqar sьcrayьb fit verdi, loqomotiv jryysьny azaltды,
sonra Maqar tələsik başынь əjib buferlərin altьndan kecdi və dijjir-
lənməkdə olan vaqonlarьn arasьnda jryjərək, zəncirləri qarmaqlьn
ystynə atьb, dartmaq ycy onlarь vidələməjə başladь. Vaqonlar bu-
ferləri zanqьrtь ilə bir-birinə carparaq javaş-javaş dijjirlənilər. Ma-
qar bydrəsə, ajaqь ilisşə, kiçik bir baçarysьz hərəkət japsa, relsləri
qomun icinə tьqaraq, sakit və qorqunc dənən on çьtlərlə carxlar, onu
dərhal aşьrар, bir anda parca-parca edərdi. Lakin bu, Maqarın ən
az dьsyndyjjь sejdi. O, vaqonlarьn arasylə jryjyр, bu on vaqondan
başqa, on jeddi aqьr jykly vaqon da ilavə etməjnin lazьm olduqunu
dьsynyrdy. Ejni zamanda ehtijət jolunda duran iki «xəstə» vaqo-
nu da cəkil; depoja aparmaqь jaddan sьqarmamaq lazьm gəldijini
dьsynyrdy. Bundan başqa jol dəjəjdirən Ivandan da jeddi qəpik bor-
çunu almaly idi: cynky cəkmələri coqdan xarab olmuşdu; qumla do-
lu cəkmə ilə də gozmək asan dejjildi.

Maqar tələsik vaqonların altından cəzə, jənə fit verdi. Loqomotiv dajananb nəfəs aldı. Qarmaqlar dartındı. Vaqonlar dəmir quruluşla, bir-birinin ardınca dala getdilər. Maqar, hərəkət halında arqa vaqona jarışdı.

Geçə və gyndyz bir-birinin arqasınca gəlir; gyndyz—işləmək, geçə isə—dinçəlmək yeyndyr. İstirahət və iş haqqında olan bu əsas qajdanə pozan şəxs, qyvə və saqlanılıqlı itirmək, vaqtsız qoçalmaq kimi aqr bir çəzaja məruz qalır. Lakin Maqar bunu da qəbul etməjirdi. O, on il idi ki, belə bir başa 24 saat işləjərək bu həkəmy pəzürdü. Doqrudur, sonrakı 24 saat ona istirahət yeyn verilir, lakin bu istirahət də bir geçə-gyndyzyn qorqunç jorqunluqun əvəz edə bilməjirdi. Beləliklə onda qorqunç çəzalan izi qalmışdı: hələ qoçalmadıqlı halda o, tamam qərbəşmişdi. Belə əjilmışdi, janaqları cıqurlanmışdı, əlləri əsirdi. Dan jeri aqrılıb, onun nevbətçilij axırı jətəndə onu gyclə insana bənzətmək olurdu. Səndələjən, möhkəm olmayan jyrys, bulanıq gözəl, dıyşınçəsiz, bir gicğin hec bir fikir və məna ifadə etməjən yzy.

Bununla belə Maqar bu bərədə dıyşyməjir, belə məsələlərlə məşğul olmağır. O, sadəcə səhər saat altıda nevbəti başına gəlir. 24 saatın axırında isə, gic olub qalır. Bir təhər, syrunə-syrunə yünətlə, darısqal, qarantıq, sojuq vaqona jətışəndə, daş kimi dıyşır, aqr juqu ilə jətrədi. Sonra ojanı, əgər pulu varsa icib kejlənir, pulu joqsa öz cəkməsini, arvat və coçuqların başmaqların jamaına otururdu. Bytyn bunları əjirdi; cunky onun beş coçuqu, arvadı, atası və qajmanası vardı, bunların hamısı onda dərən bir təssyf doquraraq hər gyn jejirdilər.

O, öz əjilə və coçuqların əzynə məxsus olan bir hissə sevir. Əgər onun coçuqlarından birini vaqon basıb əzsə, ja da şikəst eləsəjdi, onun baqrı catları, amma onların pis jemək, joqsulluq və aqr dolanaçaqdan sızılmalarına, o hec bir əhəmiyyət verməjirdi.

Onun yeyn jəganə nəşə icgi olduqundan, o icirdi. Ətraf bir coq kilometroluq bir sahədə bssiz cöl idi. İllərdən bəri jənləz, qazaq obalarına rast gəlinirdi. O, coqdan öz dəmir jolu jataqından uzaq bir jerdə olmamışdı. Jaqlında kicik bir işçi kəndi salınmışdı. Bu kəndin axırında cəkmüş bir qazma vardı. Semjonic burada, gizli icgi alveri edir, əjin paltarın da girov qəbul edirdi. Maqar bura az baş cəkməjirdi.

II

— Yc jyz ijirmi altı, yc jyz qırq doqquz...

— Var.

— Beş jyz səksən birinci jyz jeddiñci—deje qatar dızəldən adət etdij jeknəsəq səslə kaqrızdan oqujurdu. Ona, vaqon nymrələrini oquduqu bu kaqrız qantorda vermişdilər. Bu vaqonları o, qatara qoşmalı idi.

— Var, var—deje Maqar, çadarı əlinin barmaqlarını əjərək cavab verirdi.

— İki jyz on birinci... Dyhən Jemeljanın jənləndə jaxşısca icdi.

— Var... Jaxşısca? Joqsa bir cətvər vurubsunuz?

— Doqsan beşinci, qum daşmağ yeyn də iki cəyq vaqon ajır... Cətvər. Cətvər də kar etmədi. Sonra mən də iki butıqla, Miqolaj da iki butıqla təzədən vurduq.

— Mən cəyq vaqonları ən axırda qoşdum... Miqolaj jaxşısca icir ha... onun jənləndə hec bir şey qojmaq olmaz: gozyny ajırıldı, bir də gəyrsən araq joqdur.

— Bu saat jykləmək yeyn onların ikinci jola ajırmaq lazımdır. Biz Miqolajın jənləndən cəqandan sonra, araq jandırılmağ yeynə gəstərməyə başladı; arvatlar gəlmışdilər, dejirdilər ki, ona at pejinilə su icirdilər, bilməjirəm jaxşısca oldu, joqsa joq.

— Ancaq mən, doqsan beşincinin jolda əngəl cəqarmamasına şybhələnmə, ondan gozym su icməjir... Əh, arvatlar nədir ki, o arvatlar həmişəki kimi qalaçaqlar. Adamın qarınını araq jandırır, amma onlar ona pejin verirlər. Hec bu aqrı kəsən işdir! Bir adam araq jandıranda gərək bir butıqla da alıb o saat başına cəksin, dərhal bytyn jəqırsın səhər.

Maqar diqqətli vaqona, sonra da öz cəkmələrinə baqrıb onların əlindəki bajraqla deyəclədi.

— Arağ məni jandıranda Semjonicin jənləndə jyyrdym, pulum joqdu, ona gərə təzə cəkmələrimi satdım; hə nə isə jəqırsın səndyr-dym, jənə bir butıqla icən kimi jəqırsın gycləndə dıyşdı, joqsa olə də bilerdim.

Maqar nifrətli əjaqlı cəvir, onun cəkməsinin dəlijindən cirkli barmaqları dış kimi bajraqla cəqrıldı.

— Lap xarab olublar.

— Səndə dejesən jəqırsın tez-tez olur. Əzyn yozlə ki, sonra tamam jənməjən.

— Joq zarafatsız carası budur.

— Jaxşısca, hajdı! Əsirdirsənmi cəqrılır.

Maqar jənə də qumun yzərilə jyyryr, buferlərin altından kecir, qarmaqları bir-birinə ilisdirir, bajraqlı jelləjir, fit calır, xəttləri dəjirdi. Cərəkdən tikə-tikə qorarıb jyyrydy jənləndə aqrızna atır, jəmək istəjirdi, lakin oturmağ vaqts joqdu, aqsama da hələ coq qalmışdı; qabaqda isə uzun bir geçə vardı.

III

Dəmir jol qulluqları aqlar, qaralar—deje iki jərə bəlynyrlər. Birinci jə məşinçilər, onların kəməkçiləri, mexaniqlər, yunmijətli mytəxəssis işçilər; ikinci jə isə—xətt dəjirdənələr, vaqon baqlajıqlar, qaraulcular, qatar dızəldənələr daxildir. Birincilər əjdə altmış, səksən, hətta jyz manata qədər qazanır, ikincilər isə 8 manatdan 25

manata qədər alırlar. Birinçilərlə stansija nəcəniklə barabar başqa bytyn dəmir jol başcylar insancasyna olmasa da, hər halda bir qədar dozylə biləcəək şəkildə rəftar edirlər, ikinçiləri isə insan jerinə qojmajaraq, istədiklərini jarmaqdan cəkinməjirlər. Maqar da başqalarilə olan əlaqəsində özünü, yummijətlə bytyn aqırlyqlar öz cijnlərində daşyan «maqarlar» kibi hiss edirdi. O bytyn başcylardan, oddan qorqan kibi qorqurdu. Lakin insan yeyn həmişə qorqu icərisində jəsaməq, daima özünü başqalarından kicik və alcaq hiss etmək mymkyn dejil, o həmişə özündən aşaq, öz həktmy altında olə bilənləri aqtarır. Maqar da bunu aqtarır, lakin tarpmajır. Bunun yeyndyr ki, evinə qajydan kibi, özünü bir aqa hiss edir; arvadylyn ystynə qışqyraq onu sərxyş əli altına salıb dəjyr, coquqlara da kətək jedirirdi.

Birlikdə işlədij məşynclərə qarşy, Maqar jaltaqlıq edir, onlar isə Maqara həmişə qaşqabaqlı bir halda juqarədan baqyrdylar. İndi də o, qarəzəblə bşyldajyan jeddi jyz on yc nymrəlijə jəqynlaşy və jaltaqlanaraq:

— Qar İvanic, su gətyrməjə tezmə gedəcəksiniz?— dedi.

Nevbətci loqomotiv su gətyrdykə, vaqon baqlajyan bu bir necə dəqiqəni dinçələ bilərdi, ona görə, Maqar da bu an coqdan gözləjirdi. Amma Qar İvanic aqyqlı bir halda dodaqaltı mryldandı:

— Gedəndə, su da gətyrərik.

Maqar jənə bu vaqondan o vaqona qacmaqə başlad.

Nihajət Qar İvanic su gətyrməjə getdi. Maqar vaqonun mejdancasyna cəqdy; cərək və qışqyrməş «əirli» bir balıq cəqarəb jəməjə və axylyncə sutyə qədər gəmitləməjə başlad. İndi o, işi də, nevbətçilij də, bytyn onu ihatə edən vəziyyəti də unutmşdu. O İndi jedij balıqla səhbət edirdi:

— Gətyrsənmi, sən necəsən: tamam duzlanmışsan, amma jənə ij verirsən, belə də iş olar? Balıq duzlanmışdır, deməli, gərək ij verməsin. Demək, sən nahaq jərə ij verirsən. Bəs o halda səni nə yeyn duzlanmışdır? Hələ belə bocqaja doldurajdylar, qurtarəb gedəjdi də.

Maqar jənə də, sual verirmiş kibi balıqın başynə burnuna jəqynlaşylyncə ijlədi, hər-halda balıqdan pis bir ij gəlirdi.

— Joq, hec şybhəsiz balıqdır, həm də donmuş bir balıqdır— deyə o, unudsuz bir halda əlini silkələjib xycəltilə balıqın başynə dişlədi.

Loqomotiv uzaqda fit verdi.

— Hə, dəjca suju icib dəjdu.

Maqar qylyntylarə topladı, bşqlarəly sildi, bir necə dəfə xac-cəkərək şarqasynə gejib loqomotivə juyrdy. Juyrmək aqyrdı, qabaqda isə hələ on iki saat vardı...

IV

Hava qararmaqə başlajyrdı. Maqar, depodan bir loqomotivin, bir az sonra onun ardınca bir şarqasynə cəqdylyncə gərdy. Loqo-

motivlər dəjand. Qabaqda loqomotivin məşyncləşy Maqara nə isə sallajy, işarə edirdi. Lakin Maqar əhmijət vermədən öz işlə məşquldu.

O baqdy; məşynclə jənə əl sallajy, qışqylyrdı:

— Sən nə qajylyrsan, kar olmuşsan nədir? Hələ, jənə coq göz-ləjəcəjikmi?

— Nə lazımdır?

— Necə nə lazımdır? Loqomotivləri baqla, sənə hələ gərək bir rəca da edək....

— Nə zəhləmi araqylyncə, belə boş maqasə nə yeyndyr? Buna da mənmi baqmaljam? Adam öz işini gərə bilməjir, bu jandan ona başqa bir iş jykləjirlər.

Maqar öz loqomotivindən jaryşdy; loqomotivdən «xəstə» vaqon-larə ajyрмаq lazımd.

Məşynclə isə səjyr, nəcəniklə şikajət etməklə onu hədələjirdi. Onun loqomotivindən dşdy, stansijaya gedərək platformada stansija nevbətçisi olan nəcənikin kəməkçisinə jəqynlaşaraq ona nə isə deməjə başladqy gəryndy. İki dəqiqədən sonra Maqarə səslədi-lər. Maqar tələsik platformajə cəqdy. Stansija nevbətçisinin jəlyna gəlib şarqasynə cəqarə.

— Bu nədir, sən loqomotivləri nə yeyn baqlamadın?

— Mənim öz işim vardı, şikəst vaqonlarə cəqarəlyq, depoda-kə baş maqasə vaqonlarə cəqarə da, baqlajy da. Siz bujurmamş-dylyncə, mən də bilmədim....

— A-hə bilmədin!

Nəcənik kəməkçisi qofunu salladı və... şart. Onun jımrıqı hə-jyk gəmikli və tykly idi. Maqarın başy qyvətə jan tərəfə doqru jəqalandy, zyu olmycl halda aqarəb cirkən bir şakil aldı, gəzy-nyn altındakə əzilməş jeri qəncur olub gəjərdi. Nevbətci sərt bir də-nys japaraq getdi. Platformada zandarə və qonduqtorlar gəzişirdi. Onlar əzlərini, hec bir şeyi gərməjirmişlər kibi duturdular.

Maqar, şaşqyn-şaşqyn dəjand, bulaməq nəzərə ətrafına baqla-naraq şarqasynə əzişirdi, sonra da şarqasynə başyna kecinməjə unu-dub öz loqomotivinə getdi: iş gərmək lazımdır.

Jenidən qumla juyrmək, vaqonlarəly altına soqulmaq, baqla-maq, bajraqcəqla, fitlə siqnal vermək lazımd. Maqar da bytyn bu işləri gəryr, ona ətrafında hec şey dəjışməmiş kibi gəlirdi. Bəs bu cə-kədər və aqyly onun qəlbini nə yeyn cəqyrdı? Burada, təcçyib edi-ləcək bir şey yz verməşdimi? Artıq Maqarın əvvəlki kibi jənə hər gyn jəjən beşcə nəfər coquq, arvady, qajnanasə və atasə joqdu mu? By-tyn bunlar əvvəlki halda qaldıqy yeyn, demək o biri şeylər də əvvəlki qajda ilə duraqaj, jeni hec bir hadisə tərəməjəcəkdı; demək, o jənə yc gyn əvvəl və ja bytyn bu on ildə olduqı kibi juyrməli vaqondan-va-qona qacmalə idi.

O jənə də juyrməjə davam etdi.

Loqomotivlər gəlir-gədirdilər, stansija platforması çalanlar, bəşlərdi, geçə idi. Qaranlıqda işləmək cətin, həm də təhlükəlidir. Maqarın barmaqı iki dəfə, az qala hərəkətə gətirilən buferlərin arasındadır qalib əziləcəkdə. Saat on ikijə jaqın onu juqu dutmaq başladı. Gözləri jumulu, jryyş əjildir; bydrəsən, ja da ilışsən işin bitdi. Maqar da əzilə əlşir, myrgy ilə vuruşurdu; zarafat dejil, hamı jaşmaq istəjirdi. Lakin hava ışıqlanmaq yz dutduqca, işləmək daha cətinləşirdi; nevbətçilijim səhərə jaqın olan axır dəqiqələri ən aqır vaqtlardır. Relslər, rels dabanlarına ilışməyə başladı, dizləri bykulyr, vaqonlara doquna-doquna jryyşirdy. Baş gurutlu və zəng səsilə dolu idi, səsləri gycələ ajırd etməyə başlaırdı; loqomotiv fit verir, Maqar isə, bunun fit olduqunu, onun qulaqına belə gəldijini bilməjirdi. Ətrafda gorylən bytyn işlər, Maqara juqu kibi bulanlyq və qarışyq gəlirdi. Onu nə isə əzirdi, o juqlamaq istəjir, lakin başarmayırdı.

Maqar özünə hakim ola bilmədjini, bəlkə də vaqonun onu juvarladaraq keçəcəjini sezirdi. Bu bir necə saatın nevbətçilijini axırına kibi cəkməsi yeyn, adamı hala gətirici bir carəyə baş vurmaq lazımdır gəlirdi. Bir dəqiqəlik jyrət taparaq, bufələ baş vurdu. Titrək əsilə o, səpdirə-səpdirə araqı tokyb bir qədəh atdı, sonra daha birini vurdu. Bunun yzərinə, bir anda ətraf ışıqlandı, şeylər qabarmış bir halda daha kəşgin nəzərə carımaq başladı.

Qonduqtorlardan biri cəjnəyə-cəjnəyə:

— Maqar, nə kətək jedin?—dedi. Birdən harada isə dərinlikdə jirləmiş kədar və tapdalanmış insanlyq hissijətinin inçik, jaqıq hissij, elijitəzçəsəna verilən bu sualın nətiçəsində təhəmmül ediləcəyəyə bir aqır ilə çışdu.

— Sən necə dısyınyrsən, demək onun adamın aqzını əzişdirməyə ixtijar var? Ona bu haqq kim verdi? Belə ixtijar heç kəsə verilməmişdir. Birdən mən dozmezəm? Sən cavab ver! Görək birdən mən dozmezəm, əgər protoqol jazsam, onu məhkəməyə versəm?

Qonduqtor, bəlyq qujruqunu gəmirə-gəmirə sakit bir halda:

— Verməzsən!—dedi.

Bu, onun ystynə jaq tokmək idi. Maqar çışdu.

— Verməzən, verməzən? Joq, verəzən! Cynky insanların aqzını əzməyə heç kəsin haqqı joqdur. Bu nədir, mən adam dejil, hejvanam, nəjəm? Cəkmənin burnılı itə doqunduda, it belə zingildəjir, bəs mən nə yeyn susmaləjam, Zandarma, xahiş edirəm, protoqol jazyn. Dəjmək haqqında, xahiş edirəm protoqol jazyn, stansija nevbətçisi deməli, aqır əzişdirmiş, göz daqıtmışdır.

— Eh Maqar buraq—deyə baş zandarma jaqınlaşy əlini onun umuzuna qojdu:—fajdas nədir ki, protoqol jazsam səni işdən də qovurlar. Bundan sonra a kişi bu heç dısyınməyə dəjməz; beş qəpiklik bir qurşunu su ilə ıslanmış kətənə sorij gozyuy ystə qoj; sabah nahar vaqıtında heç bir şey qalmaz. Bir də protoqol jazmajaqam.

Maqar zandarmasının dəlillərilə razylasmaq yzrə idi, lakin son sözlər onu patlatdı.

— Necə jəni protoqol jazmajaqasın!—Bu nə qajdadır! Aqalar, şahid olun, çənab zandarma, mənim aqzımın daqıyılmışı haqqında protoqol jazmaq istəməjir.

Zandarm yzyny qırışdırdı.

— Jaxşy, get nevbətçij otaqına. Bəlasın öz başın cəkəcəki!

Protoqol jazıldı. Maqar altına imza atdı, aqıq bir az sojumuş kibi oldu.

Artıq goj acılyr, indi sejrəkləşməkdə olan ala-qaranlyqın icində, bu vaqıt qədər gorylməjən uzaq vaqonlar, stansija tikintiləri, depo, teleqraf dəjirələri, su tulumbası sezilməyə başlaırdı.

Səhər havası icində bir səz uzandı.

— Maq-a-a-r!

Maqar dəjandı:

— Jəqin caqırlar?

— Ma-q-a-a-r...—deyə jənə platformadan cşidilən səz, indi artıq avıç icində imiş kibi gorynən stansija tikintiləri və vaqonların arasındadır itdi.

Maqar jyjyrək stansijaya jənəldi.

— Gəl, nəcəlik caqırlar.

O, şarqasın əlində dutaraq yrkək-yrkək nəcəlikin otaqına girdi. Stansija nevbətçisi də burada idi.

— Protoqolu səni jazdın?

Maqar kətən kibi solqun bir halda kəkələdi.

— Zati-əlilərinizə ərz..., jəni bunu mən belə belə... jeri gəlmişdi... ərz olsun çənabınıza... mən bu saat onu çərərəm...

— Rədd ol! Sabah hesabın alarsan.

Maqar ıldırma ilə vurulmuş kibi dururdu.

— Sənə bu saatça rədd ol dejlər!

Nəcəlik onu cijnindən dutub döndərdi və itəjib otaqdan dışarı cıqardı. Maqar heç nə gorməjir, heç nə cşitməjir və heç nə dərk etməjirdi. O, şyursuz bir halda jolu keci bunnalı nəzərlə ətrafına baqırdı.

Gyn cıqınyş, jər yzındən hələ o qədər də jyksəlməmişdi. Vaqonlardan, dirəklərdən, qazmalardan, stansija tikintilərindən səhər kəlgələri uzanırdı.

Dynənki kibi jənə qyvətli col genişlijij acılyr, uzaqlar gojərdi. Uzaqlarda qalmıq alacıqlar nəzərə carırlar; coldən at ılxıny qovurlurdu. Jolun myxtəlif jərlərində loqomotivlər aq buxar buraırdı. Hər şey əskisi kibi idi. Lakin, Maqara elə gəlirdi ki, xarabalıqlar arasındadır jryyir və bytyn ətrafında qılyq parcalar, juqıntılar vardır.

Deponun üstündən aq burumlarla baxar qopdu və fit səsi uzaqda, colyn üzərində jəhlmaqa başladı. Bu, Maqarın nevbətçiliğinin bit-dijini, öz evinə gedə biləcəyini xəbər verdi.

Bəs indi o, evinə getməjirdimi?

Maqar bir dəqiqə qədər dəjandı... və Semjonicin janına... getdi...

V

O, jərlm saat sonra, oradan səndələjə-səndələjə səqə, jərltəq cəkmələr artıq onun ajaqında dejid. O, sərxoş səsilə dejinə-dejinə vaqona jənəldi.

Arvadı Maqarə uzaqdan gərdy.

— Sərxoş! Aj zavallı! Tifillər, qacın, baqın əllərini sallajır, sa-vaşmasa jaxşdır.

Maqar ajaq jalın, jəqlənməş kibi o jan-bu-jana sallana-sallana jaqlılaşdı; gycəy bir halda janında olan komyr qutusu ystynə dycdy.

Arvadı onun ajaqlarına göz gəzdirib əllərini bir-birinə vurdu.

— Cəkmə də getdi, hə! Aj məl'un sən dəli olmusan, nədir? Sən mənim bu gynaħkar qəlbimi əldən salıb yzdən, qan içici, məlv edici, bizim bədbaxt jərltəcəmiz. Allah da çəzən verdi ki! Başqalarımın kişilərində də bir kişi təhəri var, onsuz deji, onlar da icirlər, an-çaq daha evi də jəqləndirib aparmajlılar, amma sən əlinə nə kecsə meyxanaja daşjırsan.

Coq təəcbydyr ki, Maqar bu sözlərin üstündə arvadı dejməjə qalqımadı. Cərən-çərən danışan bir dillə yrkməş coqucuqazlarım cəqlərdi. Janım əraq qoqusu sacaraq, çadarlı, neft icində olan cirkli əlilə onların sarışın başçəqazlarım tumarlamaqa başladı.

— Mənim qaranquşlarım, mənim quzularım... Zərər joqdur, əj-rənişərsiniz... hər gyn jəjib, azməşiz... indi ara verməklə... demək oğrənişərsiniz. Cynky hec bir çyr bizə hər gyn jəmək jaramaz, bu bizə dycməjir, ajaqımyz joqəjanımyza gərə uzatmalışmyz.—Maqar bu sözləri deje-deje aqlajırdı.

Maqarın arvadı lal olmuş kibi durur, nə olduqunu bilməjirdi. Lakin ərinin sözlərində nə isə vahiməli bir şey hiss edilirdi. O jalımyz bir şey bilirdi: nə səqlənaçaq bir jər vardı, nə də mydafəə edəcəək bir kəs!

L Y Q Ə T

Kəll — jəvaq, incə.

Oydrətl — başçarılıq.

Təjil etmək — başçarılıq, əqləməq.

Bufər — qabaqlıq, vaqonların dal və qabaqlıdakı qalxan.

Vidələmək — vintləmək.

Depo — vaqonların təmir edildiyi jər.

Təhəssys — hics, dajcı.

Sallamaq — jəlləmək.

Platforma — stansija səkləti.

1. Hadisə nə zaman olmuşdur? Maqar hansı sənlm nyməjəndəsidir?
2. İnqilabdan əvvəl işçilərin hamı əz huququnu anlamışlardımı?
3. Maqarın istismara və burzuazjaların qırbaqlarına qarşı aqtiw bir səqləş oldu mu? Onun işjəni nə şəkildə oldu? Maqar bu işjəni hansı kəlmələrlə səjlədi?
4. 1905-ci il inqilabı haqqında hansı əsərləri oqumuşsunuz? Bu in-qilab nə zaman oldu? Və kəmlər qalib gəldi?
5. Japonja myharəbəsi nə zaman olmuşdur?
6. Hekajənin mevzuunu başqa sözlərlə səjləjin və jəzən!

DEMĬAN BEDNI.

Demjan Bedni 1883-cy ildə, Xerson quberniasında anadan olmuşdur. İbtidai və orta təhsilini evdə hazırlaşaraq hərbi feldşer məktəbini bitirmiş və Peterburq darylfynununun tarix-fizioloji fakültəsinə daxil olmuşdur.

Bedni 1909-cu ildə birinci dəfə mətbuat həyatına atılmışdır. O öz həsnijə, poema və satirik şeirlərində burzuzijənə, ruhaniləri və mülkədarları qırbaqlayıb.

Vətəndaş müharibələri zamanında şair-təbliğatçı rolu oynamışdır. Bu fəaliyyət sahəsində qızıl bayraq nişanı almışdır. Həli-hələrdə də Bedni ölkəmizin bytyn məsələlərində öz qələmilə iştirak etməkdədir. Bedninin bu günkü jaradıcılığında mərkəzi mevzu'lardan biri də din əleyhinə təbliğatdır.

Demjan Bedninin şeirləri sadə və oynaq bir dillə yazıldığından geniş işçi və kəndli kütlələri tərəfindən bəyik rəqəbətə qarşılanmaqdadır.

At və təkər.

Arabanın təkəri qıçırdaş, inlədi,
Aqır iyky zəhmətindən şikajətlər elədi,
At bu hala şaşaraq,
Təkərə sual verdi: «Joldaş, mənə baq!
Bu qıçırta, şikajət, səjlə nədən?
Bytyn iyky cəkən mənəm, şikajəti edən sən!»

Bə'zi insan—simasında guja jorqun ələm var,
Coq qyrurlu gorynyr
Bəyik işlər jarmış kibi qıçırdaş
Başqasının qejrət ilə ojunyr.

Sual və tapşırıqlar.

1. Bu şeir nə ucyn basnija adlandırmışdır?
2. Şair atə hankə insanlara və təkəri hankə insanlara bənzədir?
3. Siz hec özgəsinin zəhmət ilə qyrurlanan adamlar tanırmışmızyz? O cyr adamlar bizim indiki sosializm quran cəmiyyətimizə jarajarmızyz?
4. Bu şeiri nəzərdən nəsrə cəvirin və öz dilinizdə jazyz!

A. BEZIMENSKI.

1898-çi ildə Zitomirdə anadan olmuşdur. Vladimir gimnaziyasında oquyub və 1916-cı ildə buranı bitirmişdir. Haman ildən e'tibarən, Kiyev şəhərində, Rusiya Sosial-Demokrat İşçi Firqəsinin gizli təşkilatında işləməyə başlamışdır. Bezimenski 1922-çi ildən başlayaraq, bu gəynün çalıb materialları yzərində qurulan bir səra ajdən, qyvətli əsərlər yaratmağa başladı. Bezimenskinin başlıca poemalarından olan «Qomsomol»—vətəndaş müharibələrindən alınmış bir səra səhnələri və inqilabda aqtiy iştiark edən qomsomollar haqqında naqyl etməkdədir.

Bezimenski əsərlərində meşcanlıq, əski həyat qalıqları, byurokratiyeni kəsgin bir tərzdə tənqid etməyə başlamışdır.

«Vladimir İlic Uljanov» və «Feliqs» poemaları Bezimenskinin gətyrdiy böyk tarixi mevzu'lardandır.

Partbilet № 22432

Qoça dnyam işçi əlləri çırmaqladı.

Bir şey itirmiş kibi, bytyn əzi joqladı.

— Ej firqə! Səjlə gorym nə itirmişən, səjlə

— İtirdijim partbilet!—Bir səs uçaldı böjlə.

Bilet kicik, coq kicik, fəqət aqrıyb böyük,

O aqrıy yrajimdə daqlardan aqrıy bir iyki!

Dyn əlimdə dutmuşdum o sarsılmaz qyvətə,

Əlym vurub əlimdən saldı o partbiletə.

Salıbz qarılary siz ej proletarlar!

O, doqrudanıy joqdur? Bəlkə mevtyin haqqı var!

Kicik bir partbiletin joqalması, firqənin

Vyçudunda yaratdı: jaralar—böyük, dərin.

Mən, dirlədim firqəni, dıjdım aqrıylyqı,

Əzələlər cəlijə dəndərdi qolları.

Dirləjirsənmi firqə? Səniləjəm, sənilə,

Səni salamlayrlar işçilər dirlə, dirlə!

Qoç hər bir yrək dıjsun, alsın aqrından damça,

Gəndərirəm-mən ona jardəma miljon dalqa,

Proletar dalqası, jolilə Qominternin,
Ki, doldursun varlıqı, boşluqunu firqənin.
Birinçi mən gedirəm, Şura məmləkətinin
Bir yzviyəm, ej firqə sözyim var eşit məni:
Ajlər kecər minlərcə «partbiletlər», jerini
Dutar, dutar Leninin itmiş partbiletinin!

L Y Q Ə T .

Partbilet—firqə bileti.
Mevt — olym.
Ərz—bytyn jer, dnyla.

Lord Kipauldze.

Pioner Tando

— Bəsdir aj arvat, aqlama, buraq qoç gəlsin, indi gyn qalqar,
isti dıyşər, jol getmək cətin olar. Jazlıq uşaq o qədər gəniirmə.

Arvadı Melanja isə cəpərin o tərəfində öz birçə balaçyqazıy
qucaqlayıb gəzyynı sujunu təkırdı.

Ivane:

— Oqlum anana qalsa, səhərə qədər də opsə dojmajaçaqdır.

Melanja başlıy şalilə göz jasıy silərək inçimiy bir halda:

— Jənə nə oldu kişi?

Ivane hiddətlənir:

— Nə başlıy itiribsen? Oqlunu Mançurja çəhləsini gəndərir-
sən? Bu qədər aqladın bitmədimi?...—deyib dolu xurçunu arabalıy
ystynə qoçdu, əkyzlərin də bojunduruqunu dıyaldıb syriməyə ha-
zırlaşdı.

Hava bəşqlənər və işə gedən kəntlilərin şadlıq nəqmələri eşidi-
lirdi. Bə'zisi səhərdəki tanıqlarına salam gəndəririrdi.

Cəpərin janynda bir səs:

— Xejir olsun Ivane hara belə səhər-səhər?

— Şəhərə gedirəm, oqlumu dərsə qoçaçaqam. Dnyja dəjışilmis,
indi elmsizlərin bir qəpik qıyməti joqdur. Hec bir şeyini əsirgəməjəçə-
jəm, qoç oqujub adəm olsun.

Sözyü bitirməmiş həsrətlə oqluna tərəf baqaraq:

— Oqujaçaqsanıy? Oqlum?

Tando çavab əvəzinə:

— Doqtor olaçaqam—dedi.

Cəpərin janynda duran kəntli, sevinçini saqlaşdırı bilməjərək:

— Jasa oqlum, jasa. Sən doqtor oluncajadək biz olmərik. Sonra
əzyin bilərsən ki, bizi o dnyjaya neçə jollarsan.

Ivane arvat-uşaqqlarına:

— Bəsdir daha geçikdirməjin, mal qaraja jaxşy baqın.

Bir necə dəqiqədən sonra araba çərçildəyərək, şəhərə tərəf jola düşdü. Ivane şəhərdə oqlunu əski tənəş Srapjon Getiladzenin janynda qojdu və ayrılıqda oqluna bir az ырək-dirək verdi:

— Qəm jəmə, hər bajramda gəlib səni kəndə apararam. Srapjonu da bir tərəfə cəkib dedi:

— Gözyň ystyndə olsun, qojma məktəbdən qaçsın.

Şəhər həyatı Tandoja təəccüb gəlirdi. Bəyjk-bəyjk evlər, avtomobil, myttəsil hərəkət və səslərdən adam jorulurdu.

Kəndə meşəyə, dağa, dərəyə, cələ, baqa adət edən Tando şəhərin dəmir simlərindən, hündür evlərindən qorqur. Qəribəşöjir, qırsıbb qalırdı. Jad simalar (tənəş olmajan çamaat) arasında özünü qərib, sahibsiz və tənha hiss edirdi...

Fəqət coq kecməmiş o, uca evlərə, həj-kyə alyşdı, hətta sevdi və ymumi çərəjana qoşuldu.

Gynlər, ajlar ötdy, Tando bir çərəjan yzərində davam edirdi.

Səhər məktəbə, aqşam evə... coq jaxşy oqujurdu, tə'llərdə ol-duqca sevinirdi. Lakin coq kecmədən həyatında dəjışiklik əmələ gəl-di. Vaqtdan qabaq dururdu və məktəbdən qajırdandan sonra isə başqa bir jərə gedib bə'zən evə çyr-bə-çyr qəzetlər gətirib oqujur və dəftərində qejd edirdi.

Bir gyn də evə bir bajraq gətirdi və özünü səhər tez durquzma-ların xahiş etdi. Daqa gedəcəjini dedi. Amma haraja və kimin ja-nyla gedəcəjini demədi. Hec bu barədə soruşan da olmadı. Onun surəti də dəjışmişdi. Bu indiki gyn yzly Tando ilə bir necə aj bundan qabaq, Tando arasında hec bir mynasəhət joqdu. Coq vaqt qəzet-dən çyrtib divara jaryşdırırdı. Bə'zən də Leninin təsviri qarşısında zil uşaq səsilə oqujurdu:—«Bəyjk mybarəzənin qurbanı oldun. Eј mahir gəmic, bəyjk myəllim» deјib bu jərə gəldikdə: «Eј, vəsijjətə-rinə, bəyjk sözlərinə tə'xirsiz olaraq əməl etməјi biz və'd edirik».

Gözleri qızarıb, səsi daha da ucalır və jumruğunu bərk sıqar-raq gəjə qaldırır.

Onun bu halında, uşaqlyqə ajd ruh çəşqunluqunda gərmək coq maraqlı idi. Joldaşlar tez-tez janyla gəlirdi. Qəzet nəşr etməlijik, qələm əməkdaşların işləsdir—kibi sözlər coq vaqt onun otaqlın-da eşidilir və myxtəlif mevzu'da bəhslər gedirdi. Nəvə, pioner... qə-zet... Şura həkyməti... tək-tək kəlmələr də səjləndirdi. Srapjon bunları eşidib coq təəccüb edirdi.

— Bu uşaq nə isə bir iş məşquldur. Haralara getdijini mə'lum deјil. Geçəni coq juqusuz kecirir. Nə isə bir şey haqqında düşünü— deјirdi. Fəqət vaqtə olmadıqından coq tez də unudurdu. Bir iş onu daha da həjrətə saldı. Nəhar vaqtə idi birdən qarş deјyldy. Tando tamamilə başqa bir libasda daxil oldu. Əjnində gəj şalvar, aq bluz, bojnunda qırmız bir lent olaraq gəyündy.

Qarşın aqzında durdu, sanki libasını gəstərmək istəјirdi.

Srapjon:

— Harada idin, bu paltar kim verdi?

— Mən pionerəm.

Srapjon gylərək:

— Əçəb. A balam pioner nədir, bu balış yzyny nə ycyn bojnuna taqmıssan?

Tando isə şəvqlə səjləjir və mə'lumat verirdi.

Srapjon sevinərək əlini Tandonun cijninə qojdu—qocaq-qocaq Tandoçan. Aj arvat gəyrməsən bizim Tando nə oqlan olub nələr edir, nələr öjrənir?

Ajlar ötdy, jazyň isti gynəşi getdikçə jeri qızdırır, həjat və şadlıq verir.

Qəblər isti gynlərin gəlməsi intizarında idi.

Bir səhər Ivane tojuq və aqartılı dolu olan xurçunu düşyrərək Srapjondan soruşdu.

— Keјfiniz, damaqlıyız neçədir, oqlum neçə oqujur?

— Coq jaxşylyq, əzizim coq jaxşy, oqlunu gərsən tənəşmazsan, lap dəjışmişdir. Nələr etdijini bilsən, təəccüb edərsən. Bir gyn kyədə Tandoçan əlində qızıl bajraq, bir dəstə özy bojda joldaşların qabaqlına düşdyjyny arvadyň gərməşdy. Hələ bir paltarın gərsən... pionerliјə intihən vermış, Lenin jolına tərbijlənəçək və bytyn jer yzyndən burzujlar əzəcəјik deјirdi.

Qəzetlərə də jazyr. Biz hamımız da onu öz oqlumuz kibi sevirik. Hər gyn evə girçək bizim ycyn qəzet oqujur, mə'lumat verir. Bir az bundan qabaq məndən izn alyb qızlym da aparıb təşkilata jazyrdı. İndi də dərs verir, pionerliјin nə olduğunu, kimlərin tərfin-dən idarə edildijini anladır. Oqlun coq jaxşy uşaqdır. Bu barədə xoşbəxtsan.

Ivane öz qulaqlarına inanmırdı. Doqrudandamı onun oqlu belə olmuş. Anası eşitsə sevindijindən dəli olar...

Bunlar bu səhətdə ikən Tando da qlubda jay tə'ili zamanı kəndə aparılacaq pioner işləri haqqında təşkilat sədrinin mə'ruzəsi-ni eşidirdi. Mə'ruzə bitçək haman Tando özünü sədrin janyla ver-di. Bə'zi məsələlər haqqında izahat istədi. Qiraət ycyn bir necə nys-xə də kitab gətyrdy və joldaşları gəryşy evə gəldi.

İkinci gyn Tando arabanın ystyndə oturub pionerlik haqqında atasına səhbət edirdi.

— Kəndə mənim bir dəqiqə də vaqtm olmajaçaq.

Əhdəmə də bəyjk vəzifələr qojulmuş, onları jərinə jətiməlijəm. Joldaşların gəlinəcəkdə kəntlərin indiki vəzijjətə tənəş olmalıjam. Onların eltiјaç və iqtisadi işlərinin neçəlijini bilməlijəm. Kəntlərə su qanal lazımsa, o barədə tədbirlər gəryb və kəntlərə jərdəm edəçəјik. Onlarla jaqlı əlaqə saqlamalylyq. Bu işlər bəyjk myəllimi-miz Leninin vəsijjətidir, ona qət'ijən əməl etməlijik.

Kəndə jaqınlaşdırıldı. Gynəş batmaq yzrə idi. Tando isə öz mə'lumatında davam edir.

Qoça atası da sevinərək oqluna baqır diqqətlə qulaq asır və öz-özünə düşünyrdy.

— Çаньт, zamana dəjişmişdir. Joqsa mən hara, bu səadət hara...

Ivane evə tez catmaq ucun ökyzləri tələdirirdi. Bazar gyny idi. Kənt şurasının içlası olub bitmişdi. Kəntlilər pionerlərlə şad-şad səhbət edə-ədə hərə öz evinə gedirdi. Jalyənz Pavle adlı və başı aqarmış bir kəntli məlul, məhzun bir surətdə başı aşağı olaraq bir seş haqqında söjləjirdi.

Janyndakılar da ona dildarlıq edir—A kişi qorqma səbr elə mə'jus olmağa gəlməz...

Tando jaqın gedib qulaq asdı.

Pavle mə'jus:

— Neçə qorqmağım, a kişilər, jaqış bir həftə də gəlməyib quraqlıq olsa, evimiz jıqıllaçaq, bir avıç qaraqdalı ələ gəlməyəçək.

Jad bir səs:

— Pavle nə ucun arx cəkməjirsən.

— Oqlum, mən də bunu düşünyrəm, ancaq bir qoça adamam, özüm də tək, jeri qazyjib alcahmaq lazımdır. Buna da güç gərək, qonşulara da əziyyət vermək istəməjirəm. Özləri də məşquddur, işləri var.

Tando:

— O işi biz görərik—deyib kəntlilərə qoşuldu.

Kəntlilər ona təəcçyblə baqdı, hətta birisi gylımsyndy də.

— Sən lazımı alətləri ver, biz bu gyn-sabah qanal acarıq. Sujun bol olar, şikəjət etməzsən.

İkinci gyny Pavlenin jerində pionerlərin zəhmət nəqməsi əsidilir-di. Onlar oqujur, işləjir və işləjir oqujurdular.

L Y Q Ə T .

Surət — yz

Təsvir — şəkil

Səadət — xoşbəxtlik

Dildarlıq etmək — yrək vermək, təsəlli vermək.

Sual və tapşırılqlar.

1. Tando hansı əjilədən cəqmışdı? Şura tərbijəsi onda nə kibi fikirlər ojatmışdı?

2. Tandonun bərpa devrindəki fərdi təsərryfata jardımı bu gyn nə şəkilə girməli idi?

3. Lenin tərbijəsilə jətışən bir pionerin qolxoza qarşı əlaqəsi neçə olmuşdu?

İsaq Ivanovic odun jarsın?

I

— Eh, İsaq Ivanovic, nə gynə qaldın?

II

Kim onu tanımazdı, adı səhərlərə jayılmış, varı devləti isə dillərdə dejilirdi. Alvercilər arasındakı hörməti var, hamıya, öjyd verən söz öjradən:

«Pejinin yzərinə qənd ovuntusu təksən qar və jaqışın tə'sirli bu gedər, o qalar. İnsana bir ad, bir də jaxşılıq lazımdır. Məndən sizə nəsihət, başardırılıq qədər jaxşılıq edin». İsaq Ivanovicin başına jıqılması kicik taçir və kəntlilərə həməşə sözy bu olmuşdu.

Jaxşılıq, dilinin əzbəri olduqu kibi özünü də onun pərdəsi altında goryrdy.

— İsaq Ivanovic...

Qədim əsrlərdən qalma səhərin əhli o bəjyk taçirin haqqında «yc dəfə İsaq Ivanovic desən—daş olarsan»—deyib inanmışlar.

İndi İsaq Ivanovic bu gındə?

İsaq Ivanovic başqasının istifadəsi ucun öz odununu jarsın?

İsaq Ivanovic öz arqasında başqasının jəməsi ucun öz qartofunu daşmış?

Ej, İsaq Ivanovic, axıyn bu imiş?

İndi nə isə cırlıq cındırılqlar və nəkərlilə belə lajıq olmayan yfünətlilə pinti-gedələr İsaq Ivanovicə tyfəng qundaqlınlı qabaqlına qatıb deyir:

— Daş, anasını...

— Syur, anasını....

— Jar, anasını....

— Geş, anasını...

— Anasını..

Ej, İsaq Ivanovic əlbət nəsibin bu imiş.

III

İndi öz ambarındaqı qartofu özünə daşdırılqlar. Jykyn altında gedirən İsaq Ivanovic dərin-dərin fikrə gedir. Bytyn keçmişlər sanki bir juqu imiş.

«Mə'min myqəddəs olan» mərlum atası «mənim peşəmi öjranib corəjimi jəməlisin» deyə gənç jaşından dykana başlağın taçirliqə catmışdı. Tiçarət məqsədilə atasının janynda Bakı, Həştərxan, Tejmur-Xan-Şora, Mosqva hətta Petroqrada qədər gözdi. Əçəb siyahət...

Bir az bəydykdə, atasının göstərişlə ozy javaş-javaş jalyňyça səfərə cəfmağa başlamışdı. Eј, qızlar ilə nə kef desən etmədi? Səhərdək geçələri kecirmədi?

— Gözəl və qajətmaz gynlər...

İndi isə İsaq İvanovic özgələri ucyn odun jarsın o da öz odununu?

Atası öldüyü zaman iјirmi doqquz jaşında idi.

Açıldı da, sevindi də.

Açıldı:—cynky atası ölmüşdü.

Sevindi:—cynky atası öldü.

Ehsan verib jas saqladı.

Səhər acılınça sevinə-sevinə alverinin ystyndə oldu.

Atası kəlməjji coq sevirdi. Onun saqlıqında nə qədər calıydısa dykanın ystynə bir levhə jazdırıb vurdura bilmədi. Atası ona razı olmaıyb dejirdi. «—Onsuz da olar, başqaların gozyny ystymyzə jekəllməjə gəlməz».

Atası olınça haman, İsaq İvanovic tərəqqi jolunu dutdu və bir levhə jazdırıb dykanın başından asdırdı.

Elə bu gyndən də İsaq İvanovic adı, səhərdə çingildəməjə başladı və ölkədə «insanlar» çərgəsinə girdi.

Pejinin ystynə qənd ovuntusu təksək,—qar və jaqmurdan bu, gedər; o, qalar. Pislük və xijanətin ysty örtülməz.

Başardıqça jaxşılıq edin—dejə jalyña gələn kəntilərə nəsihət verirdi. Citi öldykdə isə arşın «nahiranə» dolandırtıb kəsirdi...

IV

İsaq İvanovic jənə də tiçarət işləri ucyn səfərə cəqdy, jənə də Mosqva, Petroqrad, Varsava, Riçaja gedib qızlarla kef elədi.

Aј keçən gynlər, qajətmaz gynlər; indi isə İsaq İvanovic damlardan və jollardan qar təmizləsin?

V

İsaq İvanovic jənə də tərəqqi addımların atdı. Xysusi me'marlar saqlıyb o, qədim səhərdə ozy ucyn Avropa ysulu ilə bir imarət tikdirdi.

Səhər, aqşam «Erməni daqrna» baqıyb zevq almaq ucyn Ararat daqrna baqan bir balqon da saldırdı. Ev tikilib qurtardıqdan sonra baş zinət olaraq qızıl suju ilə bojanmış cərcivələr icərisində şahın, arvadının, Xrimjan Hajrikin (xəlifənin) qocaq Vartanın (kecmiş qəhrəman) və «Ani» səhərinin böyük əkslərini asdı.

Hər dəfə qocaq Vartan ilə Xrimjana baqdıqda:

—Baq, əsl erməni bünlardedir—dejirdi.

İndi isə bu imarətdə erməni və rus gedə-gydləri oturmuşdur və indiki o dinsizlər o myqəddəs şəkilləri çərtib jer ilə bir daqrıtmışlar. Eј İsaq İvanovic, sənə qalan bumdur?

VI

Olqa ilə Sonja getdikcə boј atıyb böjyjlər.

Halbu ki, İsaq İvanovic onlardan nə ynydlər gozləjirdi.

Səhərin, ozy ilə rəqabət edən iki böjyk taçirini—Andreј Ardemiclə Maqar Bersaqici öldə saqlajaçaqdı.

Olqanı, Andrejə, Sonjanı da Maqara vərəçək idi.

Uc böjyk qapitalı birləşdirib Bakıda neft qujular alacaq, qızıl, su kibi aqmaqla İsaq İvanovicin adı qızıl çingiltisi kibi bytyu dyjajada saslənəcəkdı.

Bu arzuların jərinə jətirdikdən sonra adının həmişəlik qalması ucyn bir kilsə də tikdirməjə nəzr etmişdi.

—Amma bu «məl'un dinsizlər» bytyu nəqşəni pozub suja atdılar. Onlar gorym bəljə gəlsinlər.

Sonjanı saqlıdırıb, Olqanı da zirzəniyə syrtməklə onların ajnaly və bəzəklə otaqlarında o «dinsiz məl'unların» böjykləri oturdu.

İsaq İvanovic isə, qoj odun jarsın...

Eј, İsaq İvanovic, əlbət almına bu jazılmışdır.

VII

Rysjada inqilabçılar car, mylkədar və burzujlar jəqdyqlar zaman İsaq İvanovicin yrəji rəjiz japraqı kibi əsməjə başladı.

Hər gyn qəzətə pul verib diqqətlə oqujurdu:

—«Burzujlar çərtir, talajır, it kibi işlədirlər»

Nə juqlar desən görmədi, aqlır, aqı əziçi.

—Myqəssir, bysbytyu tələbələrdir. Tələbə paraqı qojanı bojnunu vurmaq fazımdır. İnqilab izini salan qabaqca onlar oldu. Modanı onlar qojdu—dejirdi.

Jənə də juqsuz geçələr kecirir, jənə də aqlır, qorqulu və boqucu juqlar goryrdy. Hər şey puc oldy.

Bytyu ynydlər kəsildi. Planlar bədə getdi.

İndi isə bu aqlır və boqucu juqlar dejəsən dirilmiş, indiki nə isə, o çərtik çəndirib dinsiz erməni, ruslar İsaq İvanovicə tyfəng qundaqrın qabaqrına qatıyb dejir:

—Daş, anasın...

—Syryr, anasın...

—Jar, anasın...

—Get, anasın...

—Anasın...

Sual və tapşırıqlar.

1. İsaq İvanovic hansı sənəfin nümayəndəsidir? O nə üçün odun jarmaqdan niyyət edir?
2. İsaq İvanovicin atası ələkən həm qəmgin olur, həm də sevinir, bunun səbəbi nədir?
3. O «İnsana yaxşılıq qalar» sözlərini nə üçün deyərdi?
4. İsaq İvanovic evinin balqonunu nəyə «Ararat daqı» ilə qarşı-qarşıya dikdirdi? O əsl erməni kimə deyərdi?
5. Myəllif İsaq İvanovicə nə çyr janaşır? Onun halına aşıyır, joqsa onu ələ salır?

DYNJA INQILABCB ƏDƏBİJJATB

Ölkəmizdə myvəffəqijjə gedən sosializm quruluşu bytyn dynja proletariatyın nəzəri-diqqətini çəlb etmişdir. Dynjanın bytyn ölkələrinin proletariaty, öz cıqışları və qapitalizmə qarşı isajanları Şuralar İttifaqı çəhbəsində olduqları isbat edilər. Bytyn qapitalist ölkələrinin inqilabı jazıyları, da hər zaman Şuralar ölkəsi myvəffəqijjətlərini aldışlar və qapitalizm buradan, azadlıqla sosializm quran bu ölkədən aldışlar təcrübə ilə kəsgin cıqışda bulımlar.

Inqilabı alman jazıylarından olan İohannes Bexer öz əsərlərində qapitalizm ələhine, istismarlar sınıfı ələhine kəsgin cıqışlarda bulımla bərabər Almanja proletariatynda artan inqilabı cıqış və Şuralar İttifaqı proletariatyın sosializm quruluşu sahəsindəki myvəffəqijjətlərini təsvir edir. «Bəs illik dastanı», Bexerin öz əsərlərlə sosializm quruluşuna xidmət etdiyini göstərir.

Maçaristan inqilabı səirlərindən ən məşhuru Anatol Hidaşdır. Hidaş Maçaristan proletariatyın və joqsul kəntlilərinin səfalətini, məşəfinin ağırlıqlı, qapitalistlərlə tərəfindən istismar edilməsini, proletar cöcəqlərini aç, cıplaq və məktəbsiz qalmasını («Zasmin kycəsi») göstərməklə Maçaristan proletariatynda qapitalistlərə qarşı niyyətin get-gədə artmasını, inqilabi dıjqunun proletar cöcəqlərində belə artdıqlı göstərir.

«Kor Li» hekajəsinin myəllifi Jan-Sin-Zen—inqilabı Cin jazıylarındanır. Cin əməkçiləri icarəsindəki inqilabi dıjqunu, işçilər arasındakı həmrəjliyi, Kor Li kəbi inqilabı, şyurlu işçilərin mybarəzəsini təsvir edir.

Lahuti—inqilabı fars (İran) səiridir. Onun səirlərində İran işçi və kəntlilərinin xan və mylkədar zıymına qarşı, şah ysullı-ıdarəsinə qarşı mybarəzə cıqışları. Lahutin inqilabı bu gün İttifaqımızda gedən sınıfsız cəmiyyət uğrunda, mybarəzə də əsas jər tutur. «Bakı işçilərinə» adlı səirində Lahuti qapitalistlərlə mybarəzədə və sosializm quruluşunda myvəffəqijjətlər əldə edən Bakı proletariatyın təbrik edir. Jıqarıda göstərdiyimiz inqilabı jazıylarla bərabər Lahuti daxi bu saat Mosqvada jəşəməkdədir.

Fusao Xajasi — inqilabı Japonja jazıylarındanır. Onun «Bəramalar» adlı hekajəsi, hələ cöcəqlıqdən gənç japonlarda sənfi mybarəzə dıjqusu olandıqlı, ajdn göstərir.

Dynja inqilabı jazıyları get-gədə artır və jykşlər. Qapitalizmin cıyması artdıqca qapitalist ölkələrində işsizlik, açlıq və səfalət artır, inqilab bərkəti, genisləyir, artıq hər zaman əzilmiş proletariaty öz jycunı qəli olaraq göstərmək üçün hazırlıq jöyr. Qapitalist ölkələrində işsizlik artdıqca, böhran kək səldəqca tətilər inqilabi cıqışlar daha da cöqəyir, daha da kəsginləşir. Buna görə, dynja inqilabı jazıyları daha qəli daha kəsgin jərajit, tezjıq, təqib altında işləməyə məcbur olurlar. Lakin onların ajrılmaz sıraları, dəmir birlikləri get-gədə bərkijir, möhkəmləyir.

Dynja inqilabı jazıyları, qələmlərinə Şuralar İttifaqının böyjk təcrübəsini taqaraq qapitalistlərə qarşı daha böyjk hıcumlar edir. Daha dərin inqilabi əsərlərlə öz sınıflarının mybarəzələrinə jardımlar edirlər.

Johannes R. Beyer.

Beşillik dastanı

Ehramlar ölkəsində şair olmuş vaqfilə,
Kitabullahı jazmış, damışmış allah ilə.
Hər şe'rində min hərbin nə'rəsi var izi var
Mədh edilmiş, oqunmuş ən həqir hökəmdarlar.

**

Homer^D baqır və gylyr; çynky qoça əsəri
— O məşhur Axillesin qahraman döjyşləri
Bu gyn belə,
Diqqətlə,
Mısrə-mısrə toqunur,
Çimnazistlər icində coq həvəsə oqunur.

**

Dynjаны hər dilində
Eşq edilmiş tərənnym...

**

Lakin kecdi o gynlər kecdi car, papas devri,
Böjyk çihan hərbinin cəlik tufanlarından
Qıfın etdi bir tajiya—

Bolşeviklər tajiyası.

^D Homer—qədim şairdir, Axilles onun qəhrəmanlarıdır.

Qremlin qylləsindən doqdu bir gicənt
L e n i n!

Və cəkdi arqasınça işçilər işjanьь.
Burzuj acdı qəzəti, fьsьldadı: « Jaramaz»
İşçi həjqərdi: «Lenin!»
Lakin bu səs qulaqqa:
«Qurtulduq ah nihajət!»—
Nidasьь gətirdi.

Dynja artıq başqa bir rəngə, çilvəyə girdi.
Altıda biri taqmış kyranın qızıl kəmə
Şərqdə gəjyn yzyna ərgin dəmir təkylmiş
Və jazılmış:

Se Se Ser!

Lenin—

Bolşevik firqə—

Qızıl ordu—

Qomintern

Baq, bu dört söz dejr: ver,
Durma jeni şeir ver!

Bu dört söz:

Ləpir bilməz qarlı daqlardan qoça!

Bu dört söz:

Dyzənlərdən, qumlu cəllərdən geniş!

Bu dört söz:

Himalajın zirvələrindən uça!

Qədim minarələrin nəqşələrindən gözəl

«Rio-Zaner» ystynda

Doqan gynəsdən gözəl!

Dərin bir oqjanosun dərinliyindən dərin!

**

Lenin ölyrkən onu təşji etdi milyonlar,
Dəfn etdi milyon işçi, milyon kəntli milyonlar,
Milyonların çamında, qamında hifz edilir.
Lenin işə onlarla hər gyn barabar gedir.
Bir baq bu paltarına:
Bu boz pəncək, bu pəncək—
Leninin pəncəjidir!

Dur, sozomy dinlə bir:

Bu, böjyk Leninin möhkəm sozy!

Şərqin yfyqlərində əlilə jazdı Lenin:

Beşillik plan!

Min dört jyz seksən bir tam və onda beş dalqada

Mosqov radio-moqifi hər beş qit'əyə verdi:

— «Beşillik plan!»

Burzuylar mətbuatı jər-bə-jərdən baqırdı:

— «Beşillik plan!»

Əldə xac hücum deyəndə papas

— Çoşdu inlədi:

— «Beşillik plan!»

Bytyn dənja qəmmunist firqəsində

Baş mevzu:

— «Beşillik plan!»

Firqənin XVI qurultayında belə söyləmişdi Qalinin:

— «Beşillik dörd ilə!»

— «Beşillik plan!—deyə»

Deterding¹⁾ adlı şura.

Səfərdə bir sahibkar, solunda bir çeneral.

Serafimovic jazdı vətəndaş qayqasına

Dəmir aqıldan bəyik və möhtəşəm bir dastan

Majaqovski²⁾, inqilab yolunda xidmət ucun

150 milyon əsərində,— qalq! dedi!

Qafijə,

Sərbəst şeir

Jazdı Lenin şə'ninə.

Proletar şairləri söz syngysilə qoşdu

Inqilab dəyşynə,

Kecirərək qələmi nəpən³⁾ o sərt dəşynə..

Bizdən əvvəl gələnlər coq bəyik şeirlər jazmış.

Fəqət ən bəyik bir iş dısydı mənim pajəma:

BEŞİLLİKDƏN MƏN JAZDƏM

Bir şeir, bir poema.

Bytyn işçi kəntlijə bir təhfədir bu şeir,

Şeirim deyir:

Hazır ol, hazır ol qorumağa,

Şuralar ölkəsini—sosialist vətənin!

Syll masqasə taqaraq myharəbə jryjyır.

«Şuraların ləhinə və jaxud əlejhinə?»

Bu sual insanları

Bomba kibi fırlajır,

Sement kibi baqlajır;

Məhkəmədir, bərkidir.

Ehramlar ölkəsi — MƏSLƏT,
Kitabullah — Allahın kitabı.
Mədh — tərif.
Həqir — alcaq.
Otlam — isjan.
Nida — çağırış.
Çilvə — naz, inçəlik, gözəllik.
Təş'i etmək — jəta salmaq.
Təhifə — baxış.

Sual və tapşırıqlar.

1. Johan Bexer kimdir? Ölkəmizdə gedən sosializm quruluşuna onun nəqteji-nəzəri nədir?

2. Şairi həjəçəyə gətirən dörd söz hansılardır? Bu dörd sözy şair nə çyr təsvir edir?

3. Beşillik plan xariçə ölkə qapitalistlərinə nə çyr təsir baqlajır?

4. Şair beşillik planın əhəmiyyətini necə göstərir? Bu planın jaradılmasında və inyvəifəqijjətlə jərinə jətirilməsində kimlərin iştirakı və rəhbərlijini qejd edir? Şair ozy indi hansı vəzifəni bərcə biir?

1) Deterding — «Nefit qrahl» adı ilə məşhur olan bəyik bir qapitalistdir.

2) Inqilabçı rus jazıçısıdır, 1930 ildə ölmüşdür.

3) Nəp — yeni iqtisadi siyasət.

Zasmin kycəsi

A. Hıdas

Əgər sorsalar ki, nəyədənsiniz?
Dejiniz ki, Zasmin kycəsindəniz!¹⁾
Biz jetim qardaşlar, biz dul baçılar,
Jejirik hər jerdə aç qırbaçları.
Alınmız şafəqli, jyzymız sarı
Ajaqlımyz jejir kycə daşları.
Jurdumuz gynəşi görməyə qatlar
Başymıza açlık jəmruqu jaqar.
Əglənçədən məhrum, jeməgimiz joq,
Adımız sanımız kəməgimiz joq.
Bizik zandarmadan əzijət görən,
Tramvaj altına dısyb çan verən,
«Jandı-m-jandı» deyə istəyərkən su,
Dejirlər ki, sizə qədəğəndir bu.

Əgər sorsalar ki, nəyədənsiniz?
Dejiniz ki, Zasmin kycəsindəniz.
Biz jetim qardaşlar biz dul baçılar,
Jejirik hər jerdə aç qırbaçlar.
Baqlı diləncijə məktəb jolları,
Gorynyr sırtında qamçı zolları.
Baq kınlar ojınayır hər qaş-qabaqdan
Ərijir omırlar hər gyn qabaqdan.
Beşikdə qurumuş körpə dodaqlar
Eşikdə açından kopyk qusan var
Zasmin kycəsinin aqlar calqlıyır
Qanlı sarajların jemək-qalqlıyır,

1) Zasmin kycəsi—Maqarıstanda joqsulların jaşadığı bir məhəllədir.

Bəlli ki verilir satılmıylara
Baqlıyız kycəyə atılmıylara.
Baqlıyız fəjədə, bakıyız aha
Baqlıyız sarajda sərxoş allaha.
Bir jeni dynjaya etməkcin səfər
Dəşlər gyllələrə edilir sipər.

Hər gyn işimizdir tozlar topraqlar
Sanmajın ki jənə syrynoçəjiz,
Bir gyn ölimizdə qızıl baqlarlar,
Zasmin kycəsində gorynoçəjiz.

Bir də eşidimiz hankə jerdəniz
Zasmin dedikləri kycəsindəniz
Biz jetim qardaşlar biz dul baçılar
Jejiriz hər jerdə aç qırbaçlar.

Gynəssiz evlərdə bellər əjilmis
Qır ıstynda jatmaq kafı dejilmis
Dam kibi basılır qır başymıza
Qarışır kinimiz goz jaşymıza.
Bizləriz açlıqdan solqun, sar-sarı,
Biz dan jəldəzlyyn mızraqlıyır
Qojmarız bir daha kəsilsin başlar
Ej əziz baçılar, əziz qardaşlar,
Ej Zasmin kycəsi,
Açlıqın səsi!
Kim dejir qəlbində kin sonəçəkdir?
Hajqır ki, sarılsın təməli qasrin.
Gələçək gynlərin, gələçək əsrin
Cəkiçi ölimdə səslənəçəkdir.

Sual və tapşırqlar.

1. Şairin təsvir etdiyi Zasmin kycəsi hansı ölkədədir. O ölkədə hansı quruluş hökməndir?
2. Zasmin kycəsində hankə sənəfin adamları jaşayır? Onlar nə cür səfalət keçirirlər?
3. Şeirə nə cür nətiçə vurulur? Zasmin kycəsində jaşayanların arasında nə cür inqilabi ruh var? Bu, şairin hankə jerdə qəjd olunur?

Kor-Li.

Kor Linin coq gözəl xasiyyəti vardı. Hamı onu sevdi. Əslində Li kor deyildi. Lakin gözünün son dərəcədə balaça, uzumsoj, hərə-kətsiz və göz qapaqları ilə jərim ortalı olmasına görə onu hamı «kor» adlandırdı. Li, bu sözə açaqlanmazdı. Onun coq gözəl xasiyyəti vardı. Onun hirsənməsi də qorqulu idi. Li hirsəndiyi zaman coq qorquq olur. Vyçudu bojyk, qyvətli, kifir yzly, jekə mejmın pənçəsi kibi tykly ələri var. Li, boqs bilir, hirsəndimi dərhal vuruşmağa çan atacaq. Bu halda onun əlinə dyşənə jazıq! Bununla belə o qədər də kinli deyil. Bir gün kecdimi Li ozyne qarşı jərylan hər bir pişliji jəlyndan cıqarar. Vuruşduqu yeyn yzr istər. Ələklərinin əvəzini xahiş edər. Əgər bundan zərər cəkan razı olmazsa, Li öz-özyny bərk-bərk çillələr. Hamı gylər, hər şey öz jerində, bitdi getdi.

Bir dəfə işçi başı Çaoen, Alu adlı qara işçini və balaça Sija-San-Sini bərk döjərkən, Kor Li bunu gördü. Alu və Sija-San-Si zarılda-ja-zarılda ja jərə jəqıldıqları zaman Linin qəlbinə od dyşdy. İşçi başı səjərk jəqıllanlar jənə kətəkləməyə başladı. Kor Li çəşarəq:

— Adə vurun bu işçi başına, adə vurun bu itil!—deyə aqır qollarını silkələjərkən baqırdı. Bir dəstə işçi Çaoeni ihətə eləmək isərkən o da onlara qoşıldı. Hirsəndən qır-qırmağz olmuşdu; hərə-kətsiz gözleri belə, jerindən oınamışdı. Adə vurun deyərkən ta fabrik qapı-sının aqzına qədər vıçdanmışz qovladılar.

Az cəkmədi, fabrikdə tətil oldu. Kor Li işçilər tərəfindən tətil qonitəsinin sədri seçildi. Geçə-gyndyz, istirahətsiz, juqunu, jeməji unudaraq o, öz vəzifəsindən ajrılmağzırdı. Hamı onun sözyne qulaq asırdı. Li kibi jaxş mətanətli rəhbər tapmaq cətin idi.

Bir dəfə aqşam Kor Lijə belə bir xəbər verdilər: «Mexaniq se-zindən Pen-Sen, fabriqant tərəfindən satın alınmış və tətili pozub işə başlamaq yeyn işçilər arasında təbliqat aparır». Li, işçi dəstələri ilə məsləhətləşdi, O, ən əvvəl yzy sulu xajini başa salmaqz, əksi-təqdirdə onu jaxşca kətəkləməgi məsləhət gördü. Geçə kecmişdi. Qarantı kimsəsiz kycələrə, Kor Li beş işçi ilə barəbar xajinin evinə jəqınlaşdı.

Fabrikdə mexaniklər adı işçilərdən iki dəfə artıq donluq alırlar. Pen-Lao-Senin həyatı o qədər də pis kecməjirdi. O, bytyn bir binanı kirəyə edir, ozy kylləti ilə alt qatda jəşəjər, yst qatı isə artıq qəpən-çə kirəyə verirdi. O, Şanxaj ifadəsinə görə ikinci xozejin hesab olu-urdu.

Kor Li qyvətli jimmuruqu ilə qapını döjdy.

— O, kimdir? Qapı daldından Pen-Lao-Senin səsi eşidildi.

Kor Li çavabında:

— O, mənəm, ac qapını!

Qapı daldında səssizlik, sykut... Bir az sonra xajinin arvadı titrək səs ilə:

-- Lao-Sen evdə deyil! Sabah gələr.

Kor Li, jaxş bir məqsədlə gəlmişdi. O, joldaş ilə səssiz və yzy xoş danışmaq istəjirdi. Amma indi o daha da çinləndi.

— Jalan! Lao-Sen evdədir. Biz onunla danışmaq istəjirik, bu saat qapını açın!

Qorqumuş Lao-Sen qapını açmağa məcbur oldu, coq hörmətli baş əjərk:

— O o, Li yzr istəjirəm, baqışla hörmətli Li. Mən elə bildim ki, «işçi başı»dır. Əjleşin, əjleşin! Nə olub. Nə bujurersən Li?

— Sən bilirsən biz nə yeyn gəlmişik. Biz bir qədər «sərbəst nə-fəs almaq» yeyn tətil edirik. Bizə elə gəlir ki, sən Lao-Sen gonyily olaraq, öz xahişlə bizimlə birləşdin!

— Əlbət ki, əlbət ki! Bu doğrudur.

— Əgər bu doğru isə, bu da doğru olmalıdır ki, kim tətili pozmaq istəjirsə, o ştrejbrexerdir. Belə deyilmi?

Linin balaça gözleri bojyib dos-doqru Lao-Senə baqırdı. Lao-Senin yzy sarılır, dodaqları da hirsliçə titrəjirdi.

— Əlbət ki; doğrudur əlbət ki,—Lao-Sen danışmaqz jəvəş-jəvəş itirəməyə başlağz.

— Bizim ozyməzə maxsus intizamımız var. Kim tətili pozarsa, o, çəzasına cətməli. Elə bilirsən ki, bu da sənə mə'lumdur.

— Bəli, bəli mə'lumdur.

O, hər şey sənə mə'lumdur. Coq gözəl! Biz qorqurduq ki, bunlar sənə mə'lum deyil. Mənə baq Lao-Sen—məu sən ilə jaxş dostluq etmişəm. Amma indi... Əgər sən bir pis iş gorməysənə jəi-dəşlərin yzyne neçə baqaçaqsən? Bizdə isə, Lao-Sen coq şiddətli intizam var. Biz hərə-kət etməliyə və biz buna məcburuq.

— Bəli, bəli...

— Lakin biz elə dyşynyrdyk ki, sən jaxş işçisən, jaxş həqiqi dostsan, dyşynyrdyk ki, sən ştrejbrexer olmazsan və olmasan is-təməzsən!

— Bəli, bəli...

— Amma indi arada danışğz ki, sən xozejinə satılmışsan. Sən işə başlamağa hazırlaşğzsan, doğrudur?

— O, Li satılmışam? Siz də buna inandırmızm? Kyfatim açından olğz... Bəli işə başlamaq istəjirəm...

— Başqa sozla—tətili pozmaq, ştrejbrexer, dyşmən olmaq istəjirsiniz eləmi?

— Hörmətli Li, mən işləməjəçəjəm...

— İşləməjəçəksən? Lakin kim səni əjradirdi, deyərsənmi?

— Uşaqlarım açından azarlamış, arvət da açğz.

— Arvadın səni işləməyə məcbur eləyir?

— Joq, o məcbur eləməyir, amma Li gəyirsən səqəş jolu joqdur, aqlıq.

— Məgər biz hamımız aq deşilikmi?

— Uşaqlar... arvat.

Lao-Sen aqladı, göz yaşları janaqlarından aqaraq, caprazlarımsız əlləri ystynə tokilyrdy. Kor Li ona bir aqı-aqı baqdı.

— Lao-Sen sən kişisən! Nə çyr bilirsən elə et.

Lao-Senin arvadı da icəridə idi. Kor Li yzyny ona dutub.

— Bir siz deşilsiniz, hamımız aqlıq. Aqlıqda ştrejbrexer olmaq işci sifətini itirmək jaramaz! Unutma ki, biz öz dedijimizdən dəli dönməyəçəyik. Əgər Lao-Sen işə başlasa, o, bu arada başımız dolandıra bilməz. Mən öz dostumun niyətlərə qərq olduquna və qır-qalıqlıqna şahid olmaq istəməyirəm, başa dşşdynmy?

Arvat susmuş, danışmayıb. Gözlərindən jas jaqlıq kibi aqlıq. Bu halı gorən Kor Li bir qədər jımsaldı.

— Lao-Sen, sabahdan sən mənim də rəjymə al! Daha işə başlama, jaxşımı?

— Bəs sən neçə dolanaçaqsan?

— Ələmijjəti joq. Onsuz da mənim jeməyə vaqtlım joqdur. Bu halda jemək adamın jadəna dşşəmi? Jaxşımı?

— Ax dostum sənə neçə təşəkkyr etməli?

— Jaxş! Sabah janyıma gəl!

— Jaxş! Jaxş!

— Artıq Pen-Lao-Sendən hec kəsin şyhəsi qalmaq. Kor Li hər şeyi jerli jerində həll eləmişdi.

Pen-Lao-Sen ona nə çyr təşəkkyr etmək lazım gəldijini bilməjirdi. Bununla işçilər ona daha artıq hörmət etməyə və tətilə də möhkəm bir inad ilə davam etdirməyə başladılar.

Tətil bir həftə idi ki, davam edirdi. Fabrik sahibi gyzəştə getməyir, aqlıq alavları işçilərin hədəfini jaqlı, jandırır. Qorqaqlar şikəjət eləyir, kytlə tərəddydə dşşmys. Son nəfəsini qədər sən səhləliyə qədər, öz də azarlı aq ikən Kor Li işci işçilərləndə və mitinqlərində səqəş jəparaq azarlıları təşəlli edir. Tərəddydə dşşənlərə və zəiflərə qyvət verirdi.

Bu aqlıq vəziyyətdə fərasətli fabrik sahibi hokymətin əli ilə, işçilər arasında həmkarlar ittifaqı təşkil etməyi əmr verdi, silahlı polislərin gözətçiliyi altında ymumi jəşəyş evlərinin divarlarına e'lanlar asıldı, «əvəl işə başlandı, sonra tələbat haqqında danışalım!»; qorqaqları və zəifləri pul ilə aldadaraq həmkarlar ittifaqına jəzdlənməyə və işə başlatdırmaq istəyirlər. Kor Liyə bu xəbəri O-Kin gətirdi.

— Kor! Onların silahlı polis dəstələri var. Əgər bir kəpək tapılıb da işə başlasa, nə edirik; əgər işçilərin bir hissəsi işə başlasa?

Tətil qəmitəsi təçili bir işləməyə çəqirdi. Kor Li işi axıra qədər davam etdirməyi, zəifləri başa salmaq iləri sıyrır. Əgər onlar bizim tərəfə gəlməyirlərsə, onları kətəkləmək lazım gəliyə oldırməyi təklif edir. Əldirməli nə qədər lazım isə, birini, ikisini, yəqiny, onunu...

— Biz, işi axıra qədər davam etdirməyimiz, eşidirmisiniz joldaşlar? Bu bizim vəziyyətdədir. Əgər lazım gəliyə vuruşacağıq, vuruşacağıq!

Sykut, hec kəs e'tiraz etməyə çəsarət etməyir, salonda bir məzaristan sykutu var. Heç kəs özyny mydaracə göstərmək istəməyir. Lakin işləməli nə qədər lazım isə, birini, ikisini, yəqiny, onunu... «davam etdirməlimi?» o zaman əlym var. İşçilər başımız aqıq salmışlar.

— Qardaşlarımız! Ər oqlu, ər olun!—Kor Linin gözləri məşəli kibi janyb.

— Qardaşlarımız! Axıra qədər mybarəzədən başqa səqəş jolu joqdur. Qorqaq olma! Qəj fabrik sahibləri öz jəlanı, həmkarlar ittifaqlarını təşkil etsinlər, biz tətilə davam edəcəyiz. Kim onu qərsə olmalıdır. O, tək olar—təki oldıyrərik, on olar—onunu da.

Kor Li-nin yzy qır-qırması olmuş, gözləri qanlı dolmuş, qorqunc bir hal almışdır. İki həyək tykly, jımrıq başdan jıqarı qalqımsız, sanki o dəqiqədə o, vuruşmağa hazırdır. İşləmə əvvəlki kibi sakitdir, kimsə danışmayıb.

Kor Li-nin gur səsi davam edir.

— Siz işə başlamaq istəyirsiniz? O zaman hər şeydən əvvəl mənim başımız kəsib atılı, mən belə alcaq məqlubijjəti gormək istəməyirəm!

— Biz işə başlamaq istəməyirik! lakin onlar deşir ki—başqa səqəş jolunuz joqdur—deşərək Çao-Te birinci olaraq sykutu pozdu. Çzan jəvaşça:

— Kim işə başlasa, o xajindir!

Çao-Te təzədən sozə başladı:

— Biz gərək jaxşəçə dşşynək, gərək başqa bir jol tapaq.—Kor Li öz sozynda möhkəm dəjənarəq çavab verir:

— Ən jaxşə jol—axıra qədər dəjənarəq, möhkəm dəjənarəq, dəxili intizama rəjəjət etməkdir.

— Lakin bəlkə başqa səqəş jolu var? deşə jəvaşça Çzan soruşur.

— Joq, başqa səqəş jolu joqdur. Qərsiməzda iki jol var: jə alcaqçəsəna qorqaraq işə başlamalıyıq, jə da axıra qədər mybarəzə etməyimiz.

— Bəlkə... ola bilsin ki... biz məşəbətən bəryəşəqlə bir jol tapdıq...

— Joq, bəryəşəqlə jol—qapitulasijadır.¹⁾

— Bir qədər qorqusuz, bir qədər təhlykəsiz.

— Qorqursanız? O zaman tətilə başlamamaq lazım idi! Gylincəyir! Tətilə başlamadan siz nə dşşynirdynyz? Bəlkə, myxtəlif zəhləmətlərə, məşəqqətlərə rast gəlinməyəçəyini dşşynirdynyz? Qardaş-

1) Qapitulasija—dşşməyə təslim olmağa razılıq vermək.

İşçilərin sızgınlığını bərkidəlim! Axıya qədər mübarəzə edərək: qalib gələrik. Kim əzizlət və iztirab cəkməyi bilməyirsə, o hec bir şey əldə etməz!

Onun sözləri, ən nihajət içlas zərəfindən qəbul olunur. Uzlər alavlanıb, qızarıb, jümüqlər sızqlırdı. Görünür ki, başqa bir sızqlı jolu joqdur. Axıya qədər mübarəzə etmək lazımdır.

— Dediklərin doğrudur! Sən haqlısan!

— Axıya qədər mübarəzə!

— Pələd kimi intizam!

Qərarlar belə idi. Li təzədən qalib gəldi. İçlasda iştirak edənlər javaş-javaş yümümi jəşləyib evlərinə doğru hərəkət edərək, danışdı.

Bir gün kecdi. Sabahın fabrik itləri təzədən işçiləri işə çağırır. İşçilər qrup-qrup içlasın qərarını joqlayırlar. Qomitəyə şad bir xəbər: «Bir adam da olsun işə sızqınamı!»

Bir gün də kecdi. İşçilər aqır və qəmgin bir xəbər eşitdilər. Fabrik Sahibi, kəntiləri və rus aq qvardiyacıların işə çəlb etmiş, fabrik işləyir, maşınlar hərəkətdədir.

İşçilər titrədilər. Aqlıq, xəstəlik hamın jormuş, əzmis, tərəddyd artıb, daqıqlıqlıq coqalır. Jenidən tətil qomitəsinin içlası çağırılır.

Uzlər soləqin, gozlər cuqura enmiş, işçilər susaraq bir kəlmə də olsun danışmaırlar. Birdən-birə sanki bir şey patladı. Coqdan bəri tapdalanmış nifət qələjən etdi.

— Mübarəzədə oləcəjlik! Mübarəzədə olmək, javaş-javaş açından olməkdən min dəfə jaxşıdır.

Birdən-birə gozlanılməjən jeni bir xəbər: başqa zavod və fabriklərin işçiləri də tətilçilərə öz əlini uzadaraq tətil e'lan etmişlər Çao-Te

— İndi biz tək dejjilik, indiki sızqınlığını daha da bərkidərək, bytyn işçilərə bildirməli ki, biz öz axırlıq nəfəsimizə qədər vurucuçaqıq, biz qalib gələcəjlik. Başqa fabrik işçilərinin köməji, tətilçilərin çəsarətini artırmışdır. Bytyn tərəddydər joq oldu. Lakin myhın bir məsələ qalmış: aq qvardiyacılar və kəntiləri başa salmaq ilə və jə jəç ilə işdən cəkməli. Birinci gün hec bir söz onlara təsir etmədi. Sabahı fabrik jənə işləjirdi.

İşçi tətilinin möhkəm və iradəli rəhbəri olan Kor Li intiqam hirsəri ilə qrup-qırmışdır.

Başın iki əlləri icərinə alaraq otaq icərisində əsəbi-əsəbi o tərəf-bu tərəfə qaqlır. O, sızqlı jolu tapmaırdı.

Geçənin ən gəç bir zaman Kor Li iki işçi ilə evdən sızqımlar. Dan jeni aqarmış, gün sızmaq yzədir. Fabrik fittı açb-açb zarıldaıır. Lakin səxlər boşdur. Jeni işçilər işə işə gəlməjir. Tətilçilər şadlıq edirlər. Qalibijət, bojyk qalibijət! Qomitənin katibi Çao-Te:

— Onlar da bizimlə birləşdilər. İndi onlar bizim joldaşlarımızdır. Onlarla əlaqə baqlamaq lazımdır,—dejjirdi.

— Kor Li harada? İşçilər rahatsız və nigaran bir-birlərindən soruşurlar. Kor Li-ni harada tapmaq olar?

— O hara gedə bilər?

Bu aralıq aqarmış, qorqulu bir halda O-kim qaqla-qaqla gəlir, O, danışa bilməjir, dodaqları titrəjir.

— O, Kor... Kor Li öldürülmüş... mejit aq qvardiyacıların jəşadlıq evin həjətindədir.

— Jahan! Oia bilməz!

— İki də aq qvardiyacı olmuşdur. Lao-Xun da, Lu-Fu da... bu hadisə aqşam olmuş. Dejjirlər ki Kor Li ən əvvəl qızqlırmış. «İşə gedərsiniz? Öldürərəm hamınla öldürərəm!» O, Kor Li.

İşçilər susaraq rəhbərin olımy haqqında olan danışılq dirləjirlər.

Tətil işçilərin qalibijəti ilə nətiçələnib qurtardı. Fit davamlı davamlı baqlır; fabrikin qapısı, alımmış bir qala kimi aqlı, işçilər myntəzəm sızqınlarla icəri girirlər.

L Y Q O T

Mydaracı — vəzilətdə razılaşan, barışan.

Boqs — jümüq dojyşy (ojun).

Tətil — qapıtətil ölkələrində işçilərin işdən cəkmə işi cəkməlikləri.

Strejbrəxer — fabrikanlara satılaraq tətil pozanlar.

Qələjən etmək — qajınmaq

Sual və tapşırılqlar.

1. Hekəjənin qəhrəmanlıq olan Kor Li hərəkətləri və qaraqləri ilə bir inqilabın olaraq mejdana sızqla bilirm?

2. Kor Linin bir inqilabın olaraq jaxşı tərəflərini izah edin.

3. Aq qvardiyacılar kimlərdir, onlar Kor Li ilə nə çyr mübarəzə etdilər?

Lahuti.

Bakı işçilərinə.

Sən ej işçi səhəri, ej qalibijət jurdu,
Sən faşizmin gözyü puc edən pulemjotsan.
Sən ej əmək ordusu, ej böyük zəhmət jurdu,
Sən bolşevikliklə kölməni jaqan odsan.
Gyldyrməkcin işcinin həjat istiqbalı
Jyksəltidin bəraq kibi Leninin amalı.
Acırsan «Qapital»¹⁾ hər gyn öz qarın kimi,
Oqujursan Marqs, öz qəlb kitabın kimi.
Sən kytənin yrəgi, sən kytənin qolusan
Sən mənin qəlbim kimi əməllərlə dolusan.

***

Dyn mysavat kəsərkən işçilərin başın,
Aqıtdırkən burda, sel kimi göz yaşın,
Dyn quldurlar firqəsi xejrinə qapitalın
Göndərəkən işcini olımə ajaqjalın.
Və nəşəjlə eşərkən çalladlar öz bəqınlı
Sən endirdin onları başına jurnuqunu.
Sən isjan jərdən qızıl bolşevik bəraqınlı
O gynləri unutma **Bakı** jərdənda saqla!
Bir zamanlar pək geniş səhrasında Gilanın
Dojışçylərin qanı cıqımsızdı dızə kimi
Dili vardı dənizə cəj kimi aqan qanı.
Olən dejildi beş-on, dejildi jyzə kimi,
Dənizdə köpyklənən hər qanlı ləpələrdi.
O ləpələr sahələ qəzəb, kin səpələrdi.

1) «Qapital» — Qarıl Marqsın dort çiddi böyük əsəridir.

Kəsilən başlar sənən niçuma bənzəjirdi.
Xəzərin dalqaları hüçuma bənzəjirdi.
Onda jaqıdımadağlı ystymyza od, atəş,
Qan içiçi ordusu ingilisin və şahın.
O zaman biz dıyməni olduq fəjadən, ahın,
Durduq çəbhədə neçə, gəjdə durursa gynəş
Bakı, sən dıymənini gəldin onda yz-yzə
Qurban verdin, donmədin, dənək jəramaz bizə,
Acılar indi səndə gylləri sosializmin
Hesaba gəlməz sənin qələbən, tempin, əzmin
Odur ki, qan içiçi çəlladların dıynjəs
Sənincin hazırlajır daima olım qazı.
Bir dırlı hilələrlə soqmaq istər qapital
Qəlbimizin başına zəhərli xəncərin;
Ki, bizim qəlbimizdə dalqalanan bu amal,
Bu «beş iki jərdənda», dutmasın öz jərin.
Beşi ikijə bəlyb bitirdin planın,
Daqıtdın qansız qalan damarlara qanı.

***

Ej gənç Bakı tarixdə qoça şərqə qarısan
Sən bolşevik qəlbini qırılınajan sarısan,
Səni təbrik eləjir böjytdygyn evladın.
Sən öz dıymənini boqduq işi əlinlə,
Gynəş kibi nur sadən olkəjə əməlinlə.
Mən indidən goryrəm gələcək gynlərin
Qalibijət adlanan, olməz dıynlərin
Sənin kibi bu odlu şəjrimə bir qulaq as,
Bunu bizimkilərdən başqa kimə aulamaz.
Qoj bu şəjrim çanlansın daim qulaqlarında
Mymkyn dejil sevmək səni bu camlarında.

***

Vur! Jolunda bir əngəl olan saqə və «sol»
Bu əzmində ej Bakı sənə uqurlar ola.
Sən dyn də qahramandı, ol qahraman jərdən da
Mysəlləh dur firqənin zəfər qarılarda
Bir mytəəllim kibi oqu ojrən Lenini
Cəkmə səni vuruşdan bəraq dutan əlini
Böyük vuruşlarında ərnək əlsən qoj bu şərq
Qoj sən kibi atılan qavqalarda boj bu şərq.

Л У Қ О Т

Amal — əməllər, arzular, məqsədlər.
Niçum — jəldizlər.
Mysəlləh — silahlər.

Baramalar.

Mən nə zaman ipək qurdu baramalarınə gorsəm, dərhal Jasvo Saqaini xətlərləyirəm. Mənim şəhəri olmaqəm coq zaman dejildir. Maqaza vitrinalarına qojulan rəngli otlarə rəngli citlərdən rəyzyən gəldijini, japraqlarınə tokyluyjyny bilirəm. Mən artıq kəcəri quşlarınə dən dənədjij kənt jollarında, kənt aralarında avara və sərəri doləşməyirəm; artıq mən jərə tokylə biləcəq qədər aqzınədək qarzinqalara doldurulmuş və arabalara jəqılınmış çanlı baramalarə gorməyirəm.

Saqai ilə orta məktəbdən joldaşlıq, biz ymum jəşajış evində olurdıq, stollarımız jan-jana idi, bir-birimizdən hec ayrılməyirdiç.

Məktəb binasının dalında, alcaq qırılmaz gevdəli şam aqcaqlarə ilə ortalıq tərəpərlə jüksəlirdi. Jaj girər-girməz aqac kökləri arasında aq cıcəklər acıq, onların arasında isə balaça mil-mil ilançyqlar parlayırdı. Bir dəfə gynəşin şuaə altında bir ilanə pullanaraq, parlayaraq, javaşça, səssiz kolların arasında syrynduyjyny gormüşdyk.

Saqai coq aqilli bir surətdə:

— Nə sevimli bir juqudur, dejilmi—dedi.—Onun sozynda aqç xətirə vardı. Onun ozyny məktəbin nadinç dalaşqan uşaqqlarə «Kirli-ujuc» deyə aqçqlandırlardı. O, daima çər-çyldır icində gözərdi. Uşaqqların ona belə jənəşməə və onu gormək istəməmələri bir tərəfdən onların paxıllıqlarından-iləri gəlirdi; cynky Saqai kəşgin bir aqçla malik və sənədə birinci tələbələrəndi. Bununla o, bysbytyt mənim əksinə bir adamdı. Mən onun kibi qabilijətli, onun kibi joqsul dejildim, buna baqmajaraq onun jeganə dostu və jeganə myttəfiqi idim. Mən onunla öz çib pulumu coq həvəsə həlyşdyrərdim və belə tərəpərlə ətəjində tikilmış böyjk ymumi jəşajış evində, stollarımız bir-birinin yanında, ozymyz də əkitiz qardaş kibi bir-birimizdən ayrılmazdıç. Tərəpərdən dəniz gorynyrdy. Biz əksəriçən tərə başqlarına dərmanaraq jatar və mavi gəylərin altında goj bir boşqab kibi jəjilnəş dənizi sejr edərdik. Biz aqçqlımız daşqlarə ora jəfirək, jalanə səslərlə «məhəbbət çaj» nəqməsini oqujaraq ora cətirəmaq istəyirdik.

Bir dəfə biz gavalə kolu altında ilanə bir jəşil qurbaqanə udmaq istədjijini gərdyk. İlanə geniş acılınmış aqzında qurbaqanə ancaq dal ajaqlarə dik durmuş, barmaqlarə arasında kibi tərəpələr isə titrəjərək sanki kəməjə cəqylərdiç. Saqainin qaşqlarə cətlədi. Qəzəbli bir halda başmaq təjə ilə ilanə bərk vurdu və dərhal onun joqun qarnə ystynə cəqçdi. Dəbanə ilə onu əzərkən ilanə sarı aqzında qan lyləsinin aqmasına diqqətə tamaşa edirdi.

— Şejtan—deyə mərşləndə.

Qurbaqa diri qaldı, lakin hərəkətsiz jəşil otların ystynə ilanə jəyşqanə aqçz suju ilə ortalıq bir halda jatırdı. Saqai:

— Alcaq şejtan!—deyə sojyşyny bir də təkrrar etdi.

**

Belə bir hadisə də xətlərləyirəm. Orta məktəbdə ən aqçmaçaq iş daima böyjk jəşilərin az jəşiləyə dəyməsi, kətəkləməsi idi. Bilxəsə onlar belə bir hiləni coq sevərdiç. Dəyyləcəq zavallın böyjk bir cələ və ja da kimsəsiz bir jərə cəkərək hec bir qysur, hec bir gynah tapmadan jəzəq uşaqç kətəklərdilər, tərəpərdə gəzərkən bir dəfə Saqai ilə mən cələ bir dəstənin cənginə dşydyk. Şajqa yzvlərindən Oqava adlı biri bizə tərə jənəldi. Oqava ipək-toquçu fabriki sahibinin oqlu, kobud və axmaq bir oçlandıç.

— Eç, Saqai, sən zamanlarda sən lap həjəşizləşməsan!

Saqai, bir qədər onun yzynə baqç; sonra:

— Neçə, jə'ni?—Deməmişdi ki, oqlan onun sinəsindən bir jumruq vurdu.

— Mən sənə, böyjklərə neçə cavab verməjini tələrinə oçrədərəm, al sənəin həjəşizləşməyən ucun. Saqai otlar yzərinə dşydy, lakin dərhal qalqç və qəzəbli bir surətdə dşymənə tərə doçruldu. O, balaça bojlulu və zəifdi, buna baqmajaraq ucy ilə dəyşməjə məçburdu. Bir dəyçənəin icərisində onu jərə sərdilər və it kibi kətəklədilər. Lakin o jənə dərhal ajaqca qalqç. Onun saqç əlində saqlanmış bəcaqların parladıçyənə gərdym. Oqava saraldı, sən çəldij ilə qacmaqca başladı. Saqai onun ardınə burajmājib qovaladı, tərənin başında, ilanə əzdij jerdə ona cətdi. Burada hər ikisi dəjəndilər. Oqava gozlənilməjən bir jerdə cəqç jəlu gorməjən adamlar kibi gozləjirdi.

Paltarınə əjnindən cəqararaq otlar yzərinə atdı və bir aqçjor kibi sinəsini acaraq:

— Baqarırsansa vur!—dedi.

— Vuraram, zəhmət cəkmə! Saqainin çavabı myvazənədi və arxajın idi. Poladın sojuc parılınış hamınə kəsdı.

— Aj!—deyə mən itijarsız baqırdım. Uzaqdan Oqavanın yzy ystə otlar ystynə jəqılınçyənə gərdym. Bu zaman onun joldaşqlarə qacaraq qalqçzldılar, gətyryb apardılar. Saqai zəifləmiş gəlrəzəz

bir halda onları gözləri ilə təqib edirdi. Onlar kolları daşında gəyünməməyə başlasınca otların üzərinə jəqylaraq hərəkətsizcəsinə jatsəb qaldı.

Özünə gəlinçə, ona tərəf jənəldim, o, yzunu otların icərisində gizlətmisə, cijnləri titrəjirdi. Mən hec bir şey anlamajırđım.

Saqaidə mənim anlamadıqym bir şey vardı. O, daıma öz stolunun jərijində bir ipək qurdu baramasəb saqlajırđı. Bir dəfə mən onu suallara qərq edərək sordum. O, hec bir şey demədi.

Mən bu haldan qəmgin olub baramasəb kəsdim, xərda parcalara ajırđım. Bundan sonra Saqai butyn gyny mənimlə danəşmadı. Bir həftədən sonra isə həmin baramaja ənzər bir ajrəsə onun jəşjində goryndy.

Oqava ilə olan hadisənin sabahı idi. Hec bir xəbərdirliq etmədən, Saqai məndən səhərə gətirəji xahiş etdi. O, məni su kənarında tikilmisə bir balaça ipək zavodu jəlyəna gətirdi.

Gorynyr ki, Saqai burada jad hesab olınmajırđı, qarəsəja baş əjərək dinnəz, səjlənməz icəri girdi. Mən də onun daşınçə girdim. Fabrikin icərisi jəqəşlə bir gyn kibi dutqundy, icəridə buxar bulutu hər tərəfi cülqalamsədı. İjlər səslənərək dənyrlərdi. Öly qurdların qorqunc qoqusundan boqulurdum.

Hər sarıjə qəzyl qarəsəbnda qajnar su ilə dolu iki qazan vardı.

Balaça qazanda aq baramalar səcrajb atylərdı. İsci bir-bir; iki-iki baramasə gətyrərək, bojyk qazanın icərisinə salırdı. Qajnar su icində dənərək, baramalar getdikçə balaçalaşır, balaçalaşırđı. Nazik ipək sap, baramadan ajrələrə, işci qadınların başı yzərindən kəcib ijləgə sarıylırdı.

Hər bir qajəs dənysyndə ijlər joqunlajır; baramalar isə getdikçə inçəlirdi. Barama acılydqz zaman icindən qara öly bir qurd səqırdı.

Saqai məşənlərin daşında joq oldu. Bir azdan sonra o jəşlə bir qadınla gerı dondy. Qadın fabrikin işcisi paltarında idi. Saqai:

— Anamdır,—dedi.

Mən ozuny itirmisə halda baş əjdım.

—İndi ana, ona təşəkkyr etli Saqainin anasə əlli jəşlə bir qadındı. O qabaqında aqarınəs başsəb əjərək Saqaija qarəsə mərhəmətli və jaxsə olduqum yəyn mənə təşəkkyr etdi. Həmişə onunla joldas qalmaqym xahiş elədi. Danəşməqə söz tərmajan adamlar kibi qızaraq nə edəcəjini bilməjirdim, daıma baş əjərək onun məhəbbətə dolu gozlərinə baqa bilməjirdim.

Evə dəndyjmyz zaman Saqai olduqca qısa bir surətdə öz uşaqlyq haqqında mənə danəşdı. İbtidai məktəbin dördynçy sınıfında

ikən atasə əlməs, anasə ilə birlikdə dilənci kibi qalmışlar. Anasə fabrikə girərək, oqlunun orta məktəbdə də oqumasına imkan vermək istəmişdir. O, təhsilini davam etdirmək istəməjirmisə. Lakin myəllimlər məcbur edirlərmisə, anasə isə aqlajaraq ondan başqa bir umudu olmadıqym səjləjərək oqumasəb xahiş edirmisə. Ən nihaət o gyzəstə gədiş qəbul etmiş. Lakin anasəb zəif hədənlə, fabrikin cirkli, xəstə myhitində əzilərək, dırmalanaraq jəlyəz onun təhsilini tə'min yəyn cəryəsmasəb gərdyqçə vıçdan əzəb səkirdi. Onun bir ajlyq donluqcu ançaq tədris haqqına cətyrdı. Buna baqmajaraq məktəbi buraqmaq anasəb coq hirsəndirir. Onun sən umudunu qırtırdı. Saqai anasəna qarəsə bəsləddij məhəbbətdən dolaj təhsilini davam etdirirdi.

Saqai:

—Mən bunları, hec bir zaman, hec kimə danəşmədim. Lakin sən mənə o qədər jaxsəlyq etmişən ki, mən sənin haqqında anama danəşđım, o da sevindigidən gozləri jəşlə bir halda səni goryb sənə təşəkkyr etməji məndən xahiş etdi. Onun yəyn də mən səni jətirdim, səni bura gətirməjimin bir səbəbi də var, jəqin ki, sən bilirsən. Bıcaqladıqym Oqavanın atasə bu fabrikin sahibidir.

Mən başsəb silkələdim.

—Onun yəyn də mənə elə gəlir ki, mən o zaman haqsızđım. Şybhəsiz balaça uşaqlyq inçitmək jaxsə dejiil, xysusi şəxsi bir məsələ yəyn də bojykləri bıcaqlamaq ondan da pisdir. Əgər Oqava o Oqava ki, anam onları fabrikində işləddij yəyn məni məsxərə eləjir—O şajqamın icində olmasajdı, mən bıcaqa myraçəət etməzđim. Mən bunları anladıqym zaman öz alcaqlıqym dəysənərək aqladım...

Mən dənizə gomylən aqşamın qırtımsə gynəsinə baqđım.

Aradan iki, yə il keçdi. Biz ali məktəbdə idik. Saqai prefeqturadan təqaid almışdı. Bir dəfə tərədə otlar yzərində uzanaraq səhəb edirdik. Ordan məktəb binasə və bojyk qybbə ystynda olan saat gorynyrdy. Jaj gynəsi yzynyzy coq məhribançə ısqılandır, jeni qızılı dyjmələrimiz də parlajırđı. Saqai:

—Hələ də öz baramasə əsirgəjib saqlajıram!—dedi.

—Doqrudam? Anan jənədə mi fabrikdə işləjir?

—Onu fabrikdən səqarmaq yəyn dilə gətirə bilməjirəm. Anam dejiir ki, sən ali məktəbi bitirincəqə qədər mən fabrikdə işləjəcəyəm. Şybhəsiz o haqlıdır. Nə qədər ki, mən təhsilini bitirməmişəm, onun jəsmasə yəyn maddi bir gəlir joqdur.

Bu sözləri dejərəkən Saqai əlləri ilə otları didir, dodaqların dəysəjir, onun səsində qajəqı hiss edilirdi. O, sözyə davam etdi.

—Jaqın zamandan bəri məndə bə'zi şybhələr ojanmış. Misal yəyn bu fabriki alalım. Orada 3 jyzə qədər işci işləjir. Əksərisi ən bəs jəşəndan ijirmi dörd jəşəna qədər qızlardır ki, bunlar da ətraf kəndin kəntli qızlarıdır. Saqlam, qyvətli qıp-qırtımsə çavan qızlar bura girdikdən iki il sonra, sap sarı sarılır, oksyrməyə başlajır, gozləri qı-

zarır, şişir, əlləri aqappaq cibənlə dolur, zəifləşir, boğazları bəq-lajrlar. Bu zaman onlar evlərinə dönyrlər. Onların bə'zisi vərəm alıb elə fabrikdə oylrlər. Məşyn qadınların saclarına ilişərək icəri cəkib şikəst etdiji nadirən olan hadisələrən dejil. Rytubətli hava, səhərdən geçə jarıssına qədər iş, ətsiz-jaqsız jəmək. Mən bu guçdən qyvvtədən dışmıy qızları gordıyqə, qajnar su ilə dolu qazanları, onların icin-də yzən barmaqlar xətrəlamaqa başlajrəm. Onlar qajnar su icində bişirlər, həjat isə gorynməz ipək sarı kibi onlardan ərijib gedir. Ba-rama getdikçə inçələşir, ən nihajət qara qurd, olmys lazımsuz bir hal-da su yzərinə sərqr. Lakin adamlar var ki, ijlər kibi baramaların həja-tyñ sora-sora getdikçə joqunlajr.

Saqai bir dəqiqəlijo susdu, alınyñ tərini silib səzynə davam etdi, səsi bir qədər javaymışdı:—mən hiss edirəm ki, ali məktəbi qurtar-mamıy, anam fabrikdə fəci' bir hadisə ilə rastlaşacaq. Anam, Saqai nəslinin dıyməsinə, daqımasına səbəb olduqumuza dərın bir e'tiqad ilə inanır və onu təkrar ehja etməjə əzymyzy məs'ul hiss edir. Anam nəslimizin jeganə oqlu olan məni təhsilə qoıduqu yeyn, coq şad və məsrurdur. Mən bu şadlıq hissini coq jaxsı anlajrəm. Lakin nə qə-dər ki, anam o fabrikdədir onun həjatı tədricən ərijib gedər.

Mən, ona bir cavab verə bilmədim. Biz ucunqı qursun tələbəsi idik. Buraqlıyş jaqlılaşdı. Bir dəfə sojuq borana baqmajaraq aq-şam Saqai bizə gəldi. Uzynə baqıyqym zaman ona bəyjk bir həd-baxtlıq yz verdijini hiss etdim.

—Anam öldy!

Anasnyñ yzy sankı gozları qarsıynda canlandı və dərhal sondu. Saqai davam etdi:

—Ona jalvardım ki, məktəbi buraqmaq ucyn mənə içazə versin. Ona dejirdim ki, mən onun o şərəjtdə işləməsinə dəzə bilmərəm. Mən evə döndyjym zaman onda əmələ gələn bəyjk dəjışikliji gordym. Tyk-lərim biz-biz oldu. Lakin o, aqlajır o, məni eşitmək istəməjirdi.

Saqainin dodaqlar tıtrəjir, janaqlarına enən goz jaşlarıñ gəs-tənmək ucyn çəld silirdi. İndi isə belə şejlər haqqında dan-ıymaq fajdasızdır. Jol ucyn mənə bir qədər pul borç ver. Bir həftədən sonra Saqaidən məktub aldıım. Bu gyn səhər anamın topraqlıy, kilyuny jıyqıy. O kilyn hamıy jeddi dıymə uçalıyında balaça bir qutuja sərqr. Onun qarşısında oturdıqum zaman hiss et-dim ki, nə bəyjk nə aqlır zərbə jemişən.

Anamın dəfninə ondan artıq işci qadın gəlmişdi. Bunlar anamın jaxsı xəftar etdiji qızlarıydı. Eşitdim ki, bir coqlar dəfında iştirak ucyn izn istəmişlərsə də, fabrikk sahibi buraqmamışdı. Gələnər də coq gə-zəl bilirlərdi ki, əvaz olaraq bir çəza alaçaqlar. Bu hal mənə coq dərın tə'sir etdi. Anam, mənə məktəbi buraqmaq izn vermədjiji zaman belə bir plan dıymıyşdım: qərara gəlmişdim ki, ali məktəbdə oquja-oquja əzymə bir iş tapım. O zaman mənim, təqaydım və donluqum anam

fabriki buraqsajdı da həjatımyz tə'minə catardı. Lakin bunların ha-mıy kıl olub getdi. Qutunun jalynda oturaraq anamın həjatıy təd-riçən aqlır zərbələrlə əzib jıqan içtimai quruluşu dıymıyram. Ba-ra-malar isə getdikçə inçəlir-inçəlir... ijlər şişir, bəyjiyr... Nihajət oly bir qurd qalır...

Anam mənim insan olaçaqlıma umud edirdi. Bu, onun jeganə ar-zyssı idi. Mən bytyn qyvvtətimi toplajaraq onun arzyssına catmaqə sə'j edirdim. Anam öldy. Mən isə iztirab cəkməjəcəjəm. Onun kilyuny ocaq altında qutuja jıyqıyqym zaman qarşymda jeni jolum acıldıyqym hiss etdim. Dıynjada bir təkçə barama jaşamajr. İztirab cəkən də tək bir anam dejil. On miljonlarla insan icində jalyñız bizim ölkədə qajnar su icində barama kibi gorynməz halda insanlarıñ qanly sorurlar. Ola bilsin ki, mənim belə kəskin danıyşqym səni hejrətəndirsin. Lakin mybarəzə edilməsi lazıy gələn dıyməni mən tanıjrəm. Elə bilirəm ki, səninlə myfəssəl danıyşmaqə bir zaman tarayq. Bir dəfə məktəbdə oqurkən məni inçidən bir oqlanı bıcaqladıyqym xətrəlajrəm. Lakin mənim dedijim jol alcaqlıqdan və qorqaqlıqdan coq-coq uzaqdır. Bu bəyjk bir işdir, mən də həjatımy tanıamılə ona həsr edəsijəm. Bu işin ana-mın da xoşuma gələ biləcəjini təxmin edirəm. Məktəbə dönməjə-çəjəm.

Bəlkə də bir zamandan sonra goryşdyk. Dərslərinə jaxsı calısa-çaqlıma umud edirəm. Bir də bir şe... Stolumun sol jəşjində aql bir barama var. Onu anamdan sənə bir xətirə olmaq yzə alıb gətyr-məjini istəjirəm...»

Bu hadisədən on il keçir. Bu baramalar gordıyym zaman, dər-hal saqaini xətrəlajrəm. Lakin səhərə gəlib səhərli olduqdan sonra mən onları nadirən goryrəm, səhərli olandan bəri mən jıraqlar-ıñ təkylməsinə də maqazaların vitrinalarına qoıulmuş rəjiz ot-larə rəngli cıtlərdən bilirəm. Lakin İndi Saqaini xətrəlamaq ucyn mə-nə baramalar lazıy dejil. Artıq mən də onun «joldas» adlandırdıyq adamların çərgəsinə daxil olmuşəm.

L Y Q E T

Ehja etmək — diriltmək, canlandırmaq.
Vitrina — gostərləş mal qoımaqca qajrlan əhvalı jər.
Prefektura — qapitəlist cəmiljətlərində səhər polis idarəsi.
Məsrur — şad
Myfəssəl — tamam, ətraflı
Nadirən — az tapılan
Jəganə — tək.

Sual və tapşırqlar.

1. Saqai hansı siyasi goryşə sahib adamdır?
2. Hekajədəki qyvvtəli təşbehəri tarın! İlan və qurbaça, baramaların əriməsi təşbehini izah edin. İlanın qurbaqanı udması təşbeh ilə Saqainin devlətli oqlanları ilə vuruşması arasındə nə bənzəjş var?
3. «Kor Li» əsərlə bu əsər arasındəki fərqi ajdınlaşdırın.

1905-ci İLDƏN SONRA AZƏRBAYCAN XƏRDƏ BURZUA ƏDƏBİYYAT¹⁾

CƏLİL MƏHƏMMƏD QULU ZADƏ
(MOLLA NƏSRƏDDİN).

Molla Nəsrəddin 1870-ci ildə Naxçıvan şəhərində anadan olmuşdur. Doqquz yaşından molla məktəbinə davam etmişdir; sonra şəhər idarəsi tərəfindən acılmış birinci dərəcə tyrk və rus məktəbində oqumuşdur.

1883-cü ildə Qlori dəryəlyəllimininə gərib, 1888-ci ildə oran biftirdikdən sonra, bir myddət myəllimlik etmişdir. Sonra 1906-cı ildən

1) 1905-ci ildən sonra, «Molla Nəsrəddin» jurnalı nəşr olunmağa başladı. Demokratik xərdə burzua jəzəclərinin cəqardıq bu jurnal xanların, bəjlərin, burzuazialıların, dipin rulaniligi ələjhinə kəsgin tənqidlər jaqdırmağa başladı. «Molla Nəsrəddin» jurnalının mydiri Cəlil Məhəmməd Quluzadə və onun jaqın joldas Sabir de demokraik xərdə burzua jəzəclərindəndərlər.

Molla Nəsrəddinin və Sabirin əsərlərindəki acı gylis və istehza başlıca olaraq feodalizm qəqlərlərinə, bəjlərə, xanlara, mollalara qarşıdır. Bunların əsərlərində hər zaman kəntlinin mylkədarlar tərəfindən əzildij təsvir olunur. Molla Nəsrəddin hekajələrinin coqusunda mylkədarların kəntliləri sojdular, kəntlilərin avam, cahil öz hyuqunu anlamaz olduqları, bojk bir molarəltə təsvir olunur. Sabir əzyun kəsgin gylis-lərinə bu cəhləyə qarşı, cəvirimşdir. Sabir «Xan və əkinci» və sajrir bu kibi əsərlərində də bunu gəstərmışdir.

Molla Nəsrəddin, əsərlərində kəntlilərin avam, cahil olduqları məsələsinə daha dərinə, daha ciddi janəşmiş, «Quzu» adlı əsərində mylkədarların, bəjlərin nə qədər əzaq, endiklərinə nə qədər almaq olduqlarını və o avam cahil kəntliyə nisbətən nə qədər də çyryk olduqlarını, ustalıqla təsvir etmişdir.

Molla Nəsrəddin «İranda hyrriyyət» adlı əsərində də İrandan buraja gəlmiş fəhlələrin nə qədər pis vəziyyətdə jəzədəqlərini, onların arasında savadsızlıqın, əvamlıların nə qədər kok saldıqlarını gəstərir. Bu hekajələrin hər ikisini də Molla Nəsrəddin qarda jştirak etdirdij adamlara gylir. Onları kəsgin tənqid ilə qarşılayır.

Feodalizmin çyrydyiy və arıq mejdandan cəqməsə lazım gəldij Sabirin əsərlərində gorylyr. Sabir «Əkinci» «Cəqlərma jət» sərlərində bəjin laxud mylkədarın dihindən olaraq acı kınajələrlə əsl vəziyyəti acı və juqarı sənəlin bytyn noqsanlarını jzələrinə cəqlir.

Molla Nəsrəddin və Sabir bu devrin ən çahil və ən qyvətli simalərdərlər. Gyndən-zyun cərlizn tərəfindən daha şiddətli təqib olunun bu jəzəclər, 1905-ci il inqilabından sonrakı rəqsəjja devrinin ic yzyny acan coq qyvətli, əhmijətli və təsiri əlci əsərlər jaratmışlar.

«Molla Nəsrəddin» məcmuəsini nəşr etmiş, mətbuat və ədəbijjat sahəsində cəlyşmişdir.

«Pocta qutusu», «Qurbanəlibəj», «İranda hyrriyyət», «Usta Zeynal» hekajələri və «Əylər», «Anamın kitabı» pjesləri kibi bir coq əsərləri vardır. Hekajələrindən bir qismə «Bəlkə də qajtardeylər» adlı bir kitabçada toplanaraq cəp edilmişdir.

Molla Nəsrəddin 1932-ci ildə Bakıda olmyşdyr. O son illərə qədər 1906-cı ildən başlandıq «Molla Nəsrəddin» məcmuəsinin nəşrini davam etdirmişdir. Bu məcmuə və onun jolu Azərbaycan ədəbijyatında myəjjən çəqlər acmışdır.

Quzu.

I.

Kərbələji Məhəmməd Hysejnin kirvə oqlu «Qurt basar» kəntindən buna bir quzu sovqat gəndərmışdi. Kərbələji Məhəmməd Hysejn istədi quzunu kəsə, amma hejvanın belini əlləri ilə səqallajı bicaq jərə tulladı və arvadına dedi ki: «bir symyklə bir dəridən sənəjə bir şeji joqdur». Arvad məsləhət gərdy ki, quzunu otyrsynlər bir necə gyn baxcada otlasın, əmələ gəlsin. Əri də razı oldu və quzunu itələjib həjət baxcasına saldı. Hejvan gəj otu da gərdy, amma aqzını ona uzatmadı. Həmin vaqt qonşuluqda Əziz xanın evindən kişilərin oqumaq səsi gəlirdi və Əziz xanın öz səsi aşkar eşidilirdi.

—Nə durmusan daq başında qar kibi...

Kərbələji Məhəmməd Hysejn quzunu boşlajı b girdi evinə, səlinə gətyryb baqladı, cuxasınə gəjdi, tytyn kisəsini çibinə qojub, cubuqunu da taqdı belinə və arvadına dedi: «quzunu aratgram»; arvad çavab verdi ki: «satmağa aratırsan, o quzuja hec bir manat da verməzlər».

—Joq satmağa aratıram, xanlığa aratıram, bəlkə bir şeji qopardam.

Bu səzləri deyə-deyə kərbələji Məhəmməd Hysejn endi həjətə, əjilib quzunu qucaqladı, qoltuquna alıb kycəyə cəqdı. Əziz xanın evinə tərəf yz qojdu. Cəpik və oqumaq səsi gəldikcə jəvəqləşirdi.

Xanlıq qarəsində, bir iki kəntli durmuşdu, kəntlilər ucadan danışırdeylər. Baxcada tut aqəqlərin dibində beş altı quzu otlayırdı, həjətlin kuncyundə cərdəqlən altında cəqləq aq at baqlanmışdı. Aşbazxanadan qab-qazan səsi gəlirdi, xanlıq qulluqlarından bir necəsi aşbazxanadan evə xərək və evdən aşbazxanaja boş qab-qacaq daşbjrdeylər. Kərbələji Məhəmməd Hysejn dyz gəlib pilləkənlərdən qabaq otağa qalqdı və nəkərlərin birinə dedi:

—Sadıq əmi oqlu, xana ərz elə ki, Məhəmməd Hysejn quzu gə tiribdir.

Bir az kecdi, Əziz xan bərk kefli bir halda, cərək dəsmalı ik dodaqlarını silə-silə qabaq otaqa cıqdı, və quzunun başını Məhəmməd Hysejnin qoltuğunda görəndə javıqca gəlib quzunu tumarılamaqca başlayıb dedi ki:

—Quzu, quzu, nə yaxşı quzu, nə gəjcək quzu, quzu, quzu, quzu—və məhəbbətdən quzunun gözələrini öpməyə başladı; kərbələji Məhəmməd Hysejn də durdu quzunu tərifləməyə:

—Xan, məşallah coq nəçib quzudur, bir kəntli satmaqca ararır, zor ilə uc manat verib aldı, bildim ki, qonaqlıq var, dedim bəlkə lazıq oldu, pilav altına qojasın, coq jəmli quzudur.

İcəri otaqda cərik səsi bərkidi, rus qonaqlarının biri qarını aşıb Əziz xanı saqlırdı, xan dənüb qonaqlara tərəf qacdı, jənə qajıtdı Məhəmməd Hysejnə tərəf, əlini çibinə salıb bir kağız uclyk cəqartdı. Pulu istədi jənə çibinə qoja, sonra istədi Məhəmməd Hysejnə vərə, jənə istədi çibinə qoja, axırda Məhəmməd Hysejnə atıb icəri qacdı. Kərbələji Məhəmməd Hysejn pulu çibinə qojub həjətə endi ki, quzunu bax-cadakə quzuların janyına otursun. Kəntlilər hələ də həjətdə «arx» bərəsində uçadan səhbət eləjirdilər; nəkərlər də jənə saqca, sola qacmaqda idilər və hec kəs Məhəmməd Hysejnə baqmayırdı. Bu da cıqasın cəkdi qoltuğundakə quzunun başına və uzunu kycə qarısına cəndərib, cəqıb evinə getdi və haman gyn quzunu kəsib jedi... Amma doq-rudan quzu coq arıq idi.

II.

Aradan iki həftə kecdi ki, kərbələji Məhəmməd Hysejn gəzə-gəzə gəldi Əziz xanın həjət qarısına, xanın nəkərlərindən biri həjətdə palaz cəqrirdi və Məhəmməd Hysejni görəndə palaz jərə qojub qarına gəldi. Bunlar başladılar o-jandan-bu jandan danışmaqca. Həjətdə iki quzu gorynyrdı; kərbələji Məhəmməd Hysejn nəkərə nəsilət elədi ki, kycə qarısını aşıb qojmasınlar, joqsa quzular cəqarlar kycəyə, oqlu uşaq dutub aparar, nəkər də bunun cəvabında dedi ki, arxan ol, hec bir kərək oqlu cürət eləjib xanın quzusunu aparmaz. Səhbət özgə jana cəndy, Məhəmməd Hysejn başladı xanın əhvalını soruşmaqca və xijalında dutmuşdu ki, bilsin nə vaqt xan qonaqlıq eləjək, nəkər səhbət arasında dedi ki, sabah joq, o biri gyn «Miravaj Pasrednik» xana qonaq gələcək və urus həkiminin arvadı da gələcək və bunlardan savaj Qulam xan da gələcəkdir.

İki gyndən sonra Əziz xanın evində jənə qəşqərdə qormuşdu. Bu dəfə maxsus ojunlar da vardı, həjət qarını kycə uşaqları ilə dolu idi; kərbələji Məhəmməd Hysejn uşaqları aralayıb qarını taqıldıtdı; cunky hərcənd qarını aşıb idi, amma istəjirdi həjətə girsin. Otaqdan

oqlub calanların səsi, qonaqların cərigi, həjət adamlarının haj-kujı bir-birinə qarışmışdı.

— Vəliqulu əmi oqlu Vəliqulu əmi oqlu, bir bura gəl,— xanın Vəliqulu adlı nəkəri əlindəki cərəji tez aparıb, jerinə qojub kycə qarısına qacdı. Kərbələji Məhəmməd Hysejn buna salam verib kejjini soruşandan sonra dedi:

— Vəliqulu əmi oqlu, xana ərz elə ki, quzunun uc manatını iltifat eləsin, sən əl mə'tələm, iki həftədən coqdur ha gedib gəlirəm, amma vallah axır utanıram.

Vəliqulu belə cəvab verdi:

— Jaxşı cəjərəm. Amma indi xanın başı qarışdı, sabah cəjərəm. Vəliqulu istədi qajıdın getsin amma Məhəmməd Hysejn onun ətəjindən jaryşın əlini saldı bojnuna:

—Joq, joq mən oylm indi get, de, mən oylm, indi de.

—Aj allahın bəndəsi, indi mən xana neçə gedim belə sozy deyim, məgər gorməjirsən qonaqlar başını neçə qarışdırırlar.— Məhəmməd Hysejn hirslandı:

—Allah əkər, bu da mənə soz oldu, mən ki, öz pulumu istəjirəm, bunun nə dəxli var, əmi oqlu, sən həzrət Abbas, bu saat get mənim pulumu al gətir.

«Vəliqulu, Vəliqulu» deyjib əspazxanadan saqlırdılar, bu da Məhəmməd Hysejnə vərə verdi ki, bir tevr dyzəltsin və qacıb əspazxanaja girdi. Pilav məcməsinə iki əlli qalqırdı juqar və cəpəraq qonaq otaqına aradı, cəvab xanların biri calqırdılar qabaqdan ojnayırdı.

Qonaqlar əl cəldilər və ojnajan cəvab ojnaja-ojnaja gedib həkimin arvadının qabaqında durdu və baş əjdi ki, bu da dursun ojnayın. Xanın başladı cəm-xəm cəlməyə ki, mən ojnamaq bacarmayıram; qonaqlar doluşdular bunun başına ki, gərək ojnajasan, axırda xanın əjaqca durub calqırdılara dedi ki, «trıpaqca» havasını cəlsinlər, o ojnamaqca başladı. Qonaqlar cərik dutdular; Əziz xan cəxir istəkənini doldurub qabaqca jeridi və «xanın saqlırdına» deyjib icəndən sonra çibindən bir uclyk cəqardı və aparıb tar calanın paraqına taqırdıdan sonra, cərik calmaqca başladı. Kərbələji Məhəmməd Hysejn Vəliqulunun jübənmaqına səbr eləməjib qabaq otaqa girdi və oradan ojnajnlara iamaşa cəlməyə başladı. Əziz xan bir uclyk də cəqarın kamanca calanın paraqına taqdı. Vəliqulu boş nimcələri bir-birinin üstə qalayıb istəjirdi otaqdan əspazxanaja qacsın. Məhəmməd Hysejn gedib onun qabaqında durdu və nimcələri qucaqladı:

— Mən oylm bu saat qajıt, o uclyklərin birini al gətir mənə.

Vəliqulu bilmədi nə desin.

— Bu «lotu Hysejn» sənə qurban, sozumu jərə salma.

Vəliqulu nimcələri taqcaja qojdu və qajıdın qonaq otaqına girdi və ədəb ilə getdi aqzını Əziz xanın qulaqına dutub dedi ki:

—Xan, o kərbələjə Məhəməd Hysejn jazьqдыr, uşaqь paxoşdur, həkim gətirəçək, quzunun puluna gəlibdir.

Əziz xan cəpik salıb oqujurdu.

«Nə durmusan daq başında qar kibi», oquja-oquja qabaq otaqa cьqды:

—Hə, nəjə gəlmişən Məhəmməd Hysejn?

—Xan, quzunun puluna gəlmişəm.

—Hə, jenə quzu gətirmişən?

—Xejir xan, kecən qonaqlыqda gətirmişdim; xьrda pulunuz olmadь ki, verəsiniz.

Əziz xan əlini çibinə salıb bir qajьtdь qonaqlara tərəf, bir cəndь Məhəmməd Hysejnə tərəf və başladь addax-buddax danьşmaqа:

—Hələ pulu qalьr, nəjə qalьr, jə'ni indijə kibi qalьr, jaxşь verəgərim get, get, neçə quzu; hansь quzu, hələ xьrda pul joqdur. Vəliqulujа dəjəgərim versin.

—Nə durmusan daq başında...

Oquja-oquja qacды qonaqlarьn janyьnа; çibindən bir dəstə kaqьz pul cьqarьb bir yclьk qaval calanьn paraqьna taqды və bir yclьk də'ndь Vəliqulujа ki, versin Məhəmməd Hysejnə.

Kərbələji Məhəmməd Hysejn yc manatь alьb endi həjətə, Geçə jalyьbьnа bir saat qalьrdь ki, qonaqlar daqьlmaqа başladьlar. Amma Əziz xan əvvəl aqşamdan jatmışды.

III

Əhvalatdan bir neçə aj kecmişdi. Bir gyn Kərbələjə Məhəmməd Hysejn Əziz xanьn qabaqьndan kecəndə bildi ki, xanьyqda jə'nə qonaqlыq var; kycə qarьbьnda iki fajton durmuşdu. Jenə bir fajtondan iki nəfər rus cinovnik atьbьb endilər və həjətə girdilər. Kərbələji Məhəmməd Hysejn bir qədər qarьda durdu. Bir aź gəlib gedənlərə baqды, sonra cəkilib divarьn dibində oturdu və çubuqunu cьqarьb cəkməjə başladь. Jartьn saatdan sonra durdu, javaş-javaş gəldi və qarьbьn qabaqьnda dajanyьb həjətə tamaşа eləməjə başladь. Sonra nə fikir elədisə dəndь və bazara tərəf yz qojub javaş-javaş cьqьb getdi.

Bir neçə gьyndə sonra kərbələji Məhəmməd Hysejn bulvarda sqamjanьn ystьndə oturmuşdu, gynorta vaqьt idi. Əziz xan dalьnçа bir neçə kəntli natarius dəftərxanasьnьn qabaqьndan kecidilər. Məhəmməd Hysejn ajaqа durub dal tərəfdən xanьn janyьnа javyqlaşды və salam verdi. Əziz xan dənyb buna baqanda Məhəmməd Hysejn iki əlini doşynə qojub ədəb ilə ərz elədi:

—Xan, utanьram deməjə; axь o quzunun pulu indijə kibi qalьr.

Əziz xan təəççьblə soruşdu:

—Nə quzu? Məgər mən sənin pulunu verməmişəm?

—Xan doqrudur ki, bir yclьk cьqartьbьbьz ki, verəsiniz, amma haman yclьjь verdiniz kamanca calana, mənə vermədiniz. Hazьr ka-

mancaь Əzini olməjib ki, istəjirsiniz caqьgьn sual edin, joqsa qurban olsun sizə o yc manat, onun malijəti nədir ki, mən jalan ərz edim, qurban olsun.

Xan hirsənib Məhəmməd Hysejnin sөzyny kəsdі:

—Nijə axь pulun indijə kibi qalьb, mən nə bilim nə puldur, nə cəhənnəm oqlu, kəpəgin quzusudur, kycənin ortasьnda başlamьsan quzu belə gəldi, kamancacь belə getdi, utanmajьrsan başlamьsan bilməjirəm nə quzu, ahmaq oqlu, kamancacь kəpək oqlu, nə, ahmaq oqlu ahmaq, quzu, mən bilməjirəm nə quzu, başьn qarьbьb iki min işim var; başlamьsan kycənin ortasьnda bilmirəm nə quzu, nə zəhirmar oqlu zəhirmar.

Xan bu sөzləri dejə-dejə getməjə yz qojdu. Kərbələji Məhəmməd başьbь qalqьzьb çyr'ət ilə dejirdi:

—Xan! O yc manat ilə mən nə devlətli olaçaqam, nə kasьb, qurban olsun sənə o yc manat, yrəjini nijə sьqьrsan.

Əziz xan beş altь qədəm də gedəndən sonra dajandь və çibindən yc manat cьqarьb kərbələji Məhəmməd Hysejini caqьrdь:

—Kərbələji Məhəmməd Hysejn, al quzunun pulunu.

Kərbələji Məhəmməd Hysejn pulu aldı, qojdu çibinə və birçə bunu dedi: «allah əmr versin, xan».

Sual və tapşьrьqlar.

1. «Quzu» hekajəsindəki hadisə nə zaman olmuşdur? İnqilabdan əvvəl bu çyr hadisələr kəntlərdə coq ola bilərdimi?

2. Kəntli quzunu həjə satdımmь? Əgər satmadьsa, quzu neçə oldu? Bəj nə yeyn hytyн bu əhvalatlarь anlaja bilmədi?

3. Hekajə nə şəkildə jazьlmışдыr? Səitə nə deməkdir? Siz daha hansь satirik hekajə, ja seirlər oqumuşsunuz?

4. Bu hekajədən, o zamanь kəntlilərin və bəjlərin nə çyr həjət kecidiklərini bilmək olurmu? Hekajədə, hansь nöqtələrdə bəjin, hansьnda kəntlinin həjətə təsvir olunur?

İranda hyrrijet

I

Bizim məsəcidin dalьnda, qarьbьn səkisində əlli, əlli beş jaşьnda bir kişi oturub kasьbьlьq edir: bunun peşəsi bisavad mysəlmənlərə və coq vaqt İranda qəriblərinə məktub jazmaqдыr. Bu kişinin adı meşədi molla Həsəndir.

Məsədimi burada jajda da gərmək olar, qьşda da, pajьzda da və baharda da.

Gah vaqt jaj fəslі kycə ilə kecən vaqt goryrsən ki, meşədi molla Həsən başьbь dajajub səkinin bucaqьna myrgylajir, ja bir özgə vaqt kecə... goryrsən bir o tajь cəmbəlib meşədinin qabaqьnda və meşədi gözjьgь burnunun ystə kecidib, sol dizi ystə sol əlinin icində ja-

тым вәгәг сиркли кақыз дүтүб. вә башынь жуғарь қалқызыб гоэлыжын алтындан кақыза бағр-б фарса оқур:

«Вә санйон әгәр бизиң виләјәтин әһвалынь хәбәр алмақ истәсәниз, әһәмәдйллаһ сағ вә саламат, сизин өзмүғуғуызә дүағу варағ вә озғә бир ниярансыһыһымыз жоғдур, сивәј сизин аҗрыһыһыһыңдан; хыдавәнд әләм бир сәһәб саләјдә ки, сизи мән бир дә гәрәјдим...»

Қыс фәсли мәсәдinin қабарындан кесәндә гәрырсән ки, мәсәди мolla Hәсән әбаја һуғуғуыб вә қабарына бир манғал қојуб әјлиб аз қалыр манғалы қуцақласың. Ја бир озғә вақт кесәндә гәрырсән бир қәрәиб сәһәбәлиб мәсәдinin қабарында вә әһәри илә јавағ-јавағ манғалың оғларынь есир вә мәсәди мolla Hәсән сол әлиндә јазыһ бир кақыз дүтүб сағ әһни долуғуна соқуб кақыз оқур:

«Mәндән дүа јетирәсиниз әми оғлум кәрбәләји Qасыма, дајы оғлум Чәфәрә, биһимә, Sәкинә халәма, Kылым әми қызыма, мәндән дүа јетирин Heјдәрә, кәрбәләји Әлијә, мәндән дүа јетирин мәсәди Хәллиә, мәсәди Iskәндәрә, Hусейнә, вә Qulamәлијә, вә мәсәди Zыфғара, вә уста Zeјналә, мәндән соғ-соғ дүа јетирин мәсәди Rыстәм әһимә вә Nәсәфәлијә, вә Bajrama, вә кәрбәләји Oғуҗәлијә, вә Sәһзәлијә, вә кәрбәләји Ismajыла вә Mәһәммәдә дејилән ки, аардағ Myrtuza Qulu сағ вә саламатдыр вә Iranda һасә Hәmidin јамында бағбандыр вә бир арват да аһыб, ұсағыр да олуб вә соғ-соғ дүа гәндәрир вә ұсағың гоэләри ағрајыр, әһма шүкүр allaha озы саламатдыр вә соғ-соғ дүа гәндәрир...»

Мәсәди мolla Hәсән Iran әһлидир. Он он iki il бундан әһри мәсәди Iranda башына једди сәккиз мусәлман ұсағыр јығыб мүдәррислик еләди, ахырда ұсағлар бир-бир башладылар дағуымаға, о сәһәбә ки, ұсағлар бири дәрсини билмәјәндә мәсәди мolla Hәсән тыпуғурды ұсағлар узынә. Бир нәсә дәфә ұсағлар гедиб аталарына шикајәт еләдиләр, бир нәсә дәфә ұсағларын атаһы гәлиб мollaһынь узынә тыпуғурды—әһма бунлар һамыһы ұсағарды, әгәр ұсағлар дағуыласајдылар.

Усағлар дағуыдылар.

Әввәлләри мәсәди мolla Hәсән kitab сатарды. Инди дә онун сәккизинин устында бир нәсә көһнә қилди kitаblар var: iki Gylystan, dort çild Çami-Abbas, bir çild Qur'an, iki çild соғ көһнә Nisab, бир дәнә қилди дағуыһы Tәрәssыл вә бир дәнә тәзә Әbvab.

Әһма бу kitаblардан бир иһин мүддәтиндә мәсәди мolla Hәсән једди-сәккиз қилдән артық сата билмәз.

Одур ки, мәсәдinin gyzarаны кақыз јазмақ илә кеңир. Gyn олмаз ки, үс-дорт қәрәиб вә кәнтли гәлиб мәсәди мolla Hәсәнә кақыз јаздырмасың. Hәр кақызың биринә мәсәди ики қәрәиб, үс қәрәиб ја дыһәндә бир саһы аһыр. Кақыз јаздыран соғ касыб оlanda бир қәрәиб дә јазыр, бу шәрт илә ки, кақызы гәрәк кақыз јаздыран озы аһыб гәтирсин.

Allah бәрәкәт versin: јакшы сәһәтдир. Mусәлман әләминдә һең сәһәт о мәртәбәдә тәвағ дејил, нә қәдәр ки, озғәләгә мәктүб јазмақ. Anadolu мәсәдләринин қарыларындан кемәк мүмкүн дејил; о тәрәфи, бу тәрәфи мусәлманлар дүтүб долуғлар бир ја iki мollaһынь башына ки,

кақыз јаздырсынлар. Habelә Tehran, Tәbriz, Iravan, Tiflis, Bакы ја қәјри јәләр.

Гәңчә мәсәдinin қарыһынь һәр бир сәккизиндә бир мәсәди мolla Hәсән киби шәхс әјләшәиб, ијirmi-отуз adam бунлар иһатә едир ки, кақыз јаздырсынлар. Mәсәдидә гириб-сығмақ мүмкүн олмайыр.

Allah бәрәкәт versin.

Әһма бирчә бурасы јакшы дејил ки, кақыз јаздыранларын һамыһы касыб адамлар олур. Gөрырсән ки, бир фәқир фәлә гәлир ки: «мәсәди әми, мәнә бир кақыз јаз». Mәсәди мolla Hәсән буну ешитчәк сағ әһни узадыр фәләһни қабарына вә соғуғур: «сығарт гәрым қибиндә нәјин var?». Fәлә әһни салыб қибиндән iki қәрәиб сығардыр. Mәсәди дејир ки, «бу аздыр»; фәлә and иҗир ки: «дәхи pulum жоғдур»; мәсәди and иҗир ки, «јазманам», ахырда фәлә razы олур ки, гедиб бир қәрәиб дә тапыб гәтирсин.

Sонра мәсәди мolla Hәсән әввәл еһнәји тағыр гоэуың, сонра қәләмданы асыр, қәләмданың дәватына бир қәтрә су тоқур, қамығ қәләмин ұзыну басыр сол әһнин шәһадәт бармағыһынь ұшына, сонра бир вәгәг сиркли роет кақызынь kitабынь иҗиндән тапыб јарыдан сығыр, јарыһынь сәһиғә илә қојур kitабынь арасына, јарыһынь қојур сол дининин устә, қәләми батырыр мүғәккәбә вә оз-озына башлајыр кақызы јазмақа: «Sahiba, qiblәgaha, әввәлә.. вә санйон...» әрз хәјир дүаны вә ахырда «amin јарәһбәләһини» јазыб узынә дүтүр кақыз јаздырарна вә дејир: «инди сөзынә де јазым». Кақыз јаздыран дәрдini јаздырыб қуртарадан сонра қәрәикләри верир мәсәди мollaја, кақызы аһыб қојур қолтуқ қибинә ки, гедиб гәрыһынь вәтәнә гедән вармы ки, кақызы јолласың.

Mиләди тарихинин мин доққуз јыз алтыһың илиндә sentjabr аҗрыһынь 13-дә мәсәди мolla Hәсән iki нәфәр адәма кақыз јазыб: бирини Iranынь Әрәбләр кәндинин сакини кәрбәләји Mәһәммәд Әлијә, бирини тәбризли уста Чәфәрә.

Ax, башы бәләли кақызлар! Dynjavy-әләми бир-биринә вурдунуз! Kaş сизи јазаның бармақлары қурујајды вә сизи јазыб халқы бу қәдәр бәләләра салмајды. Qәрәз кеңәк мәтләб устә.

Kәрбәләји Mәһәммәд Әли iki il јарыңдыр ки, қырбәтә сығыб аз соғ сәһәк pulu қазаны вә әһл әһалыһы сақласың. Әһл әһалы ибарәтдир бир анаһындан, бир арватындан вә једди-сәккиз јашында бир оғлундан. Әввәлләр кәрбәләји Mәһәммәд Әли фәләлик еләди вә iki-үс ајда үс-дорт манат хәрчәһы вә аһы-једди арғын еит гәндәрирди евинә. Кеңән ил ертәһни-мусәлман даvasы дыһәндә кәрбәләји Mәһәммәд Әли гетмишди вә тәһә вә беһ он манат pul да апармышды. Әһма сәккиз ајдыр ки, евиндән сығыб гәлиб индидәк аңағ бир дәфә Әрәбләрә анаһына iki манат гәндәрир ки, евдә хәрчәһы еласинләр. Iki дәфә анаһы вә арваты сифарыш еләјибләр вә iki дәфә кақыз гәндәрибләр ки, хәрчәһыдан корһықлары var вә кәрбәләји Mәһәммәд Әлидән бир аз pul истәјирләр. Бу сифарышларын вә кақызларын қаванында кәрбәләји Mәһәммәд Әли бир дәфә кақыз гәндәрир вә бир дәфә дә сифарыш еләјиб ки, буралар шүлуғдур вә иш-зад о қәдәр

joqdur, bir az səbr eləsinlər, inşallah ara sakitləşəndən sonra evə xərçliq göndərar.

Bu vilajətin şuluq olmaqınlı kərbələji Məhəmməd Əli dyz jazırdı; cunky doqrudan buralar şuluq idi, amma orasınlı jaləndan jazırdı ki, iş-zad o qədər joqdur: gyn olmazdı ki, kərbələji Məhəmməd Əli fə'ləlikdən dərət abbası bir manat qazanmasın və bunu da demək olmaz ki, kərbələji Məhəmməd Əli əhl əjalınlı istəməjirdi; coq sə'j edirdi ki, pul gəndərsin, amma gəndərə bilməjirdi. Nə qədər istəjirdi gəndərsin, birdən gəryrdy ki, qibində pul joqdur. Bir necə gyn keciridi, öz-özünə dejirdi ki, «inşallah» bu gyn vətənə gedən adam taparam və hec olmasa iki manat evə gəndərətəm». Amma axırda jənə gəndərə bilməjirdi.

Ondan ötry gəndərə bilməjirdi ki, xərç coq idi və xərç da ondan ötry coq idi ki, allahın izni ilə, peyğəmbərin şəriəti ilə kərbələji Məhəmməd Əli burada bir dul arvat sijqə eləmişdi.

Həmin arvat kərbələji Məhəmməd Əlinin joldaş bir fə'lənin başınlı idi. Əvvəllər bu arvat kərbələji Məhəmməd Əlinin paltarınlı jıjardı.

Bir dəfə kərbələji Məhəmməd Əlini joldaş evlərinə qonaq aparılmışdı, nə tevr dıydy ki, kərbələji Məhəmməd Əli arvadın qıclarınlı goryb xoşladı və axırda da ki, aldı. Qabaqca kərbələji Məhəmməd Əli «Aslan» karvansarasınlı bir hiçrəsinde qalırdı və danışmışdı təzə arvadına ajda birçə manat xərçliq versin. Amma sonra arvadı bir az da artıq xoşlayıb köcdy arvadın evinə.

Arvadın adı Pəri Nisa idi.

Gynlərin bir gyny kərbələji Məhəmməd Əli qacaraq evə gəlib təzə arvadına dedi: «aj qız Pəri Nisa, müstuluqumu ver».

Pəri Nisa təəccybly soruşdu:

—Nə olub?

Kərbələji Məhəmməd Əli dybarə dedi:

—Müstuluqumu ver.

Pəri Nisa jənə soruşdu:

—Nə olub?

Kərbələji Məhəmməd Əli jənə dedi:

—Müstuluqumu verməsən deməjəcəjəm.

Pəri Nisa Kərbələji Məhəmməd Əliyə jayvqlaşyb jaryşdı əllərindən və jənə soruşdu:

—Sən allah de goryn nə olub?

Kərbələji Məhəmməd Əli jənə dedi:

—Vallah müstuluqumu verməsən deməjəcəjəm.

—Jaxş müstuluqun bərc olsun, de gorym nə olub?

Kərbələji Məhəmməd Əli dedi:

—Bizim İrana «hyrrijət» verilib.

Pəri Nisa bir qədər dajamınlı soruşdu:

—Nə verilib?

—Aj qız hyrrijət də, indiyə kibi bunu da bilməjirsən?.

Pəri Nisa jənə bir qədər dajamınlı və bir az təəccybly soruşdu:

—Hyrrijət nədi?

Kərbələji Məhəmməd Əli arvadın əllərini özündən kənar eləjə-eləjə başınlı sol tərəfə cəndərdi və bir çyr nəğazə olan kibi cavab verdi:

—Aj rəhmətliyin qız, indi axı mən sənə nə dejim, necə səni başa salım, indi dıynja aləm bilir ki, İrana hyrrijət verilib, indi ky-cədə uşaqlar da bilirlər ki, İrana hyrrijət verilib, bu gyn həmsərilərin hamınlı qonsur saqırtmışdı məscidə, padşaha dua eləjirdilər ki, İrana hyrrijət verib, mən də getmişdim məscidə, o qədər adam vardı ki, ijnə salmaqı jər joq idi. Kərbələji Həsən Qulu da orada idi. Həmsərilər o qədər sevinirdilər ki! Doqrudan da indiyə kibi biz jazıq həmsərilər coq qara gyn cəkmışik, fə'ləlik eləməkdən çalınlı cıqırdı, amma gəryrsən ürsijətdə hec fə'lə joqdu, hamınlı jazıq həmsəridi. Pəri Nisa, allah qojsa bundan sonra pulumuz coq olar, elə ha dejirdin ki, mənə urus məxmərindən bir arxalıq al, indi vallah bundan sonra alaram, axı özün gəryrdin ki, pulum gərmırdy, amma allah qojsa bundan sonra pulum coq olar, kəblə İmaməli, kəblə Nəruz, Qasıməli, Oruç, məşədi Bajram o qədər sevinirdilər ki, az qalırdılar bərkələrini gejə atalar, qonsur dejirlər sabah həmsərilərin hamınlı saqırtıq hyrrijət pajlajaçaq. Aj çan, aj çan! saq olsun bizim padşahınlı, aj çan!

Bu sözləri dejə-dejə kərbələji Məhəmməd Əli cıtlıq çalınlı oj-najırdı. Pəri Nisa sevinçək jənə gedib jaryşdı ərinin əllərindən.

Sabah oldu. Aqşam vaqtə kərbələji Məhəmməd Əli gəldi evə və icəri girən kibi Pəri Nisaja dedi:

—Pəri Nisa, balam qonsur bizə hec zad pajlamadı, dedi ki, sizin hyrrijət pajınlı, İranda öz vətənimizdə pajlajaçqlar.

Bu sözləri eşidəndən sonra Pəri Nisa qas-qabaqlınlı təkdy və bir az dınnəjib axırda ərinə dedi:

—Jalan dejirsən.

Kərbələji Məhəmməd Əli başladı and icə-icə arvadın inandırtmaqı.

—Jalan dejirsən atama nə'lət, qonsur bizə hec zad pajlamadı.

—Jalan dejirsən?

—Vallah hec zad pajlamadı.

—Söz joq pajlamaz, mənəim bəxtim haradajdı ki, pajlasın, burada pajlamadı ki, İranda vətənimizdə pajlasın, jətissin o kaftar arvadına, mənəim bəxtim haradajdı ki, burada pajlasın.

Bir qədər də öz bəxtindən şikajət edəndən sonra Pəri Nisa aqıqlı ərinə dedi:

—Bax, kəblə Məhəmməd Əli, mən onu bunu bilmənəm, hələ mən sənə arvadam gərək çəpən cəpən arvadın saxlajasan. İndi iki əjdə mən səndən bir məxmər arxalıq istəjirəm, almağırın ki, kasəbam, pulum-joxd. İndi də başlamışsan ki, mənim rəjəmə qonsur vermədi, vətəndə verəcəklər. Mən hec və'də ona dəzə bilmənəm ki, mənim qismətimi o kaftar arvadın alıb jesin. Ja hələ bu gyn get kaqız jazdır ki, sənin rəjəmə jollasənlər bura özyunə o kaftara verməsələr, ja ki, mən bilmərəm nə elərəm.

Bu sözlərin cavabında kərbələli Məhəmməd Əli dedi:

—Aj arvat sən ailəyə boş-boş danışma, vətəndə hər nə pəjləslərlər verəcəklər anama, anam da hec olmaz ki, mənim rəjəmə özymə gəndərməsən, vallah gəndərəm, anam məni coq istər. Yrəjyvy səxtmə, dur bir tika cərək gətir jejək.

Pəri Nisa cərək gətirib qojdu ərinin qabaqına, amma özy gedib oturdu bucaqda.

Axırda kərbələli Məhəmməd Əli and icdi ki, sabah olçaq gedib vətənə kaqız jazdırar ki, onun rəjəmə gəndərsilər burada özyunə jetişsin.

Pəri Nisa bir az sakit oldu.

Sybh tezdən kərbələli Məhəmməd Əli cəqde kycəyə bilmədi nə eləsin. Bir tərəfdən Pəri Nisadan coq qorqurdu və hec özy də bilməjirdi ki, nəjə qorqurdu, bir tərəfdən də vətəndəki arvadı Tykəzbandan qorqurdu; qorqurdu ki, kaqız jazdırar gəndərə vətəndə Tykəzban dujar ki, əri rəjəmə təzə arvadından ötry istəjir. Burada evlənməjini kərbələli Məhəmməd Əli bərk gizlədir, ondan ötry ki, vətəndən gələndə Tykəzbanın qardaşları onu qorquntusdular ki, əgər qyrbətə evlənsə, gəlib burada onun başıyın jararlar. Tykəzban da and icmişdi ki, əgər kərbələli Məhəmməd Əli qyrbətə evlənsə, başı acaq, ajaq jəlin gəlib təzə arvadın saclarıyın jolar.

Bu işləri fikir eləyə-eləyə kərbələli Məhəmməd Əli gəlib jetişdi məscidin qarısına. O və'də məşədi molla Həsən təbrizli usta Çə'fərə kaqız jazı təzə qurtarmışdı. Usta Çə'fərin kaqız bu məzə-munda idi:

«Əvvələ... salam dya... və sanijən... amin jarəbylələmin, ej mənim istəki anam, neçə müddədir ki, gəlib qyrbətə işləjirəm, hec səni jəldəndən cəqartmağırəm, amma aj ana, vallah məndən incimə ki, sənə xarçlıq gəndərməjirəm, ha istəjirəm gəndərəm, amma vallah bilməjirsən buralar neçə bahalıqd. Gəryrsən əvvəlləri mən tək çəpənə qalırđım, o və'də xarçım az olurdu, hərdən bir sənə bir iki manat gəndərdirdim, amma söz jox allah özy bujuru ki, mysəlman bəndələrinin tək qalmaq jaxş deji və allahın bujurmağına gərə neçə də ki, məsələ mollalar həmişə və'z eləjəndə bizə dejiylər ki, mysəlmanlıqda tək qalmaq jaxş deji, odur ki, məsələ səndən də eji olmasın allahın izni ilə və peğəmbərin səriəli ilə burada səndən eji olmasın bir arvat siqə eləmişəm, gənə neçə olsa arvaddır, xarç zadı olçaq, vallah qazandıqım ancaq evimizin xarçını gəryr, dəxi o qədr qalmajır ki, sənə də gəndərəm və bir də mənim

əvəzimdən bizim oqlanın yzyndən əp və bir də çəmi qom əqrabaja dua jetir».

Məşədi molla Həsən həmin kaqız təzə qurtarmışdı ki, kərbələli Məhəmməd Əli jəvəqləşib salam verdi və yzyuny mollaja dutub dedi:

—Molla əmi, mənə də bir kaqız jaz!

Məşədi molla Həsən kərbələli Əliyə dedi: «baş ystə» və usta Çə'fərə də dedi ki: «gətyr qələmi kaqız qol qoj». Usta Çə'fər mollaja cavab verdi, ki, «qoj kaqız qurusun, mən gedim paket alım gətirim, sonra qol qojaram».

Usta Çə'fər durub getdi. Kərbələli Məhəmməd Əli cəmbəldi mollanın qabaqına və məşədi molla Həsən usta Çə'fərə jazdıq kaqız qojdu gynun qabaqına, kitabın icindən bir vərəq cirkli poct kaqız cəqartdı və sonra saq əlini kərbələli Məhəmməd Əliyə uzadıb dedi:

—Cəqart gərym, mənə nə verəcəksən?

Kərbələli Məhəmməd Əli jəvəş-jəvəş saq əlini uzadıb çibinə və yc dənə tək qəpik qojdu mollanın qabaqına. Məşədi molla Həsən pulları gətyryb əvvəl dutdu gəzynun qabaqına, sonra saldı çibinə, sol dizini qaldırđı juqarı, kaqız sol əlinin icində qojdu dizinin ystə, qələmi batırdı myrəkkəbə və başladı jazmaq; «əvvələ... salam və dya... və sanijən, amin jarəbylələmin» bunu jazandan sonra yzyuny dutdu kərbələli Məhəmməd Əliyə:

—De gərym sözyn nədi?

Kərbələli Məhəmməd Əli bir öskuryb başladı:

—Molla əmi sənin jəvəşində qalsın məsələ... Məşədi molla Həsən istədi jazsın, kərbələli Məhəmməd Əli tez əlini uzadıb jəpşib qələmdən:

—Jox, jox, jazma, hələ qulax as...

Məşədi molla Həsən qələmi cəkdi və başladı qulax asmağa, kərbələli Məhəmməd dedi:

—Məsələ: jazğınan aj ana, dejiylər İrana «hyrrijət» veriblər. Məşədi molla Həsən başladı jazmaq: «aj ana, İrana hyrrijət veriblər».

Kərbələli Məhəmməd Əli dedi—jaz: dymən qonsur bizə xəbər verdi ki, bizim rəjəmə vətəndə pəjləjəçaxlar...—Məşədi molla Həsən bu sözləri də jazdı. Kərbələli Məhəmməd Əli dedi: jaz—indı aj ana, mən vallah hec zad istəməjirəm, amma ajib olmasın... qoj gərym neçə jazax, molla əmi səndən ajib olmasın bizim ev adamı ajib olmasın...

Məşədi molla Həsən istədi jaza, jənə kərbələli Məhəmməd Əli əlini atdı qələmə və cəqartdı:

—Jox, jox, nə qajərsən, sən imam onu jazma, jazma. Bilməzsən mənim sözlərimin həmişə jəzarsən ha! Jox jox başına donym, a molla, məni xanəxarab eləjərsən...

Məşədi molla Həsən qələmi kağızdan cekib başladı qulaq asmağa, kərbələji Məhəmməd Əli başladı:

—Jaz: mənim rəjəmə hər nə düşsə göndər mənim öyümə...

Məşədi molla Həsən bu sözləri jazdı. Kərbələji Məhəmməd Əli başladı:

— Hərçənd mən bilməjirəm nə qədər düşəcəkdir, hələ tutak ki, az da düşsə göndər; çünki doğrudan a molla, mən hec bu sözləri aqzıma alıb danışmazdım, amma bu arvatların öhdəsindən mənə qəlməklə olur...

Məşədi molla Həsən istədi jaza, kərbələji Məhəmməd Əli tez əlini uzadıb jəpəşdi qələmdən və cəpərdi:

—Jox, jox sən allah jəzma, arvat sozy jəzma, birdən bilməzsən jəzarsən arvat almışam, elə onu jaz ki, rəjəmə göndərsinlər, vəssalam.

Məşədi molla Həsən bunu da jazdı. Kərbələji Məhəmməd Əli dedi:

—Vəssalam, bir də jaz-mənim əvəzimdən bizim oqlanların yzından oğ və ağıb olmasın ev adamın kefi neçədir və hamı qom əqrəbəja dya göndərirəm vəssalam, de indi bular da jaz vəssalam. Məşədi molla Həsən bu sözləri də jazdı.

Axırda kərbələji Məhəmməd Əli molladan təvəqqə elədi ki, jazdıqları bir dəfə oqusun. Molla başladı jazdıqları oqumağa,

«Əvvəla səlam dua... və səmijən... jərəbbül'aləmin... aj ana, dejrələr İrana hyrrijjət veriblər, dənən qonsur bizə xəbər verdi ki, bizim rəjəməz vələndə rəjləjəqlər, indi aj ana, mənim rəjəmə hər nə düşsə göndər və bir də mənim əvəzimdən bizim oqlanların yzından oğ və ağıb olmasın ev adamın kefi neçədi və hamı qom əqrəbəja dua göndərirəm vəssalam».

Kağız oqub qurtarandan sonra məşədi molla Həsən bu kağızı qojdu usta Cəfərin kağızının jəməna gynun qabaqlına. Bu hində usta Cəfər əlində bir cirkli paket gəldi. Məşədi molla Həsən usta Cəfərin kağızını və qələmi verdi ki, usta Cəfər qol qojsun. Usta Cəfərin gozy sataşdı kərbələji Məhəmməd Əliyə jazılan kağıza və əjlilə haman kağıza diqqətli baqlı dedi ki:

—Aj məşədi molla əmi öz aramızdı, amma bu kişinin kağızını mənim kağızımdan jaxşə jazmışam? Bax mənim kağızımdan xətti o qədər gözəl deji, amma o kağızın xəttinə bax...

Bu sözləri deyə-deyə usta Cəfər kərbələji Məhəmməd Əlinin də kağızını əlinə gətirib başladı ikisini də biri-biri ilə dutuşdurmağa. Kərbələji Məhəmməd Əli də başını uzadıb əvvəl öz kağızına baqlı, sonra usta Cəfərin kağızına baqlı və bir soz demədi. Məşədi molla Həsən də kağızları əlinə alıb hər ikisini cənəjin altından diqqətli ilə baqla-baqla dedi:

—Pə pə, aforin belə xətti, bir-birindən gözəldi.

Bu sözləri deyəndən sonra məşədi molla Həsən kərbələji Məhəmməd Əliyə jazdıqları kağızı səhvən verdi usta Cəfərə, usta Cəfərə jazdıqları kağızı qojdu gynun qabaqlına.

Usta Cəfər bilməyə-bilməyə kərbələji Məhəmməd Əlinin kağızını molladan aldı, qələmi gətirdi, kağızı qojdu sol dizinin üstə və hıqqana-hıqqana, kəhildəyə-kəhildəyə on dəqiqənin myddətində jəman jaxşə adını jazdı. Sonra jazdıqları jərə bir cimdik topraq tokyb paketi qojdu qoltuquna və ajaqla durub xydahafiz deji gətirdi.

Usta Cəfər uzaqlaşandan sonra, məşədi molla Həsən kərbələji Məhəmməd Əliyə də dedi ki, gedib paket alıb gətirsin. Kərbələji Məhəmməd Əlinin fikri bu idi ki, kağızı paketi qojmamış aparsın əvvəl Pəri Nisaja gətərsin, sonra qojsun paketi. Məşədi molla Həsən usta Cəfərə jazdıqları kağızı dort qat bykyb verdi kərbələji Məhəmməd Əliyə və dedi ki: «sonra nə vaqt paketini gətərsən ystiny jəzaram». Kərbələji Məhəmməd Əli kağızı gətirdi əlinə və qələmi alıb hıqqana-hıqqana bir belə cəzma qara cəkdi: (Məhəmməd Əli), guja ki «Məhəmməd Əli»; sonra dort qat bykyb qojdu qoltuq çibinə və durub gətirdi.

Kərbələji Məhəmməd Əli gəldi evinə, kağızı qoltuq çibindən cıqlayıb ızatdı arvadına və dedi:

—Bax Pəri Nisa, gedib kağız jazdırdım, göndərəcəyəm anama, jəzmişəm ki, mənim hyrrijjət rəjəmə göndərsinlər, hələ inanırsan— hec, inamajırsan— al apar kağızı hər kəsə istəjirsən oxut, gər belədi jə jox.

Pəri Nisa kağızı aldı əlinə, o tərəfinə baqlı, bu tərəfinə baqlı, sonra bykyb qojdu taqcaja. Aqşam vaqte arvat kağızı gətirib qojdu qoltuquna və gətirdi qardaş kərbələji Rzanın evinə, kağızı cıqlırdı verdi qardaşına və dedi:

—Dadaş, sən allah, bu kağızı apar ver bir adam oqusun, gərək burada nə jəzyləb:

Kərbələji Rza əvvəl kağızın əhvalatını baqlıyından soruşdu və bir qədər fikirləşib dedi:

—Aj qız, Pəri Nisa, sən hec aqlın jox imiş.

Pəri Nisa soruşdu:

—Nəyə dadaş?

Qardaş cavab verdi:

—Aj ahmaq, bir fikir elə gər, İrannan bura hyrrijjət gələr?

Pəri Nisa dedi:

—Aj dadaş, sən neyə elə soz danırsan? İran nə uzax jərdi ki,

gəlməsin. Ərəblər kəndi odur-a Arzın qıraqındadı, nə bir, jəz jəldi ki, burdan ora yə-dört gynlyk jəldi.

—Jaxşə dejrən, Pəri Nisa, «Ərəblər qəz, uzax jərdi gəlməsin» axı İrannan bura hyrrijjət gələr?

Pəri Nisa bir az aqşoqlu kibi dedi:

—Aj dadaş, sən allah elə danışma, cox əçəb gələr, nəjə gəlməyir, sən elə mənim hər sözyü ahmaq hesab eləyirsən, oxutmağın, ver məndə kaqıbz mən özüm aparıb oxudaram.

Kərbələji Rza kaqıbz vermədi və gylə-gylə dedi:

—Jaxş, Pəri Nisa, mən kaqıbz sabah aparıb oxudaram, qoq kərbələji kaqıbz gondərsin, amma vallah gənə axırda mən deyənlə ola-çax; cunqy axi kim eşidib ki o təcən bura hyrrijət gəlsin o təcən bu yzə hana gələr, səbzə, badam ici gələr, tytyt, çaj, tırjək, belə zadlar gələr, joxsa vallah mən ömrümdə bir dəfə də eşitməmişəm ki, hyrrijət gələ, hec bu tərəflərdə hyrrijət alıx-verişi eləjəni də mən eşitməmişəm.

Pəri Nisa bir az fikir eləyəndən sonra jənə qardaşından təvəqqə elədi ki, kaqıbz aparıb bir adama oqutsun. Qardaş söz verdi ki, kaqıbz sabah oqudar.

Sabah oldu və kərbələji Rza kaqıbz aparıb əvvəl molla Oruçəlinin janyəna. Molla Oruçəli iki ildir burada bir məktəb açıb və balyəna beş on uşaq jəyib oqudur.

Molla Oruçəli kaqıbz aldı və diqqətlə baqandan sonra dedi ki:

—Bu kaqıbz Tərsil xətti ilə jazylıb və cox qarışyq jazylıb, mən bu xəttə aşna dejiyənlə apar elə bir adama oqut ki, bu xəttə aşna olsun.

Kərbələji Rza kaqıbz aldı aparıb rus mysəlman məktəbinin mysəlmini Mirzə Həsənə nişan verdi və təvəqqə elədi oqusun. Mirzə Həsən həmin məktəbdə mysəlman dərşinin mysəlmini təhsil eləyir. Və ozy də «seminarja» dejiyənlə mysəlmanada təhsil eləyib.

Mirzə Həsən kaqıbz diqqət ilə baqıb dedi ki: «Bu kaqıbz jazylan əlləri colaq olsun, elə narın və rizo jazylıb ki, oxumaq tınyukyn deji», kərbələji Rza kaqıbz Mirzə Həsəndən aldı və bilmədi dəxi kimin janyəna getsin və kimə oqutsun. Birdən kərbələji Rzanın jadyəna dışdy ki, əttar meşədi Hysejn gərək coq dərs oqumuş adam ola; cunqy coq məçlislərdə meşədi Hysejnin şəriətdən, həqiqətdən, xilqətdən və hədəjətdən bəhs etməjini kərbələji Rza bir necə dəfə eşitmışdi. Həmişə meşədi Hysejn danışanda kərbələji Rza öz-özyne deyərdi ki «jəqin meşədi Hysejn alim adamdır».

Kərbələji Rza meşədi Hysejnin dykəninə jetişib gordy ki, meşədi tərəzinin bir canaqlına bir parca nabat qojub cəkir və mystəriyə bu sözləri deyr: «allah ələnlərinə rəhmət eləsin, rəhmətlik babam həmişə məni qıçaqlına alanda atama deyərdi: bax, oqlum kərbələji İsmajıl bu uşaqdan myqəjət ol, bunun gözələrindən elm jaqır, bu uşaq əvvəl-axır alim olaçaq. İndi mən baxıram ki, həqiqətdə rəhmətlik babam bilirmiş ki, mən axırda nə olaçaqam. Amma söz jox. Elm elə bir şey deyl ki, öz-özyne gəlsin girsin adamın başına, elmi təhsil eləmək lazımdır, cunqy sındırmaq lazımdır, joxsa elm bir elə şey deyl ki, öz-özyne gəlib girsin adamın başına. Elmi təhsil eləjincə insanın anadan əndijə syd adamın burnunun dəliklərindən gəlib tokylyr, hec

bilirsən başma nə işlər gəlib, ajaqlarına nə qədər cubuqlar dəyib, nə qədər kətəklər jemişəm, axır ki, gəzymyn nuru tokylyb bir tevr alimlər çərgəsinə daxil olmuşam, joxsa qadan alım, bu işlər zarafat deyl və bir də insanda qabilijət də gərək olsun, zəkavət də gərək olsun, joxsa hamı oxujan alim olmaz».

Kərbələji Rza jetişib kaqıbz dutdu meşədi Hysejnin qabaqlına və dedi:

—Meşədi əmi, allah atana rəhmət eləsin, bir bax gərək bu kaqıbzda nə jazylıb?

Meşədi Hysejn mystəriyə nabat verəndən sonra kərbələji Rzadan kaqıbz aldı və başladı diqqət ilə baqmaqa bir azdan sonra dedi:

—Bu kaqıbz kim jazylıb?

Kərbələji Rza çavab verdi ki, bilməyirəm kim jazylıb gərək ki, məşədi qabaqlına kaqıbz jazan molla jazylıb ola.

Meşədi Hysejn başladı kaqıbz oqumaqa:

«Əvvələn ymdəji-mətləb səlamətli-vyçudi-zicudi symast və sənişən əgər əhvalətin-ınçanıbra xəstə başid, əlhəmdylillah səlamət həstətim və nigəranı nəmidarim səvaj duri əz şyma, xydavəndi ələm səbəbi sazad və vəsiləji xəjr əngizəd ki, didari şərifli şymara bəxəjr və xubi didar nymajəm. amin jərəbbə'aləmin və bə'd...»

Tərcüməsi:

«Əvvəlla əsas məsələ sizin səlamətliğinizdir; və İkinci əgər bizdən xəbər bilmək istəyirsinizsə sykyr allaha səlamətlik və sizdən əjrə jəşadəyətlərdən başqa hec dərdimiz jəqdur, allah bir vəsilə dyzəltsin ki, sizi gərmək bizə mymkyn olsun. Sonra...»

Meşədi Hysejn kaqıbz buraja kibi oqujub burada və jənə kaqıbz diqqət ilə baqıb cətinliklə bu sözləri oqudu: «qyrbət vilajət» sonra jənə duruxdu və kaqıbz ıylıqqa dutub başladı o tərəfə bu tərəfə cəndərməyə və jənə diqqət ilə baqıb hıqqana-hıqqana bu sözləri oqudu: «cunqy»...

Bir iki dəfə də meşədi Hysejn «cunqy»-«cunqy» deyib dəjandı, kaqıbz qojdu tərəzinin canaqlına və yzyny dutdu kərbələji Rzaja:

—Balam bu kaqıbz jazan mən tanıyıram, bunu jazan meşədi molla Həsəndir, zəlim oqlu zəlim jazdyq kaqıbz hec kəs oquja bilməz; cunqy meşədi molla Həsən doqrudan dərin molladı, mən dejiyənlə Təbrizdə də belə dərin oqumuş adam az tapılar və meşədi molla Həsən jazdyq kaqıbz az-az adam oxuja bilər, maşallah kaqıbz jazana, and olsun allaha kişijə deyənlə vergi verilib, bir xəttə bax, xəttə bax!

Bu sözləri deyə-deyə meşədi Hysejn jənə kaqıbz gotyrdy əlinə və başladı tamaşa eləməyə.

Kərbələji Rza aldı kaqıbz və qojdu çibinə və istədi qajırdıb gəlsin evə, meşədin janyəndan keçəndə kərbələji Rzanın fikrinə gəldi

rəf cəndərib gordylər ki, həjətə bir ulaq girdi, ulaqın ystində bir arvat və yanında bir kişi.

Pəri Nisa və kərbələji Məhəmməd Əli əvvəl bilmədilər ki, bu gələnlər kimdirlər, hətta kərbələji Məhəmməd Əli zarafat ilə deddi ki: «aj qəz, juxun cin oldu, budur Şərəbanın əmdostun sənə qarşız gətirir».

Pəri Nisa jənə diqqət ilə həjətə girənlərə baqıb durdu ajaqqa. Kərbələji Məhəmməd Əli də bir qədər diqqət eləjib birdən «vaj» deyjib qacdı evin bucaqlına və istədi gizlənsin. Pəri Nisa həlnək qacdı ərinin janyına və bilmədi nə eləsin. Kərbələji Məhəmməd Əli qacdı aqoşqaja tərəf və istədi aqoşqanın sındırılıb və özünü salsın eşijə, sonra jənə həjətə baqıb qajıtdı qarşız tərəf və göz-gözə verib özünü saldı həjətə və başladı qacmaqqa. Ulaq ystə gələnlər arvat hər əlinə bir daş alıb başladı kərbələji Məhəmməd Əlini qovlaja-qovlaja səjməjə: «kəpək oqlu, arvat almaqın bəs deyjil, hələ gətyrüb mənə kaqız jazyb da verirsən!!»

Arvadın janyndakı kişi də kərbələji Məhəmməd Əlinin ystynə hıçum elədi. Arvat əlindəki daşın birini atdı kərbələji Məhəmməd Əliyə, daş gedib dəjdi tojuqların birinə, kişi əlindəki aqaçı tulladı kərbələji Məhəmməd Əliyə, aqaç gedib dəjdi divara. Kərbələji Məhəmməd Əli həjətin alcaq divarından aşılıb dyşdy o biri həjətə və qacdı. Pəri Nisa evin icində başladı «havar-havar» deyjib baqırmaqqa. Həjətə arvat və kişi kərbələji Məhəmməd Əlini o çyr səjrydylər, neçə ki, kyçədə on jeddi, on səkkiz jasynda mysəlman uşaqlar əşyq ojnajanda bir-biri ilə səjryrlər.

Kərbələji Məhəmməd Əlini qovlajan arvat onun Ərəblərdəki arvadı idi. Həmin kişi də arvadın qardaşy idi.

Dəxi bilməjirəm mə'rəkənin axırb hara catdı....

Л У Қ Ә Т.

Sənən — Əlini.

Əhəmədyllah — Allahın ykyr.

Duaq — duacı.

Gylystan, Çamə-Abbas Nisab-Tərəssyl, Əvəb — kolinə farsça və ərəbcə dini kitabların adlarıdır.

Gyzaran — dolanaçaq.

Səlibə, qibləgaha — səhibin və qiblə.

Xana-xarab — evi daqılmış.

Xilqət — jərədəlik.

Hidajət etmək — doqru jöl göstərmək.

Zəkavat — aqıllılıq.

Mədaris — məsəllim

Sual və tapşırqlar.

1. Kərbələji Məhəmməd Əli hyrrijətə nə çyr başa dysmysdyr? O hyrrijət pəjnənin gəndəribləcəjine doqrudan da inandırılıb?
2. Kərbələji Məhəmməd Əlinin məktubu lazımlı olan jərinə catdımb? Nə ucun onun İrandakı arvadı aqıqlanılıb ərinin dəhənçə gəldi?
3. Hekajənin hansı jərlərində İrandıqların son dərəçədə əvam və mevhumatçı olduqu təsvir olunmuşdur? Hekajənin ümumi nətiçəsindən nə cəqər. Məsədə molla Həsən tipi nə ucun belə ətraflı təsvir olunmuşdur?

SABIR.

Mirza Ələkbər Sabir 1863-çy ildə Şamaxı şəhərində anadan olmuş və 1912-çi ildə vəfat etmişdir.

Sabiri səkkiz jasynda ikən mollaxanaja qojmuşlar. Lakin başyndan ajaqlına qədər mevhumatla, avamıyla dolu olan Şamaxı mədrəsələri, həvəsli kicik Sabirə fələqqədən və dəjyilməkdən başqa bir şey verə bilməmişdi. Sabir kicik jasynda ikən, molla məktəbində oquduqu zaman, öz halıyla bir coquq səmimiyyətlə bu çyr göstərmişdi

Dutdum oruçu irəmazanda

Qaldı iki gozzərim qazanda

Mollam da dəjyr jazy jazanda

Sabir dert il bu köhnə, molla məktəbində oquduqdan sonra o vaqt Şamaxıda şöhrətli məktəblərdən olan Haçy Sejid Əzimin məktəbinə girmiş və orada mykəmməl olaraq farsça ojrənmişdir. Bu zamanandan, Sabirin zəkavəti, iste'dadı Sejid Əzimin nəzəri-diqqətini çəlb etmiş və Sabir də onun rəhbərliji altında farsçadan tyrkçəyə şeir tərçymələri etməjə başlamışdı.

Bir neçə il Sejid Əzimin məktəbində tyrkçə, farsça oqumuş və bytyn oquduqlarından da lazımlıncə istifadə edə bilmışdir. Lakin atası, ona təhsilni davam etdirmək ucyn imkan verməmiş və Sabir də atasının dykəlinə sabınl bişirmək sənətinə gəlmişdir. Sabir dykəndə işləməjə bacarmamış, jənə də ədəbiyyatla, şeir jazmaqla məşqul olmuşdur.

1906-çy ildən e'tibarən Tiflisdə nəşr edilən «Molla Nəsrəddin» jurnalına şeirlər və feljetonlar gəndərməjə başlajan Sabir get-gədə

ədəbijjatda özünə gərəkəmi bir jər dutdu. Sabir «Molla Nəsrəddin» də şeirlərini «Нор-Нор» imzasilə jazardı, ona görə də əsərləri bu adla məşhurdur.

Əkinci

Bəsdir bu qədər başlama fərjadə əkinci!
Qoyma özünü tylkylyjə adə əkinci!

Bir yzrilə hər gyndə gəlib durma qarьmda,
Jalvarma mənə bojnunu kəç burma qarьmda,
Gahi başьna, gahi dəşynə vurma qarьmda.
Ləqvn olma, ədəb gozlə bu me'vadə əkinci
Lal ol a gedə, başlama fərjadə əkinci!

Xoş kecmədi il cəlyjə, dehqanə, nə borçum!
Jaçmadı jaçьs, bitmədi bir danə nə borçum!
Əsdi qara jel cəltijə, bostanə nə borçum!
Getdi mənə nə fəhləlijin badə, əkinci!
Laq-laq danьsьb başlama fərjadə əkinci!

Aldı dolu əldən səry-samanьny neylim?
Ja inki cəjirtgə jedi bostanьny neylim?
Verdin kecən il borçuna jorqanьny neylim?
Ol imdi palas satmaqda amadə əkinci!
Laq-laq danьsьb başlama fərjadə əkinci!

Söz acma mənə coq calьsьb az jeməjindən,
Çanьn bə-çəhənəm ki, olyrsən deməjindən,
Mən gozlətməgəm, buqda cьqar ver həbəjindən,
Cəltik də gətir, arpa da, buqda da əkinci!
Joqsa sojaram lap dərini adə əkinci!

Sən hej de, jəqumdur, cьqarьb çanьny allam!
Vallah ojub dideji-girjanьny allam!
Şallaqda dutub pejkəri-yrjanьny allam!
Əz halьny sal indi özün jədə əkinci!
Laq-laq danьsьb başlama fərjadə əkinci.

Cytçy babasan buqdanь ver, darь jejrəsen,
Su olmasa qьsda əridib qarь jejrəsen.

Daşdan jumuşaq zəhr nədir, marь jejrəsen.
Əjrəsməmişən ət-jaqə dьnjada, əkinci!
Hejvan kibi əmr ejləmişən sadə əkinci!

Lakin mənim insanьlq olub vəz' mədarьm,
Bəjzadəjəm asajışədir çymlə qərarьm
Mejsiz, məzəsiz bitməz olur şamy-naharьm
İştə belədir haləti-bəjzadə əkinci!
Bəjzadələrin rəsmi budur adə, əkinci!

Л У Қ Ә Т.

Kəç — əjri.
Me'va — jər.
Dehqan — kəntli.
Səry-saman — abadanьlq.
Amadə — hazır.
Dideji-girjan — aqlar goz.
Pejkəri-yrjan — cьpraq bədən.
Mar — ilan.
Vəz' mədar — dolanaçaq.
Asajış — rahatьlq.

Сьоьрма jat...

Сьоьрма, jat aj ac tojuq juqunda coqça darь gər;
Sus aj jazьq! Fəzadakь yqabi-çan şikarь gər.

Hinində daldalanma coq, həjətdə də dolanma coq,
Jejəndəki bьsaqə baq, o tiqi-abidarь gər.

Gətirdigin jumurtadan nətiçə çyçə gozləmə!
Tabada qajqanaqə baq, ocaqdakь şərarь gər!

Taxьl-taxьl dejib də coq, сьоьрма zəngəzurlu tək!
Bəjin xanьny, xanьny bəjin əlində eltiqarь gər!

Mənəm mənəm-dejənlərin inanma coq da qevlinə,
Gərəkli gyndə onlarьny qьcьndakь fərarь gər!

Amandır ujma vaizin, həlavəti kəlaminə
Əba, qəbanьny qavza baq, icində zəhrimarь gər!

Bu əqnijalarьny yzун gəryncə ehtijaçda
Get ej fəqirü-binəva, kəfən byryn, məzarь gər!

Bu intilgetlərin sözün, gətirmə hec aralıqda
Olar gərmək istəsən şarab gər, qumar gər!

Palitqadlr hər işləri, alıslar, verişləri
Olarda bir əməl fəqət, quru boş iftixar gər!

L Y Q Ə T.

Fəza — boşluq, qoç.
Yqabl-can-sikar — yək avlayan qızıl qus.
Tiqil-abdar — iti qılınç.
Şərar — od, alav.
Ehtkar — alver etmək.
Fərar — qaçmaq.
Hələvəfi kəlam — sözün şirinliyi.
Şəniş — devlətilər.
Fəqiry-binəva — jazyq, joqsul.
Məzar — qəbr.
Palitqa — siyasət.
Əməl — iş.
İftixar — fəxr etmə.

Sual və təpşərgələr.

1. Sabir bu şeirində kimə myraçəətə danışır?
2. Sabir burada xan və bəyi, mollaları, ziyalıları nə cür təsvir edir? Onlardan əməkçilərə kömək olarmı?
3. Sabir kəntli və əməkçilərə nə məsləhət gəyir? Bu məsləhəti çidimidir?
4. Nə ucun Sabir əsl mybarəzə yolunu acıq və ağız gəstərə bilməyir?

RUSJADA INQILABCB KƏNTLI DEMOQRATIJASB ƏDƏBIJJATB.

Neqrasov.

Dəmir jolu.

V a n j a — (əjnində fajtoncu cuxası).
— Ata, Bu dəmir yolunu kim düzəltdi?
A t a — (qırmızı astarlı palitoda).
— Quzum, Qlejmikell!

(V a q o n d a d a n ı ş ı q).

Necin uzaqlara cəkirsen ata,
Ərtily sözlərlə oqlun Vanjan?
Mənə izn ver ki, gəstərim ona,
Bu aj ıylarda, burda olan.
Bu zəhmət olduqca aqırdı, Vanja!
Bu iş deydirdi bir adamın işi.
Gəl bir varaqılaş qırç kecmişi.
Dunjada ancaq bir padşah vardı.
Onda ələm, ölm, sonsuz ah vardı.
O padşahınsa aqlıydı adı,
Hər jerdə hakimdir onun qanadı.
O, bəyik ordular cəkib gəzdirir,
Birini həjətdən tamam bəzdirir.
Dənizdə gəmilər onun əlində,
Ölm sözy gəzir hər an dilində.
Kyt-kyt insanları qovur artələ,
Toz kibi onları savurur jələ.
Durur arqasında cəldə kotanlı,
Paltar toqujanı, daş cəqaranı,
Hər zaman əlini qojur cijninə,
Bu davam etməkdə, edəcə jənə.
O, gəndərmiş bura, baq bu elləri
O, jarmış jargalı saqlam əlləri.
Bir coqu həjətli mydhiş vuruşda,
Tərdənmiş və qalqmış eniş-joquşda.
Bunları sejləmək asandı dildə,
Bu bəhrəsiz cəldə, bu vəhşi cəldə,

1) I Niqolaj zamanında-dəmir jolları baş mydini idi.

Dəzməs əzijjətə, qatlanmış çalın
 Əz əlilə qazıb uzanmış çəbrə.
 Baq dym-dyz uzanan bu uzun jollar,
 Ətrafa cəkilmiş bu dəmir jollar,
 Bu dirəklər, rəjlar, sonra köprüylər,
 Dyzalmış baqsana rus symgyyndən.
 Palsəqə jarılmış rus iligindən.
 Səjə joq bunların dıysınən əgər.
 Oqadan, Volxovdan, ana Volqadaml),
 Bu böyək devlətin hər bucaqından,
 Buraja toplaşmış bytyn muziklər.
 Sənin vətəndaşın, sənin qardaşın,
 Joqsa gözəlirinə doldumu jaşın?
 Jətər qorqaraq öz əlcəklərinlə
 Yzyny qarajıb dırdıuqun, jətər,
 Hələ levhə var ki, bundan da bətər.
 Dınlə səninləjəm, dınlə səninlə,
 Goryrsəmmi orada dımmuş tibqi rus,
 Qəzəyərma icində jalyr belorus.
 Gərməzsın qan izi dodaqlarında,
 Taqət joq gozıynun qaraqlarında.
 Əllərində mydhiş jara var, jara,
 Doqrudan qorqunçdur gərdıyyn,
 İllərdir başaqlar jaşımış suda,
 Şışmiş.... coq az gəzmış onlar quruda,
 Cyrymys bu jərdə, aqarıms saclar,
 Əsrlər bunların sərtnə qıybar.
 Jykləmiş.... bunlarsa cəpırsəb ölmüş,
 Dərd icində doqmış, dərdə gəmylmüş.
 Vanja dıqqətlə ora baqsana,
 Coq baha oturur həjat insana,
 Bu işi, səninlə Vanja, bu işi,
 Səninlə bir qəbər dadsaq bəd olmaz
 Təqdır et bu xalqın gərdıygy işi
 Muzikə ehtıram elə, qulaq as.
 Baq gər nələr olur saq və solunda,
 Qorqma və bil ki, bu vətən jolunda
 Hər şeyi cıjnında daşımış bu xalq,
 Etmə bunun yəyn evqatın təlx,
 O hər dərdi cəkmiş, jənə cəkəcək,
 Bu dəmir jolunu kəndi cıjnında.
 Daşımış və cəkmiş inildəjprək,

1) Cəl adlarıdır.

Tanrı nə gəndərsə, cəkəcəks jənə.
 Kecsə də cəkəcəks inildə,
 Kəksıynı hər dərdə, gər jən dıraqad.
 Bir gəmsə qadın jolu quracaq
 Təssıxlı kü dırdə bəz o zalı yaqıtı
 Qəsnət, əlavə jəgəq səit, əlmək baxıtı
 pad sıud eb tıd, nəzəmlərdəp nənə
 Bu anda, nəvədi qulaq sarsan, jıt
 Joq oldı, nə bədadı bırdə bəsalı jıncı
 Vanja qədi, jı isə jı isə jı isə jı isə jı
 «Bes, mıydə qımlı jı, cəmlə jı, rus gəymı
 Muxtəlif cımlar, olaraq, zəjır
 Gəcələr jımların bu isə dırdı
 Dəclər, nəzərdə jırdə qolunı
 Baq bunların mırğın sər, cəmlə jımlı
 Atarın xəsnə, gətmədi, bu hal
 Bırdən, gəlməyə jı, dedi, gənəral
 —Sanma jımlə gətmiş jı, bu cımlı, heccə
 Vətən dı qalası, qıyında oldım
 Gəzdim «Qoolzen» mən iki gəcə
 Böyük «Stefan» «Vena» da buldım
 Orada gərdıyyn inşə qımlı jımlı jımlı
 Xalqın jırdə qımlı isə xalqın jımlı jımlı
 Baq sızın xalqınız bu hantamırlı
 Sənət əsər jırdə, daqıtı
 Bu sözlər jımlı jımlı jımlı jımlı
 General jımlı jımlı jımlı jımlı
 Qojmadı jımlı jımlı jımlı jımlı
 Oqlunə jımlı jımlı jımlı jımlı
 —İngilə və xalqın jımlı jımlı jımlı
 Japmağa jımlı jımlı jımlı jımlı
 Hamırsə bir jımlı jımlı jımlı jımlı
 Hamırsə həjatdə jımlı jımlı jımlı jımlı
 jımlı jımlı jımlı jımlı jımlı jımlı jımlı
 Təcirsə jımlı jımlı jımlı jımlı jımlı jımlı
 —Cəzə jımlı jımlı jımlı jımlı jımlı jımlı
 Dejəsən səhətdə jımlı jımlı jımlı jımlı
 Bir az da jımlı jımlı jımlı jımlı
 Vanjaja jımlı jımlı jımlı jımlı
 Bilirsiniz jımlı jımlı jımlı jımlı
 Bir uşaq jımlı jımlı jımlı jımlı
 Jaxşsə jımlı jımlı jımlı jımlı
 Ona jaxşsə jımlı jımlı jımlı jımlı
 Gənlıynə aqaraq saq ehtıyım jımlı jımlı
 jımlı jımlı jımlı jımlı jımlı jımlı jımlı
 Qımlı jımlı jımlı jımlı jımlı jımlı jımlı

1) Romada qədim və böyük bir şəhərdir.

—Sənin dedigini bəyik hörmətlə
Ona göstərəm mənünijjətlə:
Ən aqır iş bitmiş nemslər ancaq
Rajlarə dyzyrlər: baq budur bizim
Hər gyn topraqlara tapşırđıqymız,
Qaçə, çavan, erkək, qadın, oqlan, qəz.
Qanyn qaralması, bir də bura baq,
Syrynyr bu jerdə mydhiş xəstələr,
Əlym onlar ucyn nəqmə bəstələr.
Diqqətlə baq, işci kytläsi kyt-kyt
Məvaçib jerinə almaqçyn oçyt.
Qantorun onynda toplaşmış açdıg,
Sankı od ıstynda qəzarmış saçdıg.
Gəlmiş podratçylar haqq-hesaba
Borçlar maaşdan coq dıymış kitaba.
Hər zaman bunların boynunun ardı
Jumruqlar almaqda.... borçlu qalmaqda.
Bu podratçylara.... gözün jaşardı,
Proçul gınləri hər gyn artmaqda
Onbaşylar jazdı kitabcalara.
Qantordan hamam ucyn almışmı para,
Jaxud bu gınlərdə jatmışmı xəstə...
Qarıda boynunu buran bu dəstə
Gordykədə ki, joqdur bir qəpik də pul
Olurlar qəmli bir fikirlə məşqul.
Goryrlər ki, tufan qopdu bir janda
Çanlylar onynda mavi qaftanda
«Ehtirasa» lajyq o joqun əllaf
Aqzıyndan sığatır bəl «ədəbli» laf.
Sonra podratçylar bajram gınynda
Gəlir joqlamaqda iş mejdany
Muziklər dişinə dutub çanly,
İki qat əjilir onun önynda.
Taçirsə alnyln silib tərini,
—Coq jaxş, coq gözəl, afərin sizə,
Allah razı olsun.... gedin evinizə.
Bajramdır edirəm sizləri təbrik,
Oluram sizdəki «sevinçə» şərək.
(Gotyryn başlardan paraqçynlyz
Mən danışmaqdajam sizinlə, axı).
Qaldınylyz rəqsə ajaqçynlyz,
Pişkeş ələjirəm mən sizə saxı.
Unutmayı bu gyn bajramdır, bajram,
Qalan borçunuzu baqıslajram.

Birisi dəstədən hajqırdı «urra»,
Намысь birlikdə... baqsana ora.
Gillədir bocqanly baq onbaşylar,
Bir nəqmə dıturdu.. burda aləm var.
Burda tənbel belə girişdi işə
Synky şeş dəjəçək dodaqca, dişə.
Onlar aqaların atly qoşdu
Urralar altında at qoşqu, qoşdu.
Belə «məsrur» levhə təsvir eləmək
Doçrusu, general, zər olsa gərək?..

Juqarğa dedigimiz kibi Ivan Quzmic taçir adnъ daşырды. Lakin oquçunun hәmişә dykәndә vә ja sәhnәdә gөrdygy «taçir» tipi ilә onun arasynda ymumi hec bir şey joqdur.

Ivan Quzmic sәfәrә cыqarkәn altı gyllә ilә doldurulmuş revolveri çibinә qojur vә tam asudәliklә öly jәrlәri vә qapitalarь dirilmәk usyn Rusjanyн keçilmәz jәrlәrinin dәrinliklәrinә doqru jola dyşyr.

Ivan Quzmic, pulun tykәnmәz gycy ilә qyvvnәtlәnәrәk, naqьllardaкь qahramanlar kibi, daqlarь jерindәn ojnatmaqә başlayr. O, öz qapitalь ilә keçilmәz vә qaranlyq bir meşәlijә jaqlaşdymь, bulutlara vә tufanlara: «geri dәn, jan dur» dejë hiddәtlә baqьran, minlәрçә jьrtь-çylarьn vә quşlarьn ana kibi qejdinә qalaraq onlara mәskәn verәn bu meşәlik, bir-iki hәftәdәn sonra tamamilә joq olur! Jьrtьçylar, qacьb getmişlәр; quşlar, cыqьraraq, qarьldajaraq vә aqlajaraq hәrә bir tәrәfә ucmuş ançaq şalbanlar, odun jьqьnlarь vә pajalar qalmьş, bir dә etәdә bәridә çanьnь qurtarmaq usyn qacarkәn şalbanlar altьnda qalyb әzilmiş davşan ölylәri. Bir azdan sonra isә bytyn bunlar da buradan mәhv olur, ançaq cыpraq vә eşәlәнmiş jер qalyr. Bir dә Ivan Quzmicin çibinә dolmuş pullar, bu kicik rәng-bә-rәng kaqьzlar jәnә dә tәzәdәn işә gedir—gөryrsәn, başqa bir uzaq guşadә iniltilәr vә hьc-qьrtьqlar qopur, ökyzlәrin, donuzlarьn, qojunlarьn... qanь sellәr kibi aqьr. Syrylәр, duzlanmış ötә, pijә, dәrijә cevrilir vә bir azdan sonra bytyn bunlar buradan joq olur, çьrәldajан arabalarda daşьnьr, orada ançaq boş otlaq qalyr, bir dә Ivan Quzmicin çibinә dolmuş rәng-bә-rәng kaqьzlar, bu kaqьzlar jәnә dә haman saat başqa bir jәni işә gedir...

Qapitalь bu şәkildә, Ivan Quzmic kibi, işә salmaq vә belәliklә zәnginlәşmәk nә qәdәр sadә bir iş olsa da, bә'zәn mәdәniyyәtdәn uzaq jәrlәrin hәjәt şәrajitә belә olur ki, bu kibi işlәр bu kibi hazыр sәrvәti satьn almaq, bu kibi tәbiәt zәnginliklәrinә kökyndәn mәhv cümәk, doqrudan da bir xeyr iş sajьla bilәr, Ivan Quzmic isә haman hәqiqi xeyr iş görәnlәrdәn biridir.

Mәsәlән, Raspojasov kәndi, oraja ki indi Ivan Quzmic gedir vә orada ki, indi o aqalyq edir, Ivan Quzmicin qapitalь oraja gedib cыq-madan әvvәl o kәnt nә idi?

III

Indi Ivan Quzmic tәrәfindәn abad edilmiş bu jер, on altı, on jeddi il hьндәn qabaq Rusjanyн әn adi xaraha jәrlәrindәn biri idi... Buranьn ucşuz-bucaqşьz tarlalarьnda dirilik әsәri olaraq ançaq atьlьb dyşәn dolaşalar vә qarqalar vә ja uzaqdan bir qarqamь andьran kәntli simasь görmәk olurdu. Bu tәpәli dyzongabьn әtrafьnda sьq vә cы-qьlmaz meşәlik qaralьrdь; jajda, әn sьçaq gynorta caqlarьnda bu meşәnin dәrinliklәrindә bir sәrinlik hiss edildirdi. Gynәş, sьq budaqlarьn

Qlib Uspenski.

Ceqlәр dәftәri.

I

Taçir vә fabriquant Ivan Quzmic Mjasniqov qubernja şәhәrinә gedib orada işlәrini bitirdikdәn sonra qajьdьb kirli bir mehmanxananyн kirli bir nymrasinә dyşdy, atlarьn qoşulmasьna әmr edib jola hazырlanmaqә başladь.

— Nә oldu ki, Ivan Quzmic bu dәfә bizdә belә az qaldьnьz,— mehmanxana qulluqcusu, mysafirin coq miqdarda olan şeylәrini jер-bә-jер edәrәk sөjlәdi—doqrudan, hec şәhәrdә gәzmәdik...

— Sonra gәzәrik... Jaxşь ki, bu işdәn asuda öldüm.

Tamamilә... jaxşьmь qurtadьnьz?

— Tamamilә... Lap jaxşь... Budur bir buna baq.

Mjasniqov, ziletinin altьndan kicik bir dәftәр cыqarьb mehmanxana qulluqcusına verdi, qulluqcu isә, hejrәtlә onu әlinә alaraq şaşьqьn bir surәtdә baqды.

— Bu nәdir ki? — nihajәt qulluqcu soruşdu.

— Bu, sevimli dostum — Mjasniqov, razь qalmьş vә fәrәhli bir yzlә sөjlәdi: — bunun dәjәri on beş min manatdьr! Baq, bu belә bir şeydir.

— Bunun ki, hamьşь kaqьzдыr... hamьşь da bir çyr.. kitabca kibi... Burada ki, hec qә'tijjәn pul joqdur...

— Elә bunun jaxşьlyqь da burasьndadьr! Indi bil ki, bu doqrudan da puldur. Xalis kaqьzдыr, amma aqьrlyqь on beş min... Buna coq dejlәr.

Lakej bu sozy eşidәn kibi dәftәri dolandьrьb onun o tәrәf bu bu tәrәfinә baqды, sonra hec bir şey anlamajан gözlәrini taçirә zillәdi.

Arabacь gәlib hәр şeyin hazыр olduqьu xәbәrini gәtirdi vә bununla da solhәt kәsildi.

Qulluqcu, artьq dәрәçәdә hejrәtlәndigini ifadә edәçәk bir surәtdә başьnь bulajaraq dәftәri taçirә verdi, taçir isә, özyndәn razь bir tәrzdә onu jәnә dә ziletinin altьnda gizlәtdi.

və japaqların arasından keçə bilməz, ancaq bə'zən onun şua'ları dərslərindən sərbətlə ilə aqan balaça saqların yzərində almas kibi pa-ryldard... Jərtəylər və quşlar burada gen-bol yaşardılar; burada meyvəli kolları və iti aqan saqlarda gəzişən balıqlar olduqca bol idi... Bu dəfinəyə kimsə doqummaz, kimsə onları xətlərləməz və onlar haq- qında düşünməzdi. Aqanın bu hədsiz əmlak icarəsində ancaq ətə-bə-ridə qara joqsul kəntçilər nəzərə sarıyır, igrəq mal-qara, «oqrı» və «borçlu» adın daşyan arıq adamlar gərynyrdy, və adamlar doq- rudan da, bə'zən bu qalın meşəliyə odun, meyvə və balıq oqurluquna gəlir və verəçəkləri «vergi» isə ancaq aqac guçy ilə onlardan al- nırdı.

Buradakı sərəvət, unudulmuş, kimsəyə gərək dejil və kimsənin ona əli çatmazdı. Aqanın meşədə av etməyə istəhasə joq idi, qəş- da odun olmajan və sojuqdan donan kəntli isə meşədə gözətci tərəfin- dən gərynsə idi, qolları baqlı oradan sığarılardı. On altı il bundan qabaq Raspojasov oqrıqının vəziyyəti belə idi: hər şey coq, amma onun kimsəyə xəjri joq idi. Aqa darıyır və malxulja onu bəqdərdı, kəntli isə joqsulluqdan bu ısqıl dınyada yaşamaq istəhasənlə itir- mişdi.

Kəntlilərin azadlıqından sonra, bir rəjz fəslində, Raspojasov əhalisi ucun ən cətin bir vaxtda, ondakı ruh düşgynlygy və mə'jusluq tamamilə onları qaplamış və son dərəcə joqsulluq dəmiri icarəsində boqulmaqda idilər və kicik bir arabany vergi ilə jykləjib aparmaq məcburiyyətində qalmışdı. Birdən Ivan Quzmic öz işlər mydiri ilə birlikdə gəlib oraja sığdı. Onlar oqrıqı gəzib baqardı. Bir aqdan sonra mə'lum oldu ki, aqanın «əmlakınl» taçir almış, həm qoça- man meşəni, həm saqları, həm tarlaları—hamınl, hamınl...

Bir qədərdən sonra raspojasovlular bildilər ki, Ivan Quzmic, on- ların «ezlərini də almışdır»; «rijadalara gynda jərym manat, atlı- lara isə bir manat buxar qazanynl stansiyadan—on beş verstlikdən buraja gətirmək ucun hər kəs bu qijmətə getmək istəjirsə—gəlsin».

Ivan Quzmicin camaata olan proqlamasjası belə idi.

Onun Raspojasov myhitinə gətirdigi əsas nəzəriyyə bu idi: «ada- mın biri jərym manatdır». Nə «haq» ilə sozy burada jersiz idi. Jərym manatı istəjirsən «gəl», istəməjirsən «gəlmə». Bytyn bunlar raspoja- sovuların lap yragından idi. Onlar, hər şeydən mə'jus olandan sonra onlarınl əlləri, ajaqları, mısquqları və mədələri salamat qalmışdı.

Ivan Quzmicə də ancaq bu gərək idi.

Tez bir zamanda iş qəzəməyə başladı.

Mın putluq bir nəhəng nihajət Moqsvadan dəmir jolu stansija- sına gəldi və Raspojasov əhalisi ilə ihatə olumaraq əlmış oqrıqı di- riltmək ucun hərəkət etdi. O, ahistə və mydnlis bir surətdə iləriyə doq- ru hərəkət edir, gəl altındakı sryumış kəryny sındırlı ucıru və gəl dik joqsullarda daşyıl qalır. Dərisi sojulmuş və joqumluqundan dəli olmuş atların yzərindəki qatınlarınl vızıltsə, raspojasovuların

dəliçəsinə baqırlınl, bytyn qarın və baqırsaqıqlarından sığan xə- rətlənl baqırlınl, sojyslər, dejinnələr və mahınlarla dolu olan baqı- rınl, bulut kibi bu nəhəng ystyny byrumış, o isə bir ney ilə cu- qurdan sığaraq iləriyə gedir. Birdən dik bir dəngədə atlar və adamlar hərə öz jərinə gedib nə'rə vuraraq onu iləri itələjərkən o, birdən-birə jan tərəfə burularaq tarlaja jəylər və Jeqor daşy ilə Paxom daşyıl, bir də Mıçışqan, həm də Andrijuşqan... öz altında əzib öldyryr... Qan içi nəhəng, burada coq qaldı, elə bil ki, məhkəmə mystəntiqini və istintaqı gəzljərmış, sonra jənə də təzədən iləriləjir, təzədən atlar guçdən düşyır, qatınlarınl vızıldayır və hava baqırlınl ilə dolur.

Nihajət bu «jərym manatlıq» adam, bir ney ilə nəhəngi öz jərinə, iti aqan bir cəjn kanarına çatdırdı. Bu cəj hamın meşədə aqırdı ki, indi oradan joq olmuşdu. İndi «jərym manatlıqlara» sevrilmış ras- pojasovlular kytlesi, ən böjyk bir sə'jle onu sazenlərə, kəsmələrə və başqa bu kibi şeylərə sevirilirdi.

Doqrudan da, meşə məhv olandan sonra Ivan Quzmic daşy rast gəldi, onu da jərin dərinliklərinə qədər qazılmaq başladı və bu qazılan maqaralar ucub bir coq adamlar onlarınl altında qalib ol- dy. Sonra mə'lum oldu ki, bu jərlərdə dəmir də vardır. Ivan Quzmic dəmir sığarmaq başladı. Qazır və aparıb satırdı, pulları isə ban- qa aparıb ceq dəftərləri alırdı.

Ivan Quzmicin hər il şəhərdən ozy ilə gətirdigi bu ceq dəftərləri haqqında bizim bytyn bildiklərimiz bundan ibarətdir.

... Ivan Quzmic, bu axırlınl ceq dəftərinə şəhərdə alandan son- ra hamın gynyın aqşamə özynyın yaşadıqlı Raspojasov oqrıqına çat- dı. Fabriklərin pənçərələri ısqıla jəryl, oradakı hamın nəhəng —buxar qazanynl tystylənir və fit verir. Dəjirmən gurultu edir, izdi- ham və qraxmal zavodu səs-kyj edirdi. Mınlərcə adamlar fabrikdə, zavodda eşələnirdilər. Raspojasov oqrıqı tamamilə aqınsı buraja gəlmişdi—hərəsi gynda bir manata, jərym manata, ijirmi beş qəpigə işləjir, hətta lap balaça oqlanlar və qızlar gynda on qəpigə qazana bilirdilər. Hər şeydən istifadə edilir və hər şeyə qijmət qojulurdu.

Sual və tapşırqlar.

1. Jəzyl bu əsərdə nə məqsəd daşyır?
2. Buxar məşynnl böjyk bir gurultu ilə kəndə gəlib sığması nə deməkdir?
3. 1861-ci il islahatından sonra guja ki, azad olunan kəntlilərin halı, həkajədə nə şəkildə təsvir olunmuşdur?
4. «Jərym manatlıq adam» nə deməkdir?
5. Ivan Quzmicin tipini əjdənləşdyl.

KITABIN ICINDƏKİLƏR.

Azərbaycan şura ədəbiyyatı.

Səhifə

Taliblərin tərcüməi-halı	3
1. Xortdan (B. A. Talibli)	3
Əbylhəsonin tərcüməi-halı	10
3. Əldyrdy (Ə b y l h ə s ə n)	10
4. Bəhrəm hekajəsi (S. R ə h m a n)	22
5. Rəf-Front. (S. Vurğun)	30
6. Çəbi dəy. (M. Məşfiq)	33
7. Yeni kənt (Ç. Çəbarli)	37
8. Səjid Hüseynin tərcüməi-halı	40
9. Ömür oğlu (S. Hüseyn)	40
10. Səliman Rüstəmin tərcüməi-halı	49
11. Ağrı (S. Rüstəm)	49
12. Qaratel (Nəzərli)	51
13. Aldanmış umud (S. Məyrə)	58
14. Joq (S. Məyrə)	62

Qardaş cümhuriyyətlərdə şura ədəbiyyatı.

15. Maqsim Qorkinin tərcüməi-halı	68
16. Səhin nəqməsi (M. Qorki)	69
17. Sərafimovinin tərcüməi-halı	73
18. Vəqəncü Maqar (Sərafimovic)	73
19. Dənjan Bədünün tərcüməi-halı	84
20. Al və təkər (D. Bədni)	84
21. Bəzimençinin tərcüməi-halı	86
22. Partiblet № 224332 (Bəzimençki)	86
23. Pioner tando (Lörd Kiparıdzə)	87
24. İsaq İvanovici odun jəron (Alazan)	91

Dünya inqilabı ədəbiyyatı.

Dünya inqilabı ədəbiyyatına dəfiri	95
25. Bəşidlik dastanı. (Bexer)	96
26. Zəsinli kənci (A. Hiday)	100
27. Kor Li (Jan-Sin-Zen)	102
28. Bəki İsləhəmə (Lahuti)	108
29. Bəramadər (Pərsəo Xajası)	110

1905-çi İhsan sonra Azərbaycan xərda burzua ədəbiyyatı.

30. Molla Nəsrəddinin tərcüməi-halı	116
31. Quzu (M. Nəsrəddin)	117
32. İranda hərəfət (")	121
33. Səbinin tərcüməi-halı	135
34. Əkinçi (Səbir)	136
35. Cəqərəm İat (Səbir)	137

Ruslada inqilabı, kəntli demokratiyası ədəbiyyatı.

36. Dənə jəli (Nəqrəzov)	139
37. Cəqilər dəfiri (Q. Uspenski)	144

1933

423